

VS 2-1380

KONINKLIJKE LANDMACHT

VOORSCHRIFT

**OVERLEVEN OP HET
GEVECHTSVELD**

Y-CHE.NL

Y-CHE.MI

VOORWOORD
VS 2-1380: OVERLEVEN OP HET GEVECHTSVELD

In VS 2-1380 worden richtlijnen gegeven m.b.t. overleving op het gevechtveld. Aanvullingen en/of wijzigingen dienen via de hiërarchieke weg te worden aangeboden aan de Commandant Korps Commandotroepen, die ingevolge brief CGS nr. 10.004/4/c DG d.d. 11 november 1971 als samensteller/bewaker van VS 2-1380 is aangewezen.

V.C.H.E.N.L.

Y-CHE.MI

INHOUDSOPGAVE
VS2-1380: OVERLEVEN OP HET GEVECHTSVELD

VOORWOORD

HOOFDSTUK 1   INLEIDING

HOOFDSTUK 2   KENMERKEN GEVECHTSZONE

1.   Algemeen.
2.   Algemene beschrijving van de gevechtszone.
3.   Invloed van weer en terrein.

HOOFDSTUK 3   KENMERKEN VAN HET OPTREDEN VAN WAR-SCHAU-PACT STRIJDKRACHTEN

1.   Algemeen.
2.   De militaire doctrine.
3.   Kenmerken van het aanvallend gevecht.
4.   Gevechtsweldbewakingsapparatuur.

HOOFDSTUK 4   EXFILTRATIE (in het kader van het overleven)

1.   Algemeen.
2.   Grondbeginselen exfiltratie.
3.   Voorbereiding en organisatie.
4.   De verplaatsing.
5.   Samenvatting.

HOOFDSTUK 5   SCHUILBIVAK

1.   Algemeen
2.   Keuze locatie.
3.   Inrichten van het schuilbivak.
4.   Optreden bij ontdekking of mogelijk ontdekking.
5.   Het verlaten van het schuilbivak.
6.   Samenvatting.

HOOFDSTUK 6   CONTACT MAKEN MET EIGEN TROEPEN

1.   Algemeen.
2.   Het verdedigend gevecht.
3.   Voorbereid contact maken met eigen troepen.
4.   Onvoorbereid contact maken met eigen troepen.

- HOOFDSTUK 7   VERBINDINGEN
1.   Algemeen.
  2.   Gebruik van de radioapparatuur.
- HOOFDSTUK 8   HINDERLAAG EN OVERVAL
1.   Algemeen.
  2.   Commandovoering.
  3.   De hinderlaag.
  4.   De overval.
- HOOFDSTUK 9   HET NEMEN VAN HINDERNISSEN
1.   Algemeen.
  2.   Soorten hindernissen.
  3.   Het nemen van hindernissen.
- HOOFDSTUK 10   MEDISCHE ASPECTEN VAN OVERLEVEN OP
HET GEVECHTSVELD
1.   Algemeen.
  2.   Extreme weersomstandigheden.
  3.   Behandeling van ziekten en letsel.
  4.   Gevechtsreacties.
- HOOFDSTUK 11   KRIJGSGEVANGENSCHAP
1.   Algemeen.
  2.   Rechten en plichten van krijgsgevangenen.
  3.   Vijandelijk optreden na krijgsgevangename.
  4.   Verblijf in krijgsgevangenschap.
  5.   Verblijf in een krijgsgevangenkamp.
  6.   Ontsnappen.
- HOOFDSTUK 12   MAATREGELEN TEGEN OPTREDEN MET
SPEURHONDEN
1.   Algemeen.
  2.   Eigenschappen van de hond voor militair gebruik.
  3.   Militair gebruik van honden.
  4.   Uitschakelen van een hond.

- HOOFDSTUK 13 HET ORIENTEREN EN HET BEHOUDEN VAN RICHTING
1. Algemeen.
  2. Hulpmiddelen.
  3. Natuurlijke hulpmiddelen.
  4. Geïmproviseerde hulpmiddelen.
- HOOFDSTUK 14 ONGEWAPEND VECHTEN EN VECHTEN MET GEÏMPROVISEERDE MIDDELEN
1. Algemeen.
  2. Kwetsbare delen van het menselijk lichaam.
  3. Indeling naar uitvoering.
  4. Geïmproviseerde wapens.
  5. Schildwachtovervallingen.
  6. Aanvallen met steek- of snijwapen.
- HOOFDSTUK 15 HET VERKRIJGEN VAN WATER EN VOEDSEL
1. Algemeen.
  2. Water.
  3. Plantaardig voedsel.
  4. Dierlijk voedsel.
- HOOFDSTUK 16 BOUWEN VAN ONDERKOMENS EN SLAAPPLAATSEN
1. Algemeen.
  2. Factoren van invloed op keuze locatie en soort onderkomen.
  3. Het maken van een slaappleats.
  4. Het bouwen van onderkomens.
- HOOFDSTUK 17 GEBRUIK VAN VUUR
1. Algemeen.
  2. Factoren van invloed op gebruik van vuur.
  3. Maken van vuur.
  4. Kookstellingen.
- HOOFDSTUK 18 VERVAARDIGING VAN UITRUSTING EN GEBRUIKSVoorwerpen
1. Algemeen.
  2. Geïmproviseerde uitrustingsstukken.

Y-CHE.ME

HOOFDSTUK 1 INLEIDING

Onder overleven in de gevechtszone wordt verstaan:

'Het geheel aan maatregelen door iedere militair te nemen, nadat hij **niet vrijwillig** in door vijand bezet gebied is geraakt, teneinde zich z.s.m. bij eigen of bondgenootschappelijke troepen te kunnen vervoegen, inbegrepen de handelingen die in verband staan met individueel overleven, ontwijken en ontsnappen, alsmede het gedrag in krijgsgevangenschap' (zie combat survival in NATO glossary MAS (TC) 58-AAP-6/1).

Overleven in de gevechtszone is ook het optimaal uitvoering geven aan de te verrichten handelingen in het kader van het gevecht, welke in de vorm van gevechtsexercitie en procedures zijn vastgelegd in reeds bestaande voorschriften.

Dit voorschrift geeft aanwijzingen aan afgesneden militairen, om zich z.s.m. bij eigen of bondgenootschappelijke troepen te kunnen vervoegen. De **OPDRACHT** hiervoor is neergelegd in artikel 8a en 26d van het Reglement betreffende de Krijgstucht, VS 27-3103.

Artikel 8a

De militair zal zich met zijn gehele persoonlijkheid tegen de vijand inzetten. In gevechtshandelingen gewikkeld zal hij tot het uiterste aan de strijd deelnemen. Indien hij het verband met de eenheid waartoe hij behoort heeft verloren en hij de vijand niet langer doeltreffend afbreuk kan doen, is hij verplicht te trachten gevangenneming te voorkomen en zich te voegen bij eigen of bondgenootschappelijke krijgsmachtonderdelen.

Artikel 26d

Van de krijgsgevangen militair mag worden verwacht dat hij, wanneer zich daartoe een geschikte gelegenheid voordoet, zich aan de krijgsgevangenschap zal onttrekken, teneinde zich weder bij eigen of bondgenootschappelijke krijgsmachtonderdelen te voegen.

Kenmerkend voor het afgesneden zijn van eigen troepen is dat de afgesneden militairen doorgaans volledig in het ongewisse zijn omtrent de posities van eigen of bondgenootschappelijke troepen, alsmede het feit dat de in door vijand bezet gebied verkerende militairen noodgedwongen in eigen verzorging zullen moeten gaan voorzien.

Verder dient de militair zich te realiseren dat alle activiteiten in door vijand bezet gebied moeten worden uitgevoerd, hetgeen een specifieke wijze van optreden afdwingt.

Het in het ongewisse zijn omtrent de positie van eigen troepen, het zelf moeten voorzien in levensonderhoud, geneeskundige verzorging en het

zelfstandig verkrijgen van uitrusting alsmede feitelijke handhaving in door vijand bezet gebied zal een zware psychische belasting tot gevolg hebben (combat stress reactions), waardoor de bereidheid om uitvoering te geven aan de laatstbekende opdracht mogelijk afneemt. Tijdens de individuele alswel de onderdeelvorming dient de militair/eenheid optimaal te worden voorbereid, zodat hij/ze in voorkomend geval met de nodige wilskracht en vastberadenheid uit door vijand bezet gebied weet te geraken.

Ter verduidelijking dient het navolgende te worden gesteld: in het huidige operationele concept, waarin nagenoeg alleen gemechaniseerde en gemotoriseerde eenheden optreden, is het zeer wel mogelijk dat delen van teams of grotere tactische eenheden in zijn totaliteit in door vijand bezet gebied geraken. Het terugkeren naar eigen troepen zal in principe bereden worden uitgevoerd, volgens een reeds bekende gevechtsexercitie. Het uitgangspunt voor dit voorschrift is het terugkeren naar eigen of bondgenootschappelijke troepen van de individuele militair of groepen, evt. zonder organieke samenstelling, waarbij slechts te voet kan worden verplaatst.

Y-CHE.ML

HOOFDSTUK 2 KENMERKEN GEVECHTSZONE

1. Algemeen

Gedurende het overleven in de gevechtszone verblijft de enkele man/kleine eenheid voortdurend in de vrije natuur, onbeschermd tegen weersinvloeden. Het spreekt derhalve voor zich dat de factoren weer en terrein een grote rol spelen.

Niet alleen is de fysieke en mentale gesteldheid sterk afhankelijk van deze factoren, ook worden de handelingen in het kader van het overleven erdoor beïnvloed. De kennis tot het vaststellen van deze invloeden en de daaruit voortvloeiende consequenties voor het eigen gedrag, zijn onontbeerlijk voor het overleven in de gevechtszone.

2. Algemene beschrijving van de gevechtszone

a. Weer

(1) Algemeen.

De gevechtszone maakt deel uit van een overgangszone tussen zee- en landklimaat, kenmerken van beide klimaatzones doen zich dan ook voor. Dit heeft tot gevolg dat de zomers warmer en de winters kouder zijn dan in Nederland. In algemene zin overheersen echter de invloeden van het zeeklimaat.

Veel neerslag, welke zich gedurende alle seizoenen voordoet, is een belangrijk kenmerk van het zeeklimaat. Daarnaast vormen de van het landklimaat afkomstige strenge winters, met vroege en late vorstperiodes een andere kenmerkende eigenschap van het weer in de gevechtszone.

(2) Temperatuur.

(a) Gemiddelde temperatuur per kwartaal:

1e kwartaal : 1.1 ° C,

2e kwartaal : 11.3 ° C,

3e kwartaal : 15.2 ° C,

4e kwartaal : 4.4 ° C.

(b) Extreme minimum/maximum temperatuur per kwartaal:

1e kwartaal : - 25.4 ° C / 22.6 ° C,

2e kwartaal : - 8.6 ° C / 35.7 ° C,

3e kwartaal : - 1.0 ° C / 37.5 ° C,

4e kwartaal : - 21.4 ° C / 25.7 ° C.

(3) Neerslag.

(a) De gemiddelde neerslag per jaar ligt tussen de 650 en 700 mm.

- (b) Gemiddeld aantal dagen met meer dan 1 mm neerslag:
 1e kwartaal : 43,
 2e kwartaal : 35,
 3e kwartaal : 38,
 4e kwartaal : 39.
- (4) Zicht.
- (a) Gemiddeld aantal dagen met mist (zicht minder dan 1000 m).
 1e kwartaal : 9,
 2e kwartaal : 2,
 3e kwartaal : 4,
 4e kwartaal : 14.
- (b) Met name gedurende het vierde kwartaal is er vaak sprake van mist of laaghangende bewolking. Deze mist is er alleen gedurende de vroege ochtenduren, voordat de zon de onderste luchtlagen kan verwarmen.
- (5) Wind.
 De gemiddelde windsnelheid is 4 m per sec. Windrichting is overwegend ZW-W. Van november tot maart komen stormdagen met windkracht 9 en hoger voor. Gedurende de zomermaanden komt windkracht 8 voor tijdens onweersbuien.
- (6) Lichtgegevens.
 Aantal uren licht aangegeven op vier meetdata:
21 dec	zon op: 08.45	zon onder: 16.30	tijd: 07.45 uur,
21 mrt	zon op: 06.35	zon onder: 18.55	tijd: 12.20 uur,
21 jun	zon op: 04.20	zon onder: 21.05	tijd: 16.35 uur,
21 sep	zon op: 06.20	zon onder: 18.40	tijd: 12.20 uur.

b. **Terrein**

- (1) Algemeen.
 De gevechtszone maakt deel uit van een laagvlakte. De bodem bestaat uit, al dan niet grinthoudende zandgrond met verspreid voorkomende veengebieden. Het is een lichtglooiend tot heuvelachtig gebied, dat van oost naar west afloopt. Het hoogteverschil varieert van + 10 m NAP tot 150 m NAP. Heuvels in het landschap zijn echter zelden hoger dan 25 m. Het hoogteverschil is doorgaans nauwelijks merkbaar daar de hellingen zelden een hoek groter dan 3% vertonen.
 De laagvlakte is doorsneden door laagliggende rivierdalen. De afwatering in het gebied is met vele kleine rivieren, beken en sloten geregeld. Ten gevolge van hevige neerslag treden deze regelmatig buiten de oevers. Hierdoor is in de loop der jaren een drassige strook veen ontstaan.
- (2) Begroeiing.
- (a) Bossen.
 Ongeveer de helft van het terrein in de gevechtszone bestaat

uit bos, in grootte variërend van kleine percelen tot uitgestrekte boscomplexen. Zowel oude, dichtbegroeide bossen als jonge aanplant komen voor. De bossen bestaan in het algemeen uit naaldhout. Loofbossen komen slechts in 20% van de gevallen voor. De beboste gebieden zijn doorsneden met vele zandpaden en brandgangen.

(b) Cultuurgrond.

De overige grond in de gevechtszone is in cultuur gebracht. De helft van het gebied wordt als weidegrond gebruikt, de rest is bestemd voor akkerbouw. Met name in de laaggelegen rivierdalen zijn uitgestrekte weidegebieden. Veelvoorkomende gewassen zijn aardappelen, suikerbieten, granen en maïs, waarbij de maïsproductie overheerst. Op enkele plaatsen vindt fruitteelt en tuinbouw plaats (rond de grote steden).

(3) Kunstwerken.

Door middel van kanalen alsmede sluzen en stuwen in bestaande rivieren en beekjes wordt de waterhuishouding in het gebied geregeld. Het gebied is doorsneden door een dicht wegennet variërend van vierbaansautosnelwegen tot verharde landwegen.

In de omgeving van de steden zijn grote verkeersknooppunten. Daarnaast komt een groot aantal spoorlijnen voor, al dan niet geëlectriceerd.

Het gebied is sterk verstedelijkt. Er liggen enkele middelgrote steden in met industriegebieden in de onmiddellijke omgeving. In de gevechtszone treft men veel alleenstaande boerderijen aan. Diverse bij elkaar gelegen boerderijen zijn veelal uitgedroogd tot een klein dorp met beperkte civiele voorzieningen.

(4) Waarnemingsmogelijkheden.

In het algemeen is de waarneming niet meer dan 1000 m. In gebieden met akkerbouw of weide oplopend tot 2000 m. Ook kan vanaf de randen van beek- en rivierdalen tot 2000 m worden waargenomen. Vaak worden de waarnemingsmogelijkheden beperkt door het reliëf. Ook zijn kleine hagen langs wegen, boscomplexen en bepaalde vormen van akkerbouw van invloed. Zo kan bijv. maïs in de maanden september en oktober een hoogte van ± 2 meter bereiken.

De beboste gebieden, m.u.v. de loofbossen in de winter, ontnemen veel zicht voor waarneming vanuit de lucht.

(5) Zichtdekking.

Door reliëf en begroeiing zijn in het gehele gebied voldoende dekkingsmogelijkheden aanwezig.

(6) Hindernissen.

De beken en rivieren, welke over het algemeen N-Z lopen, alsmede de verstedelijking van het gebied zullen de verplaatsings-snelheid sterk doen afnemen.

3. Invloed van weer en terrein

a. Algemeen

Ten gevolge van de wisselvalligheid van het weer enerzijds en de enorme afmetingen van de gevechtszone anderzijds, is het niet mogelijk tijdstippen en/of gebieden aan te geven waar bepaalde invloeden zich doen gelden. Slechts in algemene zin kan worden aangegeven welke mogelijke invloeden weer en terrein uitoefenen op zowel vijandelijke als eigen eenheden.

b. Invloeden op het vijandelijk optreden

(1) Weer.

In algemene zin zal het optreden van de vijand gedurende de lente en zomer weinig beperkingen ondervinden. Relatief lange dagen met goed zicht bieden goede omstandigheden voor gebiedsbewaking. Als beperking kan worden aangemerkt de neerslag, welke gedurende de maanden juli en augustus maximaal is. De neerslag valt echter veelal gedurende korte, hevige (onweers)buien. Onverharde wegen kunnen hierdoor slechts beperkt door voertuigen worden gebruikt en het zicht kan ernstig worden belemmerd. Infraroodapparatuur en helderheidsversterkers kunnen slechts beperkt worden gebruikt. Dit is tevens het geval gedurende de perioden met mist of slecht zicht die zich tijdens de herfst voordoen. De steeds langer worden nachten beïnvloeden de uitvoering van de gebiedsbewaking in negatieve zin.

Gedurende de winterperiode kan door sneeuwval of opdooi de begaanbaarheid van onverharde wegen verslechteren. Boxcomplexen met onverharde wegen kunnen onder deze omstandigheden slechts beperkt als verzamelgebied/verzorgingsgebied worden gebruikt.

(2) Terrein.

De uitvoering van de gebiedsbewaking wordt, behoudens markante punten en vitale objecten, door de in de gevechtszone aanwezige boxcomplexen ernstig bemoeilijkt. Gemotoriseerde patrouilles zijn weinig effectief en voor patrouilles te voet is het gebied te groot. Gebruik van radar en optische middelen is in bossen niet mogelijk. Waarneming vanuit de lucht is, afhankelijk van de dichtheid, nagenoeg onmogelijk. De boxcomplexen bieden, indien zij over goede verharde aan- en afvoerwegen beschikken, wel de mogelijkheid tot gebruik als verzamelgebied e.d. De

eenheden, aanwezig in deze gebieden, zullen de hen toegewezen delen middels patrouilles en posten bewaken.

De niet beboste gebieden lenen zich beter voor gebiedsbewaking. Met name de open, laaggelegen weiden langs beken en rivieren bieden hiertoe mogelijkheden. Inzet van radar en optische apparatuur is mogelijk. Gedwongen door het reliëf zal de vijand vaak een keuze moeten maken tussen waarnemen van de onmiddellijke omgeving en waarnemen van een terreinstrook op ± 1000 m afstand. Er zullen altijd zgn. 'dode hoeken' blijven bestaan. Gebieden met akkerbouw kunnen plaatselijk en tijdelijk de waarnemingsmogelijkheden beperken, e.e.a. afhankelijk van de vorm van akkerbouw. Van gunstige invloed op het vijandelijk optreden tegen in zijn gebied aanwezige troepen is het dichte weggennet. Deze wegen maken een snel gemotoriseerd optreden mogelijk. In combinatie met radar en optische apparatuur kan een gebied, waarin aanwezigheid van vijandelijke troepen is vastgesteld, snel worden afgegrensd en doorzocht. De sterke urbanisatie kan hierbij belemmerend werken. Buiten de bestaande bruggen kunnen beken en rivieren, m.n. in perioden met veel neerslag, niet zonder hulpmiddelen door voertuigen worden overschreden.

Voorts dient er rekening mee te worden gehouden dat het terrein, door oorlogshandelingen in combinatie met droogte, door brand kan worden aangetast. In algemene zin kan een dergelijke terreinstrook dan niet meer door vijand als verzamelgebied/verzorgingsgebied worden gebruikt. De waarnemingsmogelijkheden zullen verbeteren (afgebrande korenvelden, boxcomplexen, etc.).

c. Invloed op het eigen optreden

(1) Weer.

In algemene zin zal gedurende de lente- en zomermaanden het weer weinig invloed uitoefenen op het overleven in de gevechtszone. Tegen weersinvloeden als temperatuur en neerslag is in deze periode vrij eenvoudig bescherming te verkrijgen. De relatief lange dagen alsmede het goede zicht overdag dwingen tot langdurig verblijf in schuilbivak.

Een langdurig droge periode kan het verkrijgen van drinkwater (ernstig) bemoeilijken. (Onweers)buien, al dan niet gepaard gaande met storm, kunnen voor verplaatsingen worden uitgebuit. Gedurende nachtelijke verplaatsingen dienen alle dekkingsmogelijkheden die het terrein biedt te worden benut teneinde ontdekking d.m.v. radar/optische middelen te voorkomen.

Gedurende de herfst biedt het weer gunstiger mogelijkheden om aan de vijandelijke waarneming te ontkomen. Niet alleen worden de nachten langer, ook komen perioden met mist en slecht zicht voor. Hierdoor kunnen verplaatsingsafstanden langer worden.

Het gebruik van infraroodapparatuur en helderheidsversterkers wordt beperkt. De keuze van de te volgen route is gemakkelijker omdat het weer meer mogelijkheden biedt. Gedurende de winterperiode ondervindt de onbeschermd militair veel hinder van neerslag en temperatuur in combinatie met wind. Deze combinatie heeft tot gevolg dat perioden met lichte vorst als polaire omstandigheden worden ervaren. Dit zal de verplaatsingssnelheid beïnvloeden omdat nu meer tijd moet worden uitgetrokken voor persoonlijke bescherming tegen deze invloeden. De behoefte aan warmte, warm voedsel, etc. wordt, naarmate de koude toeneemt, groter. Een verblijf in een onderkomen met vuur vergroot de kans op ontdekking.

(2) Terrein.

De beboste gebieden bieden de mogelijkheid tot zichtgedekte verplaatsingen en schuilbivakken. M.n. de oude, dichte naaldwouden lenen zich hiervoor. Rekening dient echter te worden gehouden met de mogelijkheid dat de vijand deze boscomplexen gebruikt. Ook kunnen boerderijen en dorpen door vijandelijke tactische of verzorgingseenheden worden gebruikt. Dorpjes zullen moeten worden omtrokken en grotere wegen kunnen eerst na een uitgebreide verkenning worden gepasseerd.

De rivieren en beken zijn hindernissen die sterk vertragend werken, omdat het gebruik van bestaande bruggen vermeden moet worden.

De grote diversiteit in begroeiing, welke voor 25% uit akkerbouw bestaat, rechtvaardigt de verwachting dat voldoende voedsel kan worden gevonden. Water is behoudens perioden met grote droogte in ruime mate aanwezig. Water dat door vee gebruikt wordt als drinkwater is in het algemeen van redelijke kwaliteit, al dient het d.m.v. de watersterilisatieset of door koken gezuiverd te worden. In gebieden waar sprake is van verstedelijking zal de mogelijkheid tot het verkrijgen van voedsel en water groter zijn. In de omgeving van boerderijen zijn vaak ingekuilde c.q. met plastic afgedekte landbouwproducten te vinden.

HOOFDSTUK 3

KENMERKEN VAN HET OPTREDEN VAN WARSCHAU-PACT STRIJDKRACHTEN

1. Algemeen

Indien een of meerdere militairen zich in door vijand bezet gebied bevinden dient, nadat een beoordeling van de toestand is gemaakt, z.s.m. contact gemaakt te worden met eigen of bondgenootschappelijke troepen. Het verwachte optreden van de vijandelijke strijdkrachten is van wezenlijk belang om tot een plan of bevel te komen om het contact te kunnen herstellen.

Door waarneming van activiteiten van vijandelijke troepen kan de afgesneden eenheid zich een beeld vormen van:

- het verloop van de gevechten in de voorste lijn,
- het verwachte optreden van de vijand in de onmiddellijke omgeving,
- de afstand tot de voorste lijn eigen troepen.

De gegevens, zoals in dit hoofdstuk zijn vermeld, geven slechts een indicatie, omdat de feitelijke situatie kan afwijken. De verzamelde gegevens zijn beperkt tot de reguliere strijdkrachten van het Warschau-Pact. Er is geen rekening gehouden met een eventueel door paramilitaire eenheden uit te voeren beveiligings- of bezettingstaak.

2. De militaire doctrine

De doctrine van het Warschau-Pact wordt geheel bepaald door de Sovjet-Unie. Deze doctrine is gebaseerd op het Marxisme-Leninisme en wordt o.m. beïnvloed door twee aspecten:

- De Sovjet-Unie ziet zich omringd door 'vijanden' met verschillende militaire mogelijkheden.
- De ervaringen uit het verleden, m.n. gedurende WOII, leiden tot de opvatting dat voorkomen dient te worden dat een evt. toekomstige oorlog op Sovjet grondgebied zal worden gevoerd.

Daarom wordt het defensief/verdedigend gevecht slechts als een tijdelijke gevechtsvorm gezien, uitgevoerd ter voorbereiding of ondersteuning van het offensief. Het offensief/aanvallend gevecht wordt als enige gevechtsvorm beschouwd, dat een beslissende overwinning op de vijand kan opleveren.

Bij de beschrijving van de eenheden in het vijandelijk achtergebied wordt alleen van de offensieve gevechtsvorm uitgegaan. In dit hoofdstuk worden alleen de van belang zijnde kenmerken voor afgesneden eenheden uiteengezet: echelonnering, verplaatsingen, vuursteun, logistiek en commandovoering.

3. Kenmerken van het aanvallend gevecht

a. Echelonnering

In het aanvallend gevecht worden de manoeuvre-eenheden op elk niveau verdeeld over een of meer echelons. Boven regimentsniveau kunnen ook mobiele groepen worden geformeerd, op divisieniveau een voordetachement genoemd.

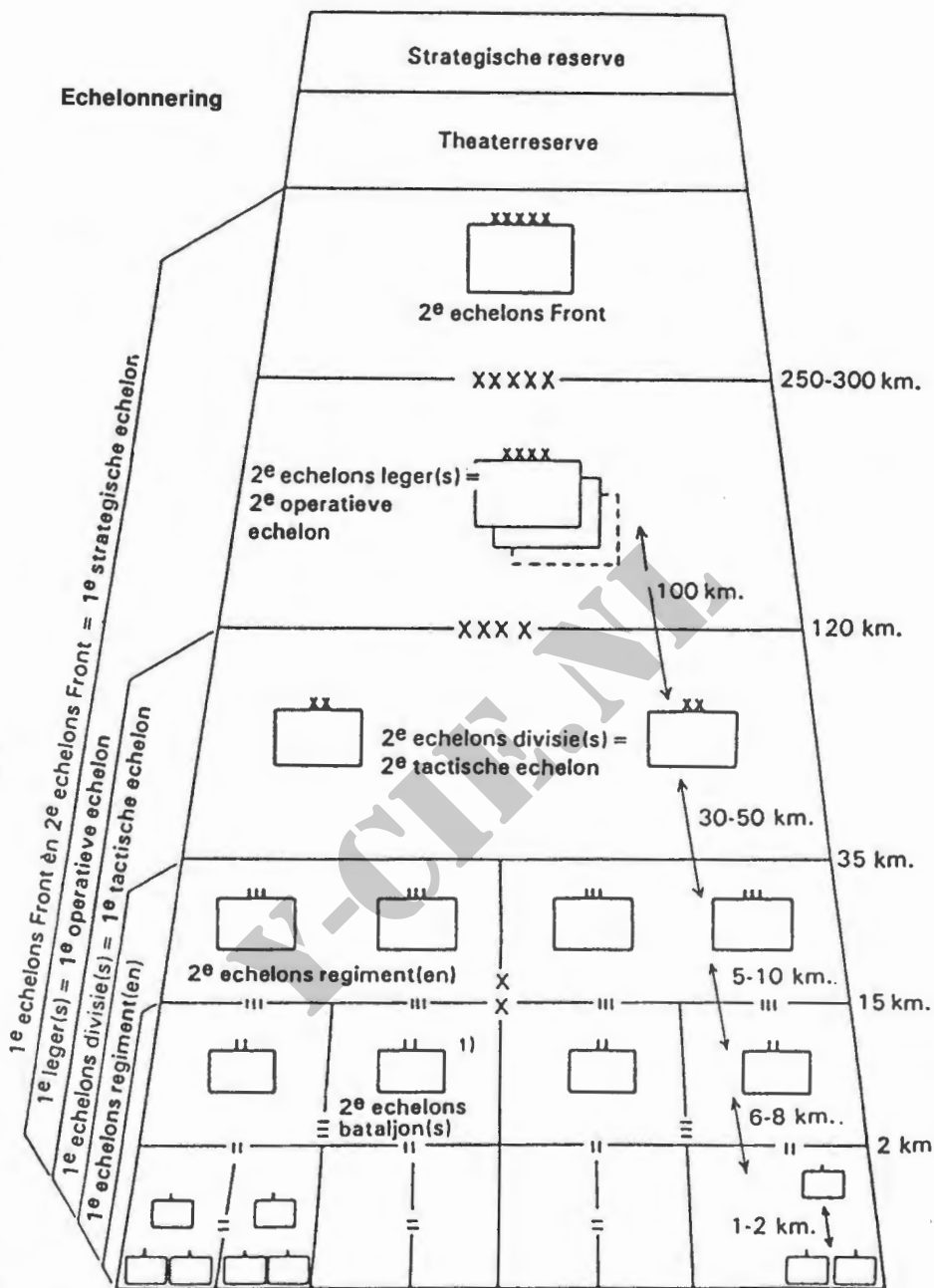
De eerste echelons van de vooreenheden voeren in voorkomend geval het gevecht en zijn dientengevolge ontplooid, d.w.z. kunnen zich in de (voor-)gevechtsformatie buiten de wegen bevinden.

De tweede echelons eenheden van een niveau krijgen gelijktijdig met het eerste echelon van datzelfde niveau de opdracht. Wanneer eerste echelons van vooreenheden onvoldoende succes boeken, kan het tweede echelon van hetzelfde niveau worden ingezet teneinde het initiatief te kunnen handhaven.

Andere taken van het tweede echelon kunnen zijn:

- Het uitschakelen van door eerste echelons omtrokken vijandelijke eenheden.
- Het uitbuiten van succes van het eerste echelon.
- Het uitvoeren van een aanval in een nieuwe richting.
- Het aflossen van eerste echelonseenheden die de gevechtsoopdracht niet meer kunnen uitvoeren.

Om op adequate wijze uitvoering te kunnen geven aan een van de voornoemde taken, verplaatsen de tweede echelons van de vooreenheden nagenoeg altijd in colonneverband (tactisch) over begaanbare wegen. Op bevel kunnen de 2e echelons snel overgaan van marsformatie via de voorvechtsformatie naar de gevechtsformatie. De 2e echelons eenheden van het regiment en de divisie verplaatsen al dermate ver van de voorste lijn dat slechts in marsformatie wordt opgetreden, dit in afwachting van verdere opdrachten.

1) Bij een BTR-regiment treden in principe drie manoeuvre bataljons op, omdat het tankbataljon wordt verdeeld. Een BMP-regiment kan met drie of vier bataljons optreden.

b. Verplaatsingen van voordivisies voorafgaande aan contact met vijandelijke troepen

- (1) Met uitzondering van de 1e echelonsbataljons verplaatsen nage-
noeg alle overige eenheden van de voordivisies zich door middel
van tactische verplaatsingen, zgn. marsformaties. Een marsfor-
matie in het achtergebied vindt plaats in colonneverband en hier-
bij kunnen gemiddelde afstanden van 40 à 50 km per dag worden
afgelegd.

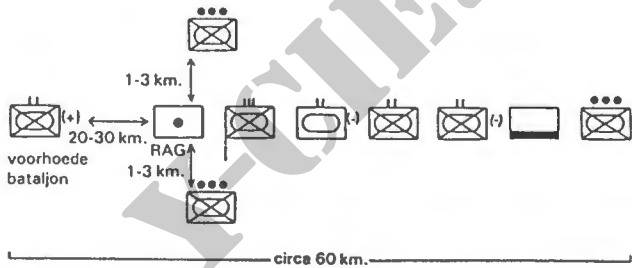
Hiertoe krijgt een divisie maximaal 4 routes opgedragen. De
breedte van het marsvak bedraagt dan ± 25 km. De routes liggen
minimaal 3 km uit elkaar.

Een marsformatie eindigt pas dan, wanneer de eenheid ontplooit.
Rust of verblijf in afwachtingsgebied maken ook deel uit van de
tactische verplaatsing. Verplaatsingen en statische activiteiten
worden altijd beveiligd.

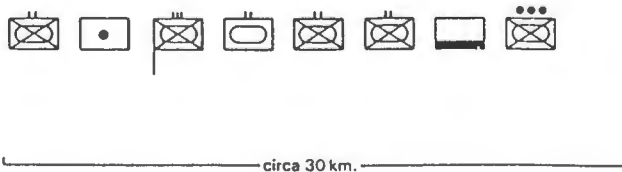
Een mogelijke marsformatie van de nadering van een gemechani-
seerd infanterieregiment, alsmede een voorhoedebataljon is
weergegeven in onderstaand schema.

Verplaatsingen

a.) Indien het regiment *zelfstandig* of als *voorhoede* van de divisie optreedt:

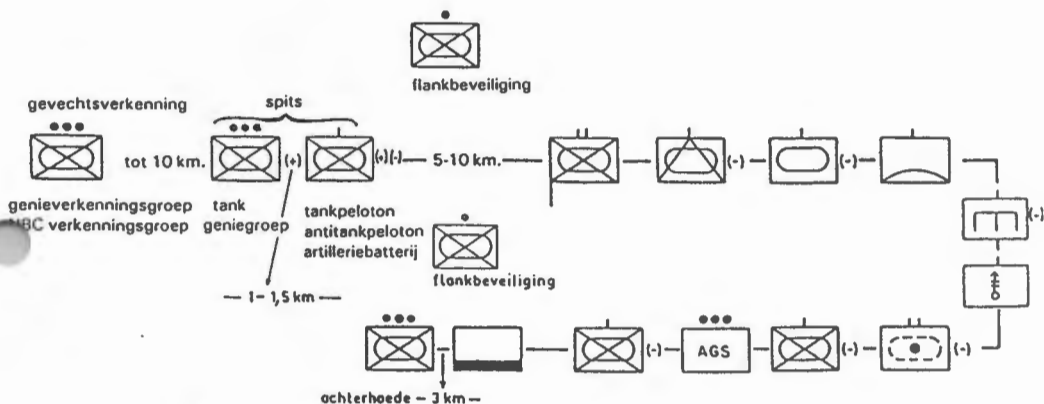

b. Binnen de marsformatie van de divisie:

Afstand tussen de voertuigen : 25-50 m.

Afstand tussen de bataljons : 3-5 km.

De onderlinge afstanden zijn:

- tussen voertuigen in de compagnieën 25 - 50 m,
- tussen bataljons in een bataljon 25 - 50 m,
- tussen bataljons op dezelfde route 3 - 5 km,
- tussen regimenten op dezelfde route 5 - 10 km.

(2) Tijdens de aanval vanuit de beweging vanuit één vzbeg op een goed voorbereide verd wordt de volledige ontplooiing in 3 fasen uitgevoerd:

- mars in colonne,
- voorgevechtsformatie en
- gevechtsformatie.

Wanneer een aanval wordt uitgevoerd op een niet goed voorbereide verdediging, wordt deze ook vanuit de beweging uitgevoerd door eenheden die reeds in de opmarsformatie verplaatsen. De fase mars in colonne komt dan te vervallen.

Kenmerken van deze formaties zijn:

(a) Mars in colonne.

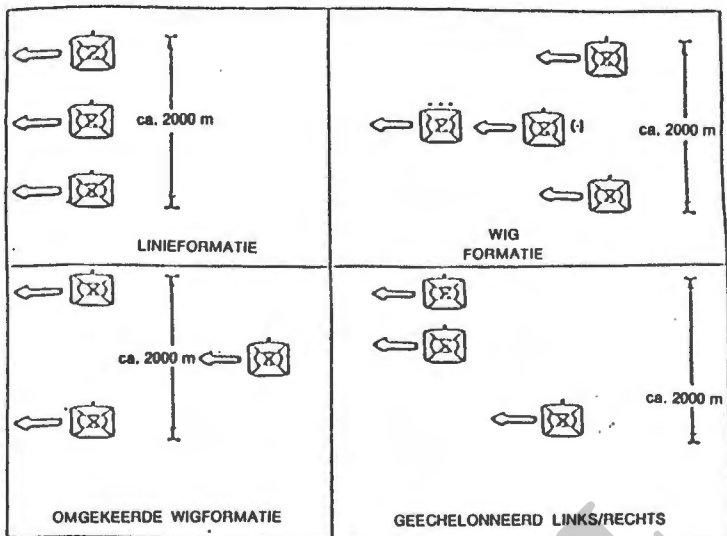
Deze verplaatsing vindt plaats in door eigen troepen bezet of beveiligd gebied.

Een regiment verplaatst meestal over één route.

Er is geen gevechtsbeveiliging.

(b) Voorgevechtsformatie.

Deze formatie wordt gebruikt indien de gevechtsformatie nog niet is vereist of voorafgaande aan de volledige ontplooiing. Bataljons/compagnieën verplaatsen in verschillende formaties zoals in onderstaand schema weergegeven. De pelotons verplaatsen zich binnen de compagnieformaties in colonne.

Ontplooiingsvormen van een gemechaniseerd infanteriebataljon in de voor-gevechtsformatie.

(c) **Gevechtsformatie.**

Bataljons/companieën in gevechtsformatie kunnen optreden in dezelfde ontplooiingsvormen als vermeld bij de voor-gevechtsformatie. In het algemeen geldt dat bij bereiken van de 'lijn voor de stormaanval' de gevechtskracht van een in het 1e echelon optredende eenheid volledig dient te zijn ontplooid. Kenmerkend voor de gevechtsformatie is het feit dat de voertuigen binnen de aangenomen ontplooiingsvorm op linie rijden.

c. **Verplaatsen zonder contact vijand**

Ver in vijandelijk achtergebied vinden verplaatsingen van troepen/eenheden doorgaans ook over de weg plaats. (Rups)voertuigen, die de verplaatsingssnelheid van de wielvoertuigen niet kunnen bijhouden, zullen van lowloader transport gebruik maken om het personeel te ontzien en/of ter vermindering van buitensporige wegslijtage, rupsbandslijtage en brandstofgebruik. Deze worden dan ook in het colonneverband opgenomen. De voertuigen houden een onderlinge afstand van 25 - 50 m aan, tenzij de omstandigheden anders vereisen. Tijdens de verplaatsingen worden er kleine rusten van 20 à 30 minuten gehouden: de eerste keer na een uur verplaatsen, daarna om de 2 à 3 uur. Een grote rust van 2 à 4 uur wordt in het tweede gedeelte van de verplaatsing gehouden.

Nadat de plaats van bestemming is bereikt, volgt de dag/nachtrust.

Tijdens de rusten wordt het onderlinge verband in de colonne gehandhaafd. De voertuigen bewaren een onderlinge afstand van tenminste 10 m en worden gecamoufleerd. (Lucht)waarnemers en radiobedieners blijven in hun voertuig, terwijl de chauffeurs/monteurs het voertuig controleren.

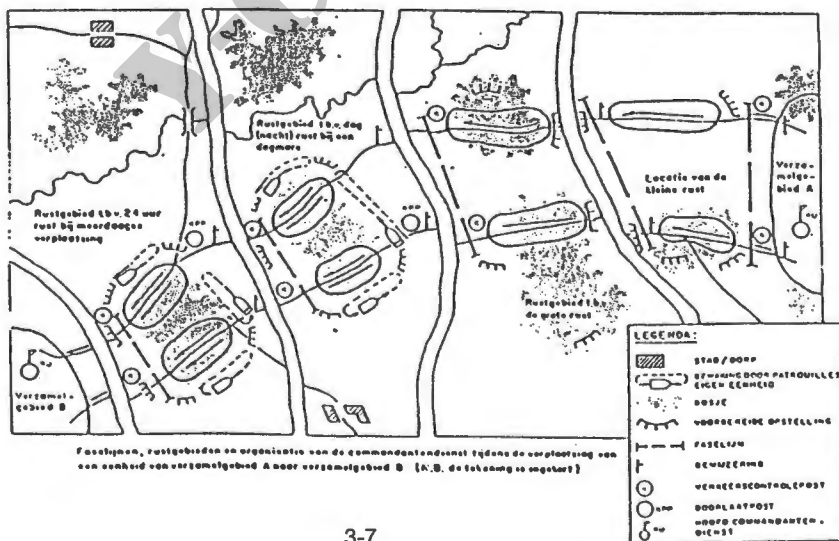
Per 24 uur blijft, bij een totale verplaatsingsduur van 18 uur, een periode van 6 uur over. Deze periode wordt gebruikt voor rust en/of de verzorging van personeel en materieel. Bij meerdaagse verplaatsing wordt om de 3 à 4 dagen een rustdag ingelast. Ook deze wordt zowel voor de rust als voor de verzorging van personeel en materieel benut. Een rustplaats/-gebied wordt altijd beveiligd.

Teneinde de verplaatsing op de juiste tijd en op de juiste wijze te laten verlopen, bestaat er op divisieniveau en hoger een verkeersleidings- en controle- orgaan. Dit orgaan wordt 'commandantendienst' genoemd en houdt zich, naast de verkeersleiding en verkeerscontrole, bezig met het controleren van beveiligings- en camouflagemaatregelen en met bewakingsopdrachten.

Op divisieniveau heeft deze commandantendienst de grootte van een peloton, op legerniveau van een compagnie en op frontniveau van een bataljon. Op elk van deze niveau's wordt een officier aangewezen om de werkzaamheden te coördineren.

Aan deze dienst wordt een gebied met een of meer verplaatsingsroutes toegewezen. Binnen dat gebied is de dienst verantwoordelijk voor de organisatie van de verkeersleiding en verkeerscontrole teneinde een snelle voortgang van de verplaatsende troepen/eenheden te waarborgen.

Rustposities

d. **Vuursteun**

Door waarneming van met name artillerie of raketeenheden, kan de afgesneden eenheid/militair een goede aanwijzing krijgen m.b.t. de nog af te leggen afstand naar eigen troepen. Voor de zich in stelling bevindende artillerie wordt als eis gesteld dat minimaal 2/3 deel van het schootsbereik vijandelijk gebied moet kunnen bestrijken. Tijdens het ontmoetingsgevecht bedraagt dit de helft van het schootsbereik. Dit bepaalt de afstanden van de artilleriegroepen tot de voorste lijn eigen troepen:

De regimentsartilleriegroep	1-4 km
De divisieartilleriegroep	2-5 km
De legerartilleriegroep	5-8 km

De dracht van de thans bij het Warschau-Pact thans in gebruik zijnde artillerie is:

- 122 mm 2S1	15.300 m.
- 122 mm D-30	15.300 m.
- 152 mm 2S3	17.300 m.
- 152 mm 2S5	30.000 m.
- 152 mm M1976	30.000 m.
- 203 mm 2S7	30.000 m.
- 122 mm BM-21	20.500 m.
- 220 mm BM-27	40.000 m.
- 122 mm RKWM-1975	20.500 m.

De afstanden van de tactische raketeenheden tot de voorste lijn eigen troepen zijn:

- FROG 7 en SS 21 'SCARAB'-eenheden ca. 8 - 15 km.
- SS 16 'SCUD'- en SS 23 'SPIDER'-eenheden ca. 20 - 50 km.

Indien artillerie en/of raketeenheden in stelling kunnen worden waargenomen, moet rekening worden gehouden met een intensieve beveiliging/bewaking. Raketeenheden gebruiken veelal speciaal daartoe opgeleide mobiele infanterie-eenheden.

Middelzware mortieren komen in de organisatie van het Warschau-Pact nagenoeg alleen op bataljonsniveau voor. De dracht van dergelijke wapens is ongeveer 5-7 km. Stellingen met mortieren kunnen tot ± 3 km achter de voorste lijn worden aangetroffen, veelal dichterbij.

e. **Logistieke installaties**

Met name in oorden, alsook in bossen met voldoende bruikbare wegen en boerderijencomplexen, kunnen logistieke installaties worden aangetroffen. Afhankelijk van de grootte, mobiliteit en verscheidenheid aan materiaal, kan een indicatie worden verkregen omtrent het niveau waartoe de logistieke installatie behoort. Hiervan is af te leiden wat de afstand tot de voorste lijn eigen troepen ongeveer zou kunnen zijn. Logistieke installaties worden te allen tijde beveiligd.

f. **Commandoposten**

In (kleine) oorden of boerderijencomplexen en bossen met goed be-
gaanbare wegen kunnen ook commandoposten worden aangetroffen.
Er bestaan, mede afhankelijk van het niveau en opdracht van de des-
betreffende eenheid, diverse soorten commandoposten.

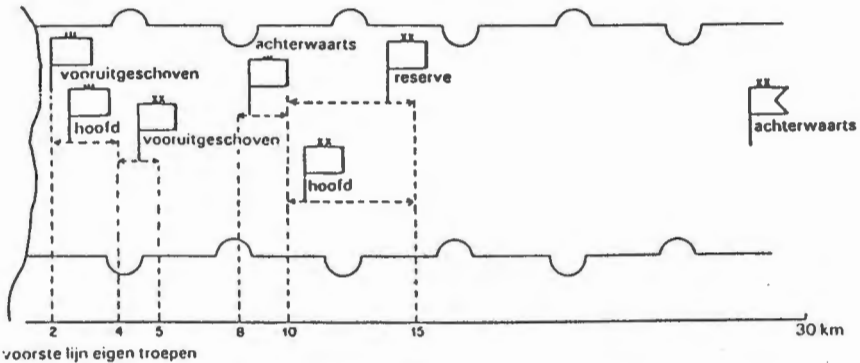
In een commandopost kunnen zowel een communicatievoertuig als
tientallen andere, veelal radiodragende, voertuigen worden aange-
troffen. Commandoposten worden goed bewaakt.

Soorten commandoposten:

- **Hoofdcommandopost:** aanwezig op alle niveaus en is de hoofdlo-
catie van waaruit de eenheid wordt geleid.
- **Vooruitgeschoven commandopost:** wordt ver naar voren ingericht
om de commandant in staat te stellen het gevecht effectiever te
kunnen leiden. De vooruitgeschoven commandopost wordt op di-
visieniveau en hoger ingericht wanneer de bevelvoering vanuit de
hoofdcommandopost te moeilijk is geworden, de eenheid zich in
de hoofdaanvalsrichting bevindt of wanneer de hoofdcommando-
post verplaatst. Op regimentsniveau en lager zal deze comman-
dopost slechts bestaan uit het commando/verbinding voertuig
van de commandant.
- **Reservecommandopost:** wordt op afstand van de hoofdcomman-
dopost ingericht en die het gevecht 'meeleest' teneinde in een
noodsituatie de bevelvoering over te nemen. Deze commando-
post komt op regiments- en divisieniveau nagenoeg niet meer
voor.
- **Achterwaartse commandopost:** ten behoeve van de plaatservan-
gend commandant voor achterwaartse diensten. Vanuit deze
commandopost wordt met name de logistieke ondersteuning ge-
leid.
- **Commando-waarnemingspost:** wordt uitgebracht beneden regi-
mentsniveau. Dit type commandopost bestaat normaal slechts uit
één voertuig.
- **Vliegende commandopost:** komt voor op divisieniveau en hoger,
veelal ingericht in een heli-copter (divisieniveau) of in een vlieg-
tuig.

Locaties van commandoposten kunnen vroegtijdig worden onderkend
indien een frequent aan- en afrijden van motoren (ordonnansen),
jeeps en/of andere radiodragende (pantser)voertuigen wordt waarge-
nomen. Een voorbeeld van de ontplooiing van commandoposten op
divisie- en regimentsniveau is hieronder schematisch weergegeven.

Commandoposten

Vanaf divisieniveau en hoger kan een luchtmobiele commandopost optreden.

Voorbeeld van commandoposten op divisie- en regimentsniveau.

— Sovjet divisiegrens

4. Gevechtsveldbewakingsapparatuur

Gevechtsveldbewakingsapparatuur maakt organiek deel uit van alle gevechts- en verkenningseenheden. Het gebruik van dergelijke moderne opsporingsapparatuur in het gebied waar zich de voorste lijn van de vijand bevindt, kan het optreden van afgesneden militairen sterk belemmeren. Gevechtsveldbewaking kan worden uitgevoerd door gebruikmaking van:

- warmtebeeldapparatuur,
- beeldversterkers voor nachtzien,
- infraroodapparatuur,
- gevechtsveldbewakingsradar,
- geluidsapparatuur (sensoren) en
- thermische fotografie.

a. De apparatuur

(1) Warmtebeeldapparatuur

Objecten zoals gebouwen, motorvoertuigen alsook mensen, bomen en struiken geven een verschillende intensiteit warmtestraling af. Deze warmtestraling/warmte-afgifte kan d.m.v. de warmtebeeldapparatuur opgevangen en omgezet worden in beelden. Afhankelijk van de weersomstandigheden is het bereik van de warmtebeeldapparatuur ± 3.000 m (herkenningsafstand: 1.750 m). Het voordeel van deze apparatuur is voornamelijk het grote bereik. Regen en mist beïnvloeden de herkenningsafstand negatief.

Afstand schatten met warmtebeeldapparatuur is nauwelijks mogelijk.

(2) De beeldversterker nachtzien

Het gebruik van de beeldversterker nachtzien is sterk afhankelijk van weersinvloeden. Bij heldere nachten met maximale uitstraling is bijv. een verkenningspatrouille tot een afstand van ± 800 m duidelijk waar te nemen. Mist en neerslag beïnvloeden in sterke mate het gebruik, zo zelfs dat waarneming met de beeldversterker nachtzien nagenoeg onmogelijk wordt.

3 De infraroodkijker

Het gebruik van infraroodapparatuur, zowel actief als passief, is nog meer dan de beeldversterker nachtzien, sterk aan weersinvloeden onderhevig. Mist en regenachtig weer beperken de waarnemingsafstand, terwijl het gebruik van infraroodapparatuur ter eigen beveiliging zoveel mogelijk passief zal zijn.

4 Gevechtseldbewakingsradar

Het gebruik van gevechtseldbewakingsradar is sterk afhankelijk van terreininvloeden. Bebost en geaccidenteerd terrein is minder geschikt voor inzet van gevechtseldbewakingsradar dan open en vlak terrein. Het gebruik van gevechtseldbewakingsradar in combinatie met infraroodapparatuur en beeldversterker nachtzien zal een maximum aan gevechtseldbewaking garanderen. In vlak terrein heeft deze apparatuur een bereik van ± 10 km.

5 Geluidsapparatuur zoals sensoren

Het gebruik van sensoren binnen het weerstandsgebied en in het front van het weerstandsgebied dient als waarschuwing tegen vijandelijke patrouillegang. Genoemde sensoren, geplaatst op mogelijke vijandelijke naderingsroutes, garanderen een tijdige waarschuwing tegen actie van de vijand binnen of in het front van het weerstandsgebied. Het verschil 'vriend of vijand' kan deze apparatuur echter niet maken.

6 Thermische fotografie

Thermische fotografie, toegepast in het front van het weerstandsgebied m.b.v. luchtfoto's, geeft de commandanten van tactische eenheden een duidelijk beeld van de vijandelijke activiteiten. Immers het thermische fotoestel registreert alle warmtebronnen in het gevechtseveld zoals draaiende of warmgedraaide motoren van tanks en pantserinfanterievoertuigen, in gebruik zijnde veldkeuken, tentkachels, etc. Zelfs de warmte-uitstraling van het individu kan m.b.v. thermische fotografie geregistreerd worden.

b. Het voorkomen van opsporing m.b.v. gevechtveldbewakingsapparaat

Tijdens de exfiltratie is het mogelijk dat noodgedwongen gebruik gemaakt zal moeten worden van open terrein. Het veelvuldig gebruik van gevechtveldbewakingsapparatuur door troepen in voorste lijn, noopt in de laatste fase van de exfiltratie echter tot een enigszins aangepast optreden. Om opsporing m.b.v. gevechtveldbewakingsapparatuur te voorkomen, dient te worden verplaatst op de wijze zoals bij een verkenningspatrouille bij dag. Door een goede persoonlijke camouflage (als bij dag) en een omzichtige verplaatsing, waarbij zoveel mogelijk gebruik wordt gemaakt van bedekt terrein of terreinplooiën, kan ontdekking voorkomen worden.

Y-CHE.ML

HOOFDSTUK 4 EXFILTRATIE (in het kader van het overleven)

1. Algemeen

Een exfiltratie bestaat uit een heimelijke verplaatsing binnen vijandelijk gebied met het oogmerk dit gebied te verlaten en contact te maken met eigen troepen. Een exfiltratie kan het logisch vervolg zijn op een eerdere infiltratie. In tegenstelling tot de infiltratie heeft de exfiltratie primair als doel het vijandelijk gebied te verlaten, waarbij het aangaan van gevechtscontact niet altijd kan worden vermeden.

Vandaar dat een exfiltratie ook kan worden toegepast door eenheden die opzettelijk danwel door een vijandelijke manoeuvre omsingeld, noodgedwongen in vijandelijk gebied zijn achtergebleven.

Afhankelijk van de doelstelling en de omstandigheden kunnen exfiltraties worden uitgevoerd door eenheden met een sterkte variërend van een verkenningsploeg tot maximaal teamsterkte. Vooral bij een vijandelijke omsingeling kan de totale exfiltrerende troepensterkte uit een bepaald gebied die van een brigade bedragen. Doorgaans zal het om kleinere eenheden gaan. Exfiltraties zijn in wezen tactische verplaatsingen die te voet, bereden, door de lucht en over het water kunnen worden uitgevoerd. Grotere eenheden, in bezit van hun organieke uitrusting, zullen d.m.v. tactische verplaatsingen/gevechtsexercitie trachten contact te maken met eigen troepen. In dit hoofdstuk wordt alleen de exfiltratie van kleinere eenheden te voet behandeld.

2. Grondbeginselen exfiltratie

a. Algemeen

Exfiltreren geschiedt door in principe gedurende de duisternis te verplaatsen door schijnbaar onbegaanbaar terrein in de richting van de eigen troepen en zich bij dag op te houden op een plaats waar de eenheid zich volkomen schuil kan houden voor de vijand.

Hoewel de terugkeer naar eigen troepen het belangrijkste doel is, dient daar waar mogelijk afbreuk aan de vijand gedaan te worden.

b. Sterkte

Exfiltreren met een kleine groep biedt vele voordelen boven het exfiltreren met een grote groep. Indien de eenheid bestaat uit een grote groep, zal deze opgesplitst moeten worden in groepen ter sterkte van ongeveer een infanteriegroep. Deze groepen treden verder zelfstandig op. De commandant houdt bij splitsing in groepen rekening met:

- (1) Opdracht.
- (2) Terrein en weer.

- (3) Vijand.
- (4) Eigen middelen en mogelijkheden; m.n. soort en sterkte van de eenheid.

c. Grondbeginselen verplaatsing

- (1) Tijdstip verplaatsing.
Bij het exfiltreren dient waarneming door de vijand voorkomen te worden, vandaar dat alle verplaatsingen in principe bij duisternis moeten worden uitgevoerd.
- (2) Keuze terrein.
Begroeid, geaccidenteerd en onoverzichtelijk terrein is ideaal. Ook weiland, bouwland en heide kunnen worden gebruikt voor de verplaatsing, alhoewel hier rekening moet worden gehouden met de inzet van gevechtveldbewakingsapparatuur.
Terrein dat geschikt is om te dienen als legerings- of verzamelgebied dient te worden vermeden, alsmede wegen, oorden, boerderijen en andere markante plaatsen.
- (3) Weersomstandigheden.
Wind, neerslag, mist, koude, donker en bewolkt weer vergemakkelijken het exfiltreren, omdat de luister- en waarnemingsmogelijkheden van de vijand dan in meer of mindere mate beperkt zijn.
- (4) Wijze van verplaatsen.
De wijze van verplaatsen komt grotendeels overeen met de wijze van verplaatsen van een verkenningspatrouille bij nacht.
- (5) Snelheid van verplaatsen.
Met inachtneming van de veiligheid dient zo snel mogelijk te worden verplaatst.
- (6) Contact met plaatselijke bevolking.
Contact met de plaatselijke bevolking wordt in principe vermeden. Indien contact met de plaatselijke bevolking niet te vermijden is, dient dit met de nodige omzichtigheid te geschieden.

d. Afbreuk doen aan de vijand

Daar waar mogelijk dient afbreuk aan de vijand gedaan te worden. Eén en ander is sterk afhankelijk van de mogelijkheden en beschikbare middelen van de eenheid. Hierbij dient het hoofddoel van de exfiltratie, de terugkeer naar eigen troepen, niet in gevaar te komen.

e. Contact maken met eigen troepen

Bij een onderkende nadering van eigen troepen dient het contact uitsluitend bij daglicht gezocht te worden, om te voorkomen dat de eigen troepen de exfiltrerende eenheid voor vijand aanzien.

3. Voorbereiding en organisatie

a. Algemeen

Het is mogelijk dat een organieke eenheid in een situatie komt welke verplicht tot exfiltreren. Waarschijnlijker is echter dat tijdens de gevechtshandelingen grote aantallen militairen rondzwerfen die alle contact met de eigen eenheid verloren hebben.

Voor beide groepen geldt, dat er zo spoedig mogelijk orde op zaken gesteld dient te worden om volgens een vastomlijnd plan met succes te kunnen exfiltreren.

b. Veilige plaats

Nadat de eenheid afgesneden is geraakt van eigen troepen, is het zaak zo snel mogelijk een veilige plaats te betrekken om die handelingen te kunnen verrichten die nodig zijn om met de exfiltratie te kunnen aanvangen. Deze veilige plaats is een schuilplaats, waar geen hinder ondervonden wordt van de aanwezige vijand.

c. Werkzaamheden in veilige plaats

- (1) Rondombeveiliging.
- (2) Eventueel, indien geen organieke eenheid, bevelvoering regelen.
- (3) Voorlopige inventarisatie wapens en munitie en voor zover nodig voor de directe beveiliging, herverdelen.
- (4) Indien radio ter beschikking, deze z.s.m. installeren, instellen op de gevechtsveldnoodfrequentie en onmiddellijk trachten contact te maken.
- (5) Commandovoeringsprocedure door de commandant, waarin bij de beoordeling van de toestand de volgende factoren in overweging genomen dienen te worden:
  - Opdracht; richting en afstand naar eigen troepen.
  - Terrein en weer.
  - Vijand.
  - Eigen middelen en mogelijkheden.
Sterkte, moreel en fysieke toestand.
Inventarisatie van wapens, munitie, voeding, uitrusting, kaarten e.d.
- (6) Herverdeling wapens, munitie, voeding, uitrusting, kaarten e.d. waarbij al het overtollige materiaal verborgen of vernietigd wordt.
- (7) Gereed maken voor actie.
- (8) Bevelsuitgifte.
- (9) Rust en verzorging.

4. De verplaatsing

a. Algemeen

Hoewel de wijze van verplaatsen grotendeels overeenkomt met de verplaatsing tijdens een verkenningspatrouille bij nacht, zijn er vanwege de verschillende omstandigheden en het doel van de exfiltratie enkele aanvullingen noodzakelijk.

b. Gebruik eindpunt

Indien de commandant in het bezit is van kaarten zal hij een eindpunt en een reserve eindpunt bepalen. Dit eindpunt ligt aan het einde van de route welke in één nacht kan worden afgelegd. Indien de commandant niet in het bezit is van kaarten bepaalt hij tijdens de exfiltratie het eindpunt. Het eindpunt moet voldoende dekkingsmogelijkheden bieden. Het tijdstip van het bepalen c.q. bereiken van het eindpunt is afhankelijk van het terrein, de aanwezigheid van vijand en het jaargetijde, maar zal doorgaans 1 tot 1½ uur voor zonsopkomst liggen. De gestelde tijd is nodig om in geval van verder exfiltreren nog bij duisternis een schuilbivak te kunnen verkennen en betrekken. In geval de eenheid niet verder hoeft te exfiltreren kan, in afwachting van de dageraad, nog enige tijd gerust worden teneinde later het contact met eigen troepen te herstellen.

c. Gebruik verzamelpunten

Verzamelpunten worden gebruikt indien door een vijandelijke actie of door andere oorzaken het contact met elkaar verloren is gegaan. Doel hierbij is het verloren gegane contact te herstellen. Deze verzamelpunten worden tijdens de verplaatsing door de commandant aangegeven. Verzamelpunten moeten gemakkelijk herkenbaar maar niet markant zijn. De afstand tussen de verzamelpunten is afhankelijk van het terrein en kan variëren van 250 tot 1000 meter.

Voor aanvang van de verplaatsing wordt door de commandant bepaald hoe lang op een verzamelpunt moet worden gewacht. Verzamelpunten kunnen worden onderscheiden in:

(1) Achterwaartse verzamelpunten.

De commandant wijst het verzamelpunt aan op het moment dat de eenheid passeert. Bij een eventueel gebruik is de route er naartoe bekend. Hoewel de achterwaartse verplaatsing een nadeel is, zal dit de meest veilige methode zijn.

(2) Voorwaartse verzamelpunten.

Deze kunnen alleen worden gebruikt indien over kaarten beschikt wordt of wanneer gebruik gemaakt kan worden van goed herkenbare punten in het terrein die reeds van verre te onderscheiden zijn. Omdat bij gebruik de verplaatsing in voorwaartse richting is, is deze methode toch minder veilig, i.v.m. onbekendheid met de

route en de situatie om en nabij het verzamelpunt.

d. Formatie

De eenheid verplaatst zich in gesloten colonne met 2 verkenners voorop. Afhankelijk van het terrein en de onderlinge zichtbaarheid worden de onderlinge tussenruimten aangepast.

De commandant die zich gewoonlijk achter de verkenners verplaatst, bepaalt de richting. De plaatsvervangend commandant loopt achter in de groep.

e. Behouden van richting

Hiervoor kunnen, naast kaart en kompas, hoogspanningskabels, rivieren, kanalen, hemellichamen, windrichting e.d. gebruikt worden.

f. Houden van verband en rust

Het verband wordt tijdens de verplaatsing regelmatig door de commandant gecontroleerd. Daarnaast wordt op gezette tijden halt gehouden voor een kort appèl. Dit halthouden kan tevens benut worden voor een korte rust.

Bij elk halthouden wordt onmiddellijk de rondombeveiliging toegepast. Voorts kan de commandant het halthouden aanwenden tot:

- (1) Het bestuderen van de kaart.
- (2) Het informeren van de eenheid over de plaats waar men zich bevindt, de richting waarin het exfiltreren verder plaats zal vinden en de afstand die nog moet worden afgelegd.
- (3) Het zonedig aanwijzen van nieuwe verzamelpunten.

In principe wordt tijdens het exfiltreren zo weinig mogelijk gerust, om de beperkte tijd van duisternis maximaal uit te buiten. Vanzelfsprekend moet er een goede licht-, vuur-, geluids- en sporendiscipline heersen. Bij noodzakelijk lichtgebruik dient dit afgeschemd te worden.

g. Kritieke punten en hindernissen

Kritieke punten dienen in principe vermeden te worden. Lukt dit niet dan zal bij nadering van een kritiek punt de eenheid halthouden en een verkenning uitgevoerd worden alvorens verder te gaan.

Hindernissen zoals beken, sloten, kanalen en rivieren dienen steeds individueel of in paren genomen te worden. Hierbij dient ervoor gezorgd te worden dat de onderlinge tussenruimten voor en na de hindernis gehandhaafd blijven.

Na elke hindernis dient de commandant appèl te houden. Voordat de hindernis genomen wordt wijst de commandant een voorwaarts gelegen verzamelpunt aan. Indien dat niet mogelijk is wijst de commandant onmiddellijk na het nemen van de hindernis een nieuw verzamelpunt aan, om bij evt. contact met vijand niet terug te hoeven keren naar

een verzamelpunt achter de hindernis.

h. Contact met de vijand

(1) Voorbereid contact.

Een actie, waarbij afbreuk wordt gedaan aan de vijand d.m.v. een overval of een hinderlaag, waarbij al of niet gewelddadig wordt opgetreden.

(2) Onverwacht contact.

(a) Indien door verkenners of één van de andere leden van de eenheid vijand onderkend wordt, wordt teruggegaan en zal door de commandant een andere route gekozen worden.

(b) Bij onverwacht stoten op vijand zijn er twee mogelijkheden:

i) Uitvoering van een snelle vernietingsactie en de exfiltratie voortzetten.

ii) Afbreken d.m.v. vuur en beweging, terugkeren op de route en indien de eenheid compleet is, de exfiltratie voortzetten via een andere route.

Indien de eenheid uit elkaar geslagen is, dient er verzameld te worden op het laatst aangewezen verzamelpunt.

i. Behandeling gewonden

Tijdens het exfiltreren en bij evt. vuurcontact met de vijand is de mogelijkheid van gewonden niet uitgesloten. Voor wat betreft de medische verzorging is de eenheid aangewezen op zelfhulp en kameradenhulp. Gewonden dienen zoveel mogelijk te worden meegenomen. Is de eenheid in het uiterste geval gedwongen om een gewonde achter te laten, dan:

(1) de gewonde het paspoort en herkenningsplaatje laten behouden,

(2) de gewonde achterlaten in zijn uniform met behoud van helm en veldmasker,

(3) de gewonde alle mogelijke documenten die inlichtingen kunnen verschaffen afnemen,

(4) de gewonde niet verstoppen, maar hem achterlaten op een plaats waar hij gemakkelijk door de bevolking of vijand gevonden kan worden,

(5) dient de commandant er zorg voor te dragen dat de gewonde geen kennis neemt van verdere exfiltratieplannen en indien de gewonde reeds op de hoogte is, de route en verdere plannen te wijzigen.

j. Gesneuvelden

Eventuele gesneuvelden worden, zo mogelijk, begraven volgens de noodbegrafenisprocedure. Documenten, wapen, munitie en bruikbare uitrusting worden de gesneuvelde afgenomen. Het herkenningsplaatje blijft om de hals van de gesneuvelde. Persoonlijke bezittingen

worden meebegraven onder de linkeroksel, zo mogelijk in een zak of in etensblikken. De begraafplaats wordt gemarkeerd en indien een kaart beschikbaar is, wordt het coördinaat genoteerd.

k. Het handelen op het eindpunt

- (1) Op het eindpunt wordt de eenheid tijdelijk op een gedekte plaats in rondombeveiliging gelegd.
- (2) Ingeval van nadering van eigen troepen wordt in deze gedekte plaats de dageraad afgewacht om daarna contact te kunnen maken.
- (3) Indien de volgende nacht verder geëxfiltreerd moet worden, gaat de commandant met 3 man op verkenning naar een geschikte plaats voor een schuilbivak. Bij een groep ter sterkte van 7 man of minder zal de commandant volstaan om één man mee te nemen op verkenning.

5. Samenvatting

Exfiltratie vindt plaats onder zeer moeilijke omstandigheden. Waardoor er een zware wissel op de lichamelijke en geestelijke weerbaarheid van de eenheid wordt getrokken. Naast voorzichtigheid en geheimhouding tijdens voorbereiding en uitvoering is de vaste wil om te slagen noodzakelijk om de exfiltratie tot een goed einde te brengen.

Het uitvoeren van acties om afbreuk aan de vijand te doen, zal de vijand dwingen om aandacht te besteden aan zijn achtergebied. Hiervoor zijn troepen nodig die evt. onttrokken moeten worden aan de gevechtseenheden.

Aantasting van het moreel van de vijand is bovendien een niet te onderschatten effect bij een dergelijk optreden.

Y-CHE.ME

HOOFDSTUK 5 SCHUILBIVAK

1. Algemeen

Aangezien verplaatsingen in door vijand beheerst gebied overdag nage-
noeg onmogelijk zijn, zal in afwachting van de duisternis de dag doorge-
bracht moeten worden op een plaats waar de eenheid zich volkomen
schuil kan houden voor de vijand.

Een dergelijke plaats wordt schuilbivak genoemd. Onder dit begrip wordt
verstaan een verscholen verblijfplaats in door vijand beheerst gebied, die
door kleine eenheden wordt betrokken, teneinde alle contact met de vij-
and te vermijden.

Eenheden die exfiltreren zullen, afhankelijk van de afstand naar eigen
troepen, mogelijk meerdere schuilbivakken moeten betrekken.

2. Keuze locatie

a. Algemeen

Een juiste keuze van de bivakplaats is de beste beveiliging tegen
ontdekking door de vijand. Aan de plaats van het schuilbivak dienen
dan ook een aantal eisen gesteld te worden.

Een schuilbivak dat aan alle eisen voldoet is niet altijd te vinden,
echter veiligheid dient boven comfort gesteld te worden.

b. Eisen te stellen aan locatie

(1) Zicht- en vuurdekking.

Een goede zichtdekking is het belangrijkste. Dichte uitgestrekte
bossen zijn ideaal voor het inrichten van een schuilbivak, vooral
indien deze nog een onderbegroeiing hebben van hoge varens,
struiken e.d.

Naaldbossen met dichte onderbegroeiing, zijn in alle jaargetijden
te gebruiken. In de wintermaanden geven loofbossen onvol-
doende dekking. Ook droge plaatsen in moerasgebieden, riet- en
maïsvelden, hegranden, grienden, droge sloten, duikers e.d. bie-
den mogelijkheden voor een schuilbivak.

Hoewel van ondergeschikt belang, dienen aanwezige vuurdekin-
gen zoveel mogelijk benut te worden.

(2) Ligging.

De gekozen locatie mag niet gelegen zijn bij een tactisch of logis-
tiek object. Gebieden met een dicht wegennet, open bossen, ver-
laten woonoorden, boerderijen e.d. kunnen door de vijand als
legeringsgebied, verzamelgebied e.d. gebruikt worden en moe-
ten daarom vermeden worden.

- (3) **Terrein.**
Een schuilbivak wordt bij voorkeur ingericht in onoverzichtelijk en moeilijk toegankelijk terrein. Een schuilbivak mag niet worden ingericht in bosranden die grenzen aan wegen, paden of open terreingedeelten, noch in kleine bossen omgeven door open terrein. In dergelijk terrein is de kans op contact met vijand groot. Bij verblijf op dergelijke plaatsen kunnen bovendien toevallige voorbijgangers, door de geringste onvoorzichtige handeling in het schuilbivak, opmerkzaam worden en is verraad niet uitgesloten. Daarom dient het schuilbivak zo diep mogelijk in het meest onoverzichtelijke en moeilijk toegankelijke terreingedeelte ingericht te worden.
- (4) **Water.**
De mogelijkheid tot het verkrijgen van water in de onmiddellijke omgeving van het schuilbivak is een groot voordeel.
- (5) **Uitwijkroutes.**
Bij de plaatsbepaling van een schuilbivak moet rekening worden gehouden met een mogelijke ontdekking door de vijand en moet daarom de meest waarschijnlijke vijandelijke naderingsweg bepaald worden. Aan de hand daarvan zal de commandant 2 uitwijkroutes met verzamelpunten gaan verkennen na het betrekken van het schuilbivak. Deze uitwijkroutes moeten zodanig gekozen worden, dat de eenheid niet stuit op onoverkomenlijke hindernissen, open terreindelen of andere gebieden, waarbij de vijand kans zou zien de eenheid te lokaliseren en uit te schakelen.
De uitwijkroutes moeten zo mogelijk in de algemene exfiltratierichting liggen.

3. Inrichten van het schuilbivak

a. Verkennen

- (1) **Algemeen.**
Bij het exfiltreren dient het eindpunt, dat op het einde van de route ligt welke in één nacht kan worden afgelegd, 1 tot 1½ uur voor zonsopkomst bereikt te zijn. Zo rest er voldoende tijd om het schuilbivak nog bij duisternis te verkennen en te betrekken. Het te verkennen schuilbivak zal zo dicht mogelijk bij het eindpunt gevonden moeten worden. Deze afstand is afhankelijk van de geschiktheid van het terrein, de beschikbare tijd en de middelen.
Wanneer de eenheid in het bezit is van kaarten dan zal de plaats van het schuilbivak d.m.v. een grondige kaartstudie reeds globaal zijn vastgesteld.
- (2) **Werkwijze vóór de verkenning.**
  - (a) Zodra de commandant de eenheid in rondombeveiliging heeft gebracht treft hij de nodige voorbereidingen voor de

- verkenning van het schuilbivak.
- (b) Samenstelling patrouille.
Vanuit de gedekte opstelling zal de commandant met 3 man de juiste plaats van het schuilbivak gaan verkennen.
Indien de eenheid uit 7 man of minder bestaat, kan de commandant volstaan één man mee op verkenning te nemen.
- (c) Uitrusting patrouille.
De commandant en één lid van de patrouille zullen hun hinderende uitrusting afhangen. De overige 2 verkenners van de patrouille nemen hun complete uitrusting mee.
- (d) Bevelen.
De commandant licht de patrouilleleden in omtrent het doel van de patrouille en geeft de plaatsvervanger aanwijzingen omtrent tijdstip van terugkeer, wat te doen indien hij niet terugkeert, herkenningsteken e.d.
De voorbereidingen tot de verkenning dienen omwille van de tijd snel te verlopen.
- (3) Werkwijze tijdens de verkenning.
- (a) Bij de verkenning zal de commandant bijzondere aandacht schenken aan de volgende aspecten:
- Zichtdekking bij daglicht tegen grond- en luchtwaarneming.
  - Niet gelegen in de omgeving van een tactisch of logistiek object.
  - Onopvallende plaats en de omgeving vrij van vijand en plaatselijke bevolking.
  - De ligging van evt. wegen of paden en de meest waarschijnlijke vijandelijke naderingsrichting.
  - Uitwijkmogelijkheden bij ontdekking door de vijand.
  - Maatregelen ter beveiliging en verbetering van camouflage.
  - Geschikte route van gedekte opstelling naar schuilbivak, welke zonder sporen achter te laten genomen kan worden.
- (b) Wanneer de commandant de plaats van het schuilbivak bepaald heeft laat hij in geval van een 4 mans patrouille 2 verkenners achter.
- De commandant geeft de verkenners een gedekte opstelling, bijv. aan de rand van het bosgebied waarin het schuilbivak gepland is.
  - Vanaf deze plaats houden de verkenners de omgeving onder waarneming, zodat de eenheid later niet voor verrassingen komt te staan.
  - De commandant zal de verkenners in principe niet op de exacte plaats van het schuilbivak achterlaten, daar de

kans bestaat dat die locatie niet eenvoudig terug te vinden is.

- In geval de patrouille uit 2 man bestaat, zal de commandant de verkenner achterlaten om voornoemde taak uit te voeren.
- (c) Afhankelijk van de sterkte van de patrouille keert de commandant na het achterlaten van de verkenner(s), met de overgebleven verkenner of alleen terug naar de eenheid.

b. Betrekken

Vanuit de gedekte opstelling nabij het eindpunt verplaatst de eenheid zo omzichtig en geruisloos mogelijk langs de verkende naderingsweg naar de geplande locatie van het schuilbivak. Om het achterlaten van sporen te vermijden, wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van harde ondergrond, sloten, beekjes, greppels e.d.

Bij nadering van de verkenner(s), in de directe omgeving van het schuilbivak, maakt de commandant eerst contact voor uitwisseling van de laatste gegevens en vervolgens wordt (worden) de verkenner(s) wederom opgenomen in de eenheid.

Gezien het over het algemeen zeer dichtbegroeide terrein en de duisternis, dient het laatste gedeelte van de route in gesloten formatie afgelegd te worden.

Bij zeer dichte begroeiing pakt elk lid van de eenheid zijn voorganger vast aan kleding of uitrusting daarbij zorgdragend dat het hoofd beschermd wordt tegen zwiepende takken.

c. Beveiligen

(1) Rondombeveiliging.

Bij aankomst op de plaats van het schuilbivak wordt de eenheid in een kleine rondombeveiliging neergelegd, waarbij de onderlinge tussenruimte hooguit een armlengte bedraagt. De hoofden zijn hierbij naar buiten gericht. Hoewel deze rondombeveiliging aangepast moet worden aan de aard en de vorm van het terrein, dient aan het principe van de rondombeveiliging vastgehouden te worden.

(2) Posten.

Bij het in rondombeveiliging gaan van de eenheid, worden door zorg van de commandant 2 man direct vóór de eenheid neergelegd als luister- en uitkijkpost. De plaats van deze post ligt in de richting van de meest waarschijnlijke naderingsrichting van de vijand.

(3) Aflossing posten.

De commandant zal een eenvoudig aflossingssysteem organiseren voor de posten. De aflossing dient overlappend te geschieden. Het geluidloos wekken kan het beste geschieden door één hand

op de mond te houden van degene die gewekt moet worden.

(4) Alarmregeling.

De commandant zal een vlot en eenvoudig alarmeringssysteem bekendmaken dat tot doel heeft om in noodgevallen iedereen in het schuilbivak te kunnen waarschuwen.

(5) Commandovoering.

Bij de eenheid in schuilbivak ligt de commandant direct achter de post. De commandant zal de post strikte instructies geven om hem bij onraad direct te waarschuwen. De commandant en zijn plaatsvervanger kunnen opgenomen worden in het wachtschema.

(6) Uitwijkroutes.

(a) De commandant zal het verder inrichten van het schuilbivak overdragen aan de plaatsvervangend commandant. De commandant zal met één man van de eenheid een tweetal uitwijkroutes met verzamelpunten gaan verkennen op een maximale afstand van ± 500 meter van het schuilbivak. E.e.a. is sterk afhankelijk van de terreingesteldheid en evt. vijandelijke activiteiten.

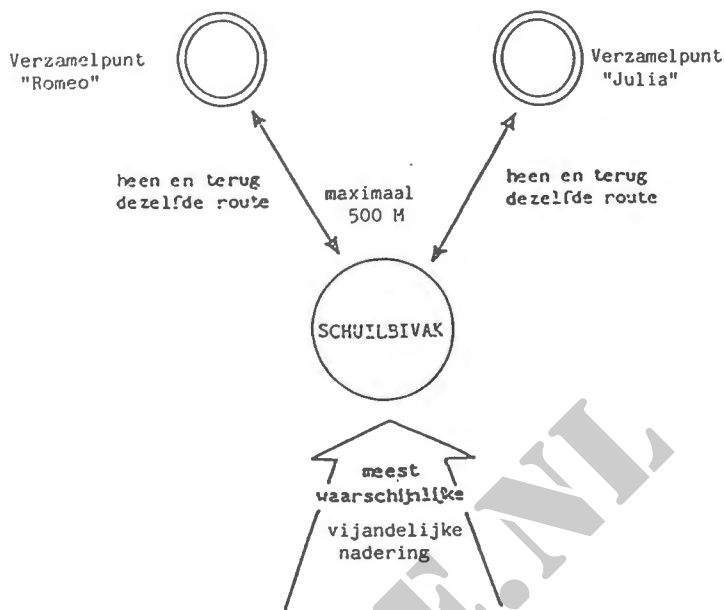
(b) Bij de verkenning van uitwijkroutes en verzamelpunten neemt de commandant de volgende overwegingen in ogenschouw:

- Meest waarschijnlijke vijandelijke naderingsrichting.
- Gedekte routes naar verzamelpunten.
- Hindernissen.
- Voldoende zichtdekking op verzamelpunten.
- Verzamelpunten dienen onopvallend te zijn doch eenvoudig te vinden.

(c) De commandant verkent eerst één route en één verzamelpunt. Indien het verkende verzamelpunt aan de gestelde eisen voldoet zal de commandant dit verzamelpunt een codenaam geven. Hierna keert de patrouille langs dezelfde route terug naar het schuilbivak.

Vervolgens wordt op dezelfde wijze een tweede verzamelpunt verkend. Ook dit verzamelpunt krijgt een codenaam. Wanneer de patrouille in het schuilbivak is teruggekeerd worden de overige leden van de eenheid omtrent de globale ligging van de uitwijkroutes en verzamelpunten ingelicht.

VERKENNEN VAN UITWIJKROUTES

(7) Overige beveiligingsmaatregelen.

Naast bovengenoemde actieve maatregelen moet het schuilbivak zijn beveiliging ook ontleen aan passieve maatregelen:

- (a) Verborgen ligging.
- (b) Goede maskering en camouflage.
- (c) Wegwerken van sporen.
- (d) Geruisloos verblijf.

Bij dagaanbreken zal de commandant bovenstaande punten omzichtig controleren en zonodig verbeteren of veranderingen aanbrengen. Ook worden de sporen weggewerkt die mogelijk gemaakt zijn tijdens de verplaatsing van de gedekte opstelling naar het schuilbivak.

d. Verblijf

(1) Algemeen.

Het verblijf in een schuilbivak vergt van een ieder een grote mate van zelfdiscipline. Alle maatregelen dienen er daarom op gericht te zijn dat de geheimhouding blijft gehandhaafd.

- (2) Gedrag.
- (a) Lawaai maken door hardop praten e.d. moet voorkomen worden.
  - (b) Verplaatsingen in en rond het schuilbivak zoveel mogelijk beperken.
  - (c) Bij duisternis geen licht en vuur maken. Bij daglicht voorzichtig zijn met het maken van vuur i.v.m. de rookontwikkeling.
  - (d) Handhaven van een goede camouflage t.a.v. waarneming vanaf de grond en uit de lucht.
  - (e) Geen rondslingerende uitrusting.
  - (f) Onderhoud van wapens en uitrusting.
  - (g) Handhaven van de persoonlijke hygiëne. Al het afval, ook faecaliën, onmiddellijk begraven.
- (3) Rust.
- Naast het verscholen blijven voor de vijand is het weer op krachten komen, teneinde de exfiltratie in de komende nacht te kunnen voortzetten, het belangrijkste doel.
- Er dient dus zoveel mogelijk geslapen en gerust te worden met daarnaast extra aandacht voor het onderhoud, persoonlijke hygiëne en voeding.
- (4) Slapen.
- Afhankelijk van de tactische situatie kunnen degenen die niet op post zijn geheel gekleed en geschoeid in de slaapzak of het geïmproviseerde nachtleger gaan slapen.
- Alle uitrusting dient in de slaapzak of het geïmproviseerde nachtleger opgeborgen te worden. Dit opbergen geschiedt zodanig dat het geheel, indien nodig, in één keer kan worden opgenomen en als een soort zak op de rug kan worden meegevoerd. Het wapen is te allen tijde binnen handbereik.
- (5) Voorbereiding exfiltratie.
- Bij dag zal de commandant de nodige plannen maken voor het verder exfiltreren. Dit zal veelal overeenkomen met het eerste exfiltratiebevel, maar dient te worden aangevuld met de laatste gegevens.

4. Optreden bij ontdekking of mogelijke ontdekking

a. Algemeen

Het optreden bij ontdekking van een schuilbivak is geheel afhankelijk van de aard van de ontdekking. Dit kan bijv. een directe confrontatie zijn met de vijand in de vorm van een patrouille of mogelijk plaatselijke bevolking, die onverwachts op het schuilbivak stoten. Daarnaast bestaat de kans op ontdekking indien vijandelijke activiteiten gesignaleerd worden, die kennelijk tot doel hebben het gebied te doorzoeken.

b. Optreden bij ontdekking

(1) Algemeen.

Hierbij geldt als richtlijn, dat alleen in uiterste noodzaak en alleen uit zelfverdediging in een schuilbivak een vuurgevecht wordt aangegaan. Na elke confrontatie met vijand of plaatselijke bevolking wordt het schuilbivak z.s.m. verlaten.

(2) Vijandelijke patrouille.

Een kleine vijandelijke patrouille, die het schuilbivak op dusdanige afstand is genaderd dat ontdekking onvermijdelijk is, dient buiten gevecht gesteld te worden. Alle sporen van dat gevecht moeten uitgewist worden. Evt. wapens, munitie, kaarten e.d. kunnen voor de eenheid van groot belang zijn.

(3) Aanval.

Een directe aanval op het schuilbivak dient uit lijfsbehoud gepareerd te worden, waarbij een mogelijke terugtocht op één der verzamelpunten, door de wachtposten gedekt moet worden.

c. Optreden bij mogelijke ontdekking

(1) Algemeen.

Indien op enigerlei wijze ontdekking door de vijand dreigt, moet het schuilbivak snel en geruisloos worden verlaten in de richting van één van de verkende verzamelpunten.

(2) Werkwijze bij vertrek.

(a) Afhankelijk van de richting waaruit de dreiging komt, bepaalt de commandant welk van de verkende verzamelpunten gebruikt wordt.

(b) Door middel van een stil alarm wordt de eenheid snel gewekt door de commandant en de posten die tevens het codewoord van het verzamelpunt doorgeven.

(c) De posten die geheel gekleed met uitrusting op wacht hebben gelegen zijn direct gereed. De overigen pakken het persoonlijk wapen en nemen de uitrusting als een zak op de rug.

(d) Na een snel appèl volgt de eenheid de commandant in gesloten formatie. De verkenners die met de commandant de routes verkend heeft, loopt als achterste man.

Als tijdens de verplaatsing het onderlinge contact wordt verbroken, kan de laatste man een gedeelte van de eenheid naar het verzamelpunt leiden.

(3) Werkwijze op het verzamelpunt.

(a) Bij aankomst op het verzamelpunt wordt onmiddellijk een rondombeveiliging aangenomen. De commandant zal nu een beoordeling van de toestand maken, waarin onderstaande punten aan de orde komen:

– Het optreden van de vijand.

- De terreinomstandigheden.
  - Het tijdstip van de dag.
  - Het jaargetijde.
  - De weersomstandigheden.
- (b) Aan de hand van bovenstaande gegevens kan de commandant nu een keuze maken uit de volgende mogelijkheden:
- Direct doorgaan met exfiltreren.
  - Een nieuw schuilbivak verkennen en betrekken.
  - Ter plaatse de duisternis afwachten en dan exfiltreren.

5. Het verlaten van het schuilbivak

a. Algemeen

Het schuilbivak zal, m.u.v. de aangehaalde calamiteiten, bij duisternis worden verlaten om de exfiltratie voort te zetten.

b. Maatregelen voor vertrek

- (1) Verwijderen en wegwerken camouflagemateriaal.
- (2) Eventueel het afbreken en wegwerken van gemaakte onderkoms.
- (3) Uitwissen van sporen en begraven van afval.
- (4) Eventueel herverdelen van wapens en uitrusting.
- (5) Gereedmaken voor actie.

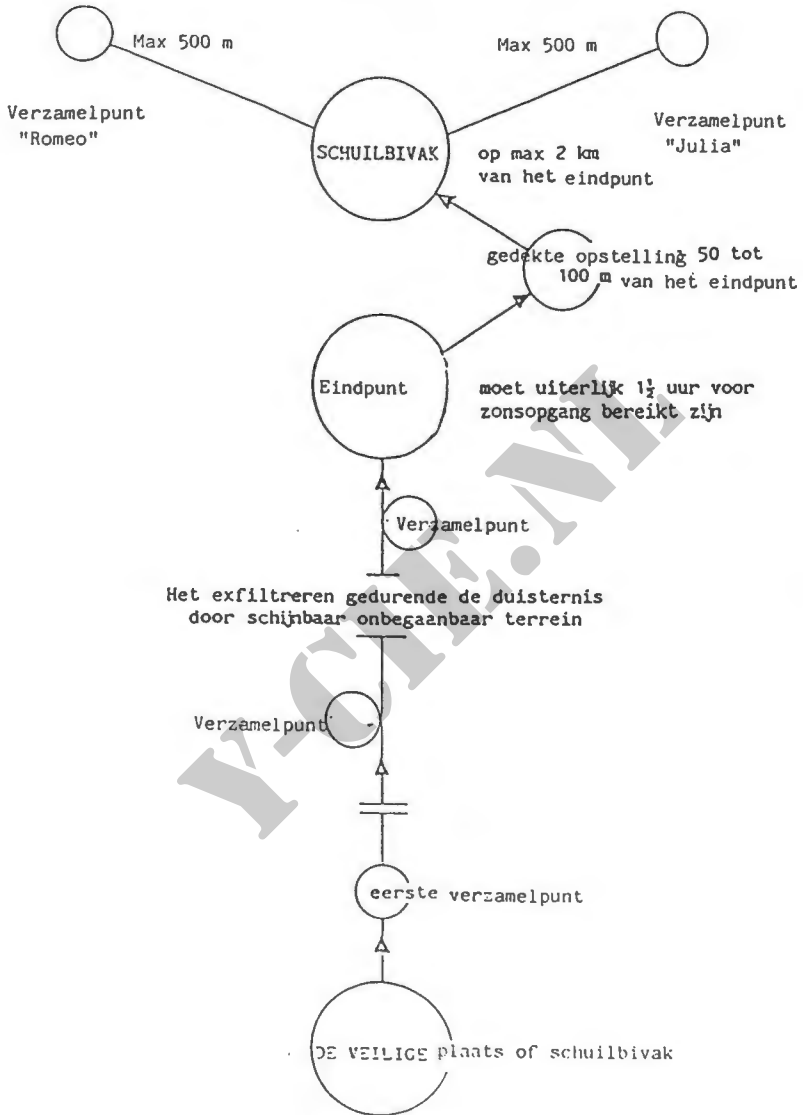
c. Vertrek

Het schuilbivak wordt stil en omzichtig verlaten, zonder sporen achter te laten welke de exfiltratierichting kunnen verraden.

6. Samenvatting

Het optreden in een schuilbivak berust op geheimhouding en omzichtigheid. Een schuilbivak dat goed is gekozen en waarin het verblijf, met een goede organisatie en een hoge graad van discipline, op de juiste wijze geregeld is, zal niet of slechts bij toeval door de vijand worden ontdekt. Een schuilbivak is een middel om het beoogde doel te bereiken, namelijk: Het zich wederom voegen bij eigen of bondgenootschappelijke eenheden.

SCHEMATISCH OVERZICHT EXFILTREREN MET SCHUILBIVAK

HOOFDSTUK 6 CONTACT MAKEN MET EIGEN TROEPEN

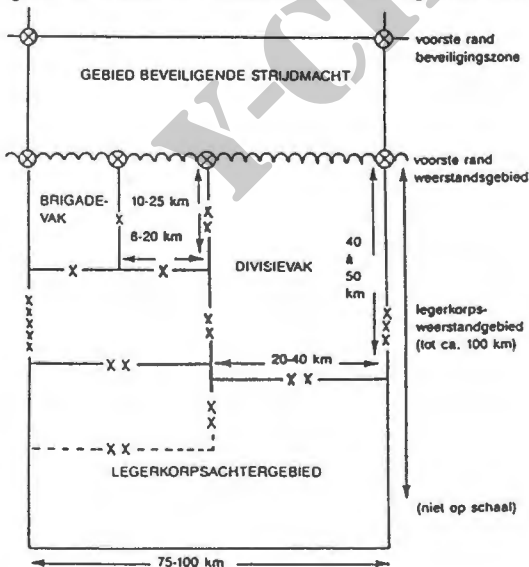
1. Algemeen

Het uiteindelijke doel van het overleven in de gevechtszone is het herstellen van het contact met eigen, danwel bondgenootschappelijke, eenheden. Voordat het contact met eigen troepen hersteld kan worden, moet de vijandelijke verdediging doorschreden worden. Zowel de vijandelijke als de eigen troepen zullen in dit gebied bijzonder oplettend zijn. Indien de eigen troepen tijdig onderkend zijn, of indien er radiocontact is, wordt gesproken van voorbereid contact maken met eigen troepen.

Tijdens de laatste fase van de exfiltratie is de kans groot, dat onverwacht op eigen troepen gestoten wordt. Dit onvoorbereid contact met eigen troepen is, gezien de duisternis en de daarmee gepaard gaande onherkenbaarheid, vol risico's. Enige kennis van de wijze waarop de eigen troepen het gevecht voeren kan de kans van slagen om op succesvolle wijze contact te maken aanzienlijk vergroten.

2. Het verdedigend gevecht

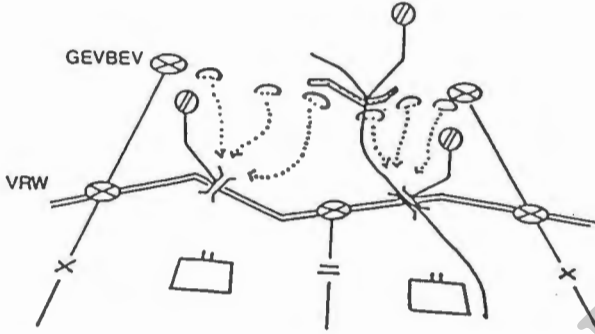
Bij het verdedigend gevecht is de voorste rand weerstandsgebied doorgegens gekozen in relatie t.o.v. een natuurlijke hindernis (rivier, kanaal, moerasgebied e.d.). Vóór dit weerstandsgebied bevinden zich, afhankelijk van de fase van het gevecht, een aantal eenheden met een beveiligende, waarschuwendende en/of vertragende taak.

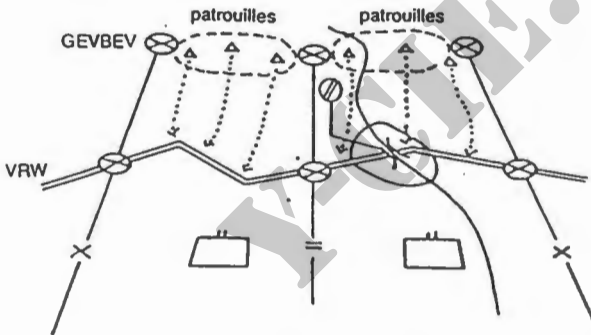
Overzicht van een legerkorpsvak.

In dit kader kan een eenheid o.a. opdracht krijgen taken te vervullen, danwel eenheden te leveren t.b.v.:

- beveiligende strijdmacht,
- gevechtsbeveiliging in front van het weerstandsgebied,
- innemen opstellingen in voorste rand weerstandsgebied.

Voorbeeld van een gevechtsbeveiliging in een brigadevak met één doorschrijdingsroute.

Voorbeeld van een beperkte gevechtsbeveiliging in een brigadevak met één doorschrijdingsroute.

Het verdedigend gevecht is in hoge mate een beweeglijk gevecht. Door beweeglijk op te treden dient het terrein te worden uitgebuit om enerzijds de eigen vuurkracht maximaal tot gelding te brengen en anderzijds om aan vernietiging door vijandelijk vuur te ontkomen.

Diepte in de verdediging is noodzakelijk om vrijheid van handelen te behouden, om reactietijd te verkrijgen en om aan de vijandelijke aanval

het initiatief te ontnemen.

Door deze factoren is het onmogelijk te voorspellen met welke eigen troepen contact gemaakt zal worden. Afhankelijk van de fase van het gevecht waarin het contact met eigen troepen verloren is gegaan kan contact gemaakt worden met eenheden die deel uitmaken van de beveiligende strijdmacht of eenheden in de voorste rand weerstandsgebied.

3. **Vorbereid contact maken met eigen troepen**

a. **Algemeen**

Er is sprake van voorbereid contact maken met eigen troepen indien het initiatief tot contact maken uitgaat van de afgesneden eenheid. Er bestaan over deze methode van contactmaken geen vaste procedures (in NAVO-verband (Standard NATO Agreement)). In de operationele verbindingsorders van de vooreenheden is voorzien in een gevechtsveldnoodfrequentie. Afgesneden militairen, in bezit van radioapparatuur, kunnen op deze frequentie contact maken en de opdracht krijgen op een bepaalde tijd en plaats contact te maken met eigen troepen. Een andere mogelijkheid is dat de afgesneden eenheid de eigen troepen onderkent tijdens de exfiltratie of het verblijf in schuilbivak. Voorbereid contact maken met eigen troepen vindt bij voorkeur plaats bij daglicht.

b. **Contact maken met eigen troepen op afgesproken tijd en plaats**

Tijdens het radiocontact met eigen troepen, dient de plaats van contactmaken zo goed mogelijk aangeduid te worden. Indien de afgesneden eenheid in het bezit is van kaarten, kan volstaan worden met een kaartcoördinaat. Indien de eenheid niet in het bezit is van een kaart van het gebied, dient de plaats van contactmaken duidelijk herkenbaar te zijn en middels een beschrijving aangegeven te worden.

Hoewel de omstandigheden, zoals optreden vijand, terrein e.d. steeds verschillend zullen zijn, dient de volgende procedure zoveel mogelijk gevolgd te worden. De afgesneden eenheid dient ervoor te zorgen dat tijdig een gedekte opstelling betrokken wordt in de omgeving van de plaats waar contact gemaakt moet worden. Vanaf deze plaats moet de plaats van contactmaken zo mogelijk onder waarneming gehouden worden, omdat na het radiocontact wijzigingen in de situatie kunnen optreden.

Afhankelijk van de terreinomstandigheden, zal de afstand waarop contact gemaakt wordt in principe liggen tussen 100 en 600 meter. Niet minder dan 100 meter om de eigen troepen voldoende gelegenheid te geven de eenheid die contact maakt te identificeren als eigen troepen. Bij meer dan 600 meter zal goede waarneming bemoeilijkt worden en zal tevens de gehele binnenkomstprocedure teveel tijd in beslag nemen.

Op het afgesproken tijdstip zal de commandant contact maken, terwijl de plaatsvervangend commandant de gehele procedure vanuit een gedekte opstelling volgt. De commandant dient zich ongewapend en zonder uitrusting te verplaatsen. De verplaatsing in het zicht van eigen troepen dient openlijk te geschieden met de armen boven het hoofd. De zichtbaarheid kan eventueel verhoogd worden door met beide handen de achterzijde van een kaart of iets dergelijks omhoog te houden. Indien het contact tot stand is gebracht en de commandant overleg heeft gepleegd met de commandant van de eenheid waarmee contact is gemaakt, zal bij zichtcontact het afgesproken teken gegeven worden en kan de rest van de eenheid binnengeloodst worden.

Indien geen zichtcontact met de eenheid aanwezig is, zal de commandant teruggaan om de rest van de eenheid op te halen. De nadering van de overigen dient in principe tegelijkertijd te geschieden. De eenheid verplaatst met de uitrusting omgehangen, het wapen boven het hoofd naar de door de commandant aangegeven locatie. Bij het binnenkomen identificeert de commandant de eenheid. Verdere handelingen t.a.v. identificatie, afvoer e.d. zijn afhankelijk van de situatie ter plaatse. De gehele procedure dient vlot en zonder onnodige onderbrekingen afgewerkt te worden, daar de plaats van binnenkomst door de diverse handelingen en evt. nabijheid van vijand een kwetsbaar punt in de verdediging is geworden.

c. Contact maken met onderkende eigen troepen

De exfiltratie vindt over het algemeen plaats door gebieden die niet geschikt zijn voor optreden met tanks en pantservoertuigen. Door een dergelijke route te volgen bestaat de mogelijkheid dat de eenheid kan doordringen tot meer achterwaarts gelegen eigen eenheden. Contact maken met eenheden, die niet in direct vuurcontact met de vijand zijn, zal waarschijnlijk minder risico opleveren dan met de eenheden in voorste lijn.

Indien mogelijk zal de afgesneden eenheid contact maken op een plaats die niet onder directe waarneming van de vijand ligt. De procedure contactmaken met eigen troepen is in dit geval hetzelfde als bij contact maken via radiocontact m.d.v. dat de commandant zo snel mogelijk d.m.v. roepen e.d. de eigen identiteit kenbaar dient te maken.

4. Onvoorbereid contact maken met eigen troepen

Tijdens de laatste fase van de exfiltratie is het mogelijk dat de eenheid onverwachts op eigen troepen stuit. Daar de exfiltratie over het algemeen 's nachts geschiedt, zal dit onvoorbereid stuiten op eigen troepen veelal bij duisternis plaatsvinden.

De eigen troepen kunnen reageren door:

- a. Vuuropening en trachten de vermeend vijandelijke eenheid te stoppen.
- b. Aanroepen en trachten de vermeend vijandelijke eenheid krijgsgevangen te maken c.q. de onbekende eenheid te identificeren.

Ingeval van vuuropening zijn een aantal mogelijke wijzen van optreden door de afgesneden eenheid te onderscheiden:

- a. De afgesneden eenheid keert terug naar het laatste verzamelpunt en zet, na appèl en evt. gewondenverzorging, de exfiltratie voort.
- b. De afgesneden eenheid keert terug naar het laatste verzamelpunt en betreft een schuilbivak om bij daglicht contact te maken met eigen troepen (voorbereid).
- c. De afgesneden eenheid gaat bij het vuurcontact in dekking en maakt door roepen van nationaliteit, eenheid e.d. identiteit kenbaar.

Vaste procedures bij onvoorbereid contact zijn nauwelijks aan te geven. De afgesneden eenheid dient er van doordrongen te zijn dat identificatie bij duisternis uiterst moeilijk is. De eenheid dient er vanuit te gaan met vijand te doen te hebben tot het tegendeel is aangetoond.

Indien de afgesneden eenheid aangeroepen wordt, dient voorkomen te worden dat het vuur geopend wordt. Dit kan bereikt worden door:

- a. alle opdrachten en aanwijzingen, gegeven door de post van eigen troepen, strikt op te volgen.
- b. zo spoedig mogelijk (evt. ongevraagd) identiteit, eenheid en reden van aanwezigheid in dat gebied kenbaar te maken.
- c. eenhoofdige leiding. Alleen de commandant houdt contact met de post van eigen troepen en geeft opdrachten door aan de eenheid.
- d. de handen hoog te houden.
- e. geen paniecreacties op te roepen door bijv. in dekking te gaan of weg te lopen.

Y-CHE.ME

HOOFDSTUK 7 VERBINDINGEN

1. Algemeen

Afgesneden militairen kunnen met organieke dan wel op andere wijze verkregen radioapparatuur, verbinding zoeken met eigen troepen, ten einde richtlijnen te vragen om zo spoedig en zo veilig mogelijk het fysieke contact te kunnen herstellen. Door de commandant van het Nederlandse Legerkorps worden daartoe, voor de onder zijn bevel staande eenheden, gevechtsveldnoodfrequenties uitgegeven. In operationele verbindingsorders is de roepnaam van het netcontrolestation op de gevechtsveldnoodfrequentie en de roepnaam waarmee de afgesneden militairen/eenheid zich in voorkomend geval moeten melden opgenomen. Contact zoeken op de gevechtsveldnoodfrequentie mag alleen dan, wanneer op de eerder toegewezen frequenties geen verbinding met de eigen eenheid meer mogelijk is.

2. Gebruik van de radioapparatuur

De afstand naar het radiostation dat is aangewezen om op de gevechtsveldnoodfrequentie in te luisteren, kan groter zijn dan het bereik van het beschikbare radiotoestel. Om radiocontact te kunnen maken dient de radioapparatuur zodanig opgesteld en ingesteld te worden, dat het bereik optimaal wordt benut. De locatie die wordt gekozen om radiocontact te maken, dient zo hoog mogelijk te zijn gelegen. Locaties waar bebouwing en bossen het uitgezonden signaal in de richting van het ontvangende station direct kunnen reflecteren moeten worden vermeden, alsook de nabijheid van hoogspanningsleidingen en bruggen. Verder kan het zendbereik worden vergroot door de schakelaar zendvermogen op de hoogste stand in te stellen (alleen aanwezig op grotere radiotoestellen) en door de organieke antenne te verlengen.

Opgedragen gevechtsveldnoodfrequenties liggen altijd tussen de 47.000 en 57.000 MHz, zodat alle in gebruik zijnde FM radioapparatuur van de 3600 en 4600 serie v.w.b. frequentiekeuzemogelijkheden kunnen worden gebruikt. Indien het zendbereik van het toestel niet toereikend is om radiocontact te kunnen maken met een station dat op de gevechtsveldnoodfrequentie inluistert, dan is het uit oogpunt van veiligheid niet toegestaan om voortdurend op de gevechtsveldnoodfrequentie verbinding proberen te zoeken.

De beschikbare radioapparatuur dient dan tijdens de exfiltratie door de afgesneden militairen te worden meegevoerd. Zodra er aanwijzingen zijn, van bijvoorbeeld ontplooide vijandelijke gevechtseenheden, geluid van gevechten e.d., waaruit kan worden opgemaakt dat de voorste lijn eigen troepen nabij is, kan wederom contact worden gezocht.

Er kunnen zich situaties voordoen, waarbij afgesneden militairen wel over radioapparatuur beschikken, maar niet over een operationele verbindingsorder en/of gevechtsveldnoodfrequentie. Door regelmatig op de op het toestel de voorkomende frequenties in te luisteren, kan met name wanneer de eenheid in de omgeving van de voorste lijn eigen troepen is, berichtenuitwisseling tussen eigen of bondgenootschappelijke troepen worden gevolgd. Indien de afgesneden militairen over aanwijzingen beschikken dat ze de voorste lijn eigen troepen dicht genoeg zijn genaderd en het terrein en vijandelijk optreden het toelaten, kan radiocontact met het 'onbekend station' worden gezocht. De afgesneden militairen dienen kort en bondig uitleg te geven over hun situatie en vragen vervolgens om informatie m.b.t. het contact maken. Er dient rekening te worden gehouden met het feit dat eigen troepen waarschijnlijk niet onmiddellijk informatie/aanwijzingen zullen geven, aangezien wellicht eerst overleg met commandanten noodzakelijk is alvorens wordt geantwoord.

Y-CHE.ML

HOOFDSTUK 8 HINDERLAAG EN OVERVAL

1. Algemeen

Tijdens de exfiltratie is het hoofddoel contact maken met eigen of bondgenootschappelijke eenheden. Daar waar mogelijk dient afbreuk te worden gedaan aan de vijand. Methoden om afbreuk te doen aan de vijand zijn o.a. het leggen van een hinderlaag of het plegen van een overval. Tevens kan de exfiltrerende eenheid door het optreden van de vijand gedwongen worden tot het plegen van een actie om de exfiltratie te kunnen voortzetten, bijv. bij achtervolg door vijand.

Tekorten aan wapens, munitie en voeding kunnen eveneens redenen zijn om een dergelijke actie te plegen.

2. Commandovoering

Bij de beoordeling van de toestand dienen de volgende punten in overweging genomen te worden.

a. Opdracht

- (1) Doel van de actie en welke handeling nodig is om dat doel te bereiken.
- (2) De hoofdplicht, het contact maken met eigen troepen, mag niet in gevaar komen.

b. Terrein en weer

- (1) Goede waarneming en schootsvelden.
- (2) Goede zicht- en vuurdekking.
- (3) Natuurlijke en kunstmatige hindernissen die snel uitwijken en reageren van de vijand kunnen voorkomen.
- (4) Gedekte naderings- en terugtochtroute.
- (5) Weersomstandigheden die in voor- en nadeel kunnen werken.
- (6) Tijdstip van dag of nacht, i.v.m. verder exfiltreren na het plegen van actie.

c. Vijand

- (1) De waarde van het doel.
- (2) Hoe kan de vijand in de omgeving van het doel optreden?
- (3) Sterkte en bewapening.

d. Eigen middelen

- (1) Inzetbaarheid eigen personeel.
- (2) Sterkte en bewapening benodigd voor de actie.

3. De hinderlaag

a. Definitie

Een hinderlaag is een verdekte opstelling van waaruit een in beweging zijnde vijand op korte afstand onverhoeds wordt aangevallen.

b. Mogelijke doelen

- (1) Alleen of in kleine groepen verplaatsende voertuigen.
- (2) Patrouille te voet.

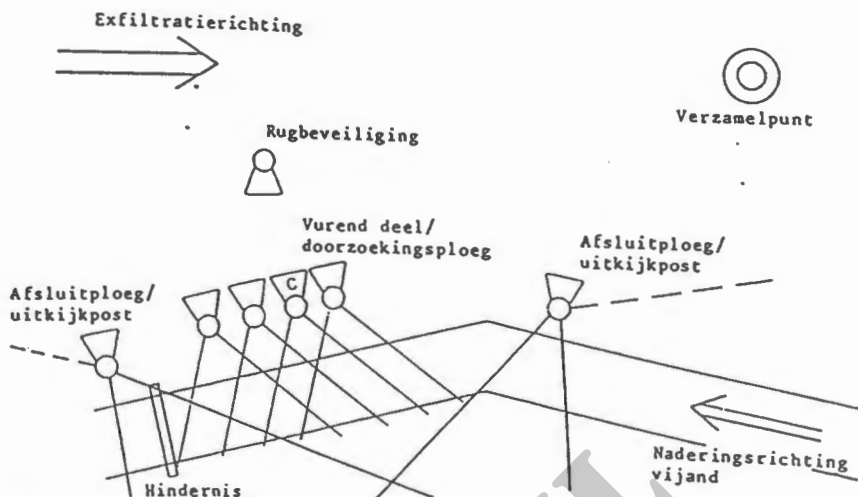
c. Basisprincipe hinderlaag

- (1) Om de bevelvoering eenvoudig te houden, wordt de eenheid die de hinderlaag uitvoert zo klein mogelijk gehouden.
- (2) De uitvoering dient volgens een eenvoudig plan te geschieden, waarbij het kunnen verrassen van de vijand van doorslaggevend belang is.

d. Samenstelling hinderlaag

De hinderlaag bestaat in principe uit de volgende elementen:

- (1) Uitkijk- of luisterposten.
Deze melden de nadering van de vijand aan de commandant.
- (2) Posten voor flank- en rugbeveiliging.
De posten vrijwaren de hinderlaag tegen verrassing door de vijand. Zij kunnen ook de taak toegewezen krijgen het terugtrekken te beveiligen.
- (3) Het vurende deel.
Heeft als taak de vijand en/of zijn materiaal met vuur te stoppen c.q. uit te schakelen. De bewapening dient afgestemd te worden op de vijand die wordt verwacht.
- (4) Afsluitingsploegen.
De afsluitingsploegen isoleren de plaats van de hinderlaag zodat de vijand niet kan ontsnappen of versterkingen kan aanvoeren. Zij kunnen tevens worden belast met de beveiliging van de terugtocht.
- (5) De aanvals- en/of zoekingsploeg.
Neemt aanvankelijk deel aan de vuuroverval en draagt zorg voor de totale vernietiging van de vijand en zijn voertuigen. Indien het de bedoeling is buit te veroveren, wordt personeel gefouilleerd en voertuigen nader doorzocht.

Voorbeeld: hinderlaag tegen vijandelijk voertuig.

e. Coördinatie en leiding

- (1) Veelal zullen de taken gecombineerd moeten worden, bijv. afsluitingsploegen zijn tevens uitkijkpost en flankbeveiliging.
- (2) Goede coördinatie d.m.v. afgesproken tekens t.a.v. identificatie van het doel, vuuropening, stop vuren en afbreken is onontbeerlijk voor het slagen van de actie.

f. Het betrekken en het inrichten van de hinderlaag

- (1) In de omgeving van de hinderlaag aangekomen zal de commandant, op een daartoe geschikte plaats, de eenheid in een rondombeveiliging leggen (als in een schuilbivak).
- (2) Vergezeld van één of twee verkenners, zal de commandant de hinderlaag verkennen.
- (3) Tijdens de verkenning wordt de definitieve plaats en de wijze van inrichten vastgesteld.
- (4) De locaties van hindernissen, afsluitingen, het verzamelpunt en overige voorzieningen worden mede bepaald.
- (5) Hierna volgt een bevelsuitgifte c.q. de nodige aanvullingen of veranderingen op een reeds uitgegeven bevel.
- (6) Het betrekken van de hinderlaag dient snel en onopgemerkt te geschieden via het verzamelpunt, waar de niet benodigde uitrusting wordt achtergelaten. De beveiliging, de uitkijk- en luisterposten worden als eerste uitgezet, waarna de commandant het vurend deel in opstelling brengt.

- (7) Eventuele wegafsluitingen en hindernissen worden onzichtbaar voor de vijand voorbereid.
- (8) Tijdens de afwachtingsperiode wordt in de opstelling de passieve beveiliging toegepast. Belangrijke regels zijn: markering en camouflage, sporen uitwissen, stilte, geen licht of vuur bij duisternis, geen rook, geen verplaatsingen of beweging.
- (9) Over het algemeen zal de eenheid die tijdens de exfiltratie een hinderlaag moet leggen zeer snel dienen te handelen en moet i.v.m. de beschikbare tijd een verkorte procedure toegepast worden. Met name de hinderlaag tegen achtervolgende vijand wordt met een minimum aan voorbereidingen uitgevoerd.

g. Uitvoering

- (1) Op bevel van de commandant wordt het vuur door de aangewezen elementen geopend en gestaakt.
- (2) De vluchtweg van de vijand wordt met vuur en evt. hindernissen geblokkeerd om vluchten te voorkomen.
- (3) Op bevel van de commandant kan een deel van de eenheid opdracht krijgen buit te verzamelen of materiaal te vernietigen. Dit geschiedt onder dekking van de afsluitingsploegen.
- (4) Op bevel van de commandant breekt de eenheid het gevecht af en verplaatst naar het verzamelpunt.

h. Hinderlaag tegen achtervolgende vijand

- (1) Indien de exfiltrerende eenheid onderkent dat ze gevolgd worden door de vijand, kan de commandant besluiten tot het leggen van een hinderlaag. Deze hinderlaag heeft slechts tot doel de vijandelijke achtervolging te onderbreken en dient snel, zonder uitgebreide voorbereidingen, uitgevoerd te worden.
- (2) De gehele eenheid verhoogt het tempo om afstand van de vijand te nemen.
- (3) Tijdens de verplaatsingen geeft de commandant reeds aanwijzingen omtrent de uitvoering van de hinderlaag.
- (4) Op een geschikte locatie neemt de eenheid een opstelling in op voldoende afstand van de weg (handgranaatafstand). De commandant draagt zorg voor een vuurverdeling over het gehele doel.
- (5) Op bevel van de commandant wordt het vuur geopend, het vuren gestopt, het gevecht afgebroken en teruggetrokken naar het verzamelpunt.
- (6) De exfiltratie dient met inachtneming van de nodige voorzichtigheid zo snel mogelijk en in verhoogd tempo voortgezet te worden, totdat voldoende afstand tot de locatie van de hinderlaag gemaakt is.

4. De overval

a. Definitie

De overval is een verrassende aanval, uitgevoerd op een doel in vijandelijk gebied, waarna de afgesneden eenheid de exfiltratie voortzet.

b. Mogelijke doelen

- (1) Achtergebleven voertuigen langs aanvoerwegen.
- (2) Verspreid staande vijandelijke voertuigen.
- (3) Kleine bevoorradingsseenheden of commandoposten.
- (4) Wachtposten.
- (5) Alleenstaande boerderijen.

c. Basisprincipe overval

- (1) Om de bevelvoering eenvoudig te houden wordt de eenheid die de overval uitvoert zo klein mogelijk gehouden.
- (2) De uitvoering dient volgens een eenvoudig plan te geschieden, waarbij verrassing van de vijand van doorslaggevend belang is.
- (3) De overvalseenheid dient uit een dekkingsploeg en een aanvalsploeg te bestaan.

d. Samenstelling overvalseenheid

(1) Dekkingsploeg.

De dekkingsploeg heeft als taak:

- (a) Het isoleren van het aanvalsdoel waardoor het naderen van de vijand in de nabijheid van het doel kan worden voorkomen.
- (b) Het ontsnappen van de vijand uit het doel onmogelijk te maken.
- (c) Het geven van dekking en het evt. misleiden van mogelijk achtervolgende vijand bij het terugtrekken.

De dekkingsploeg dient bij voorkeur loodrecht op de aanvalsrichting te liggen.

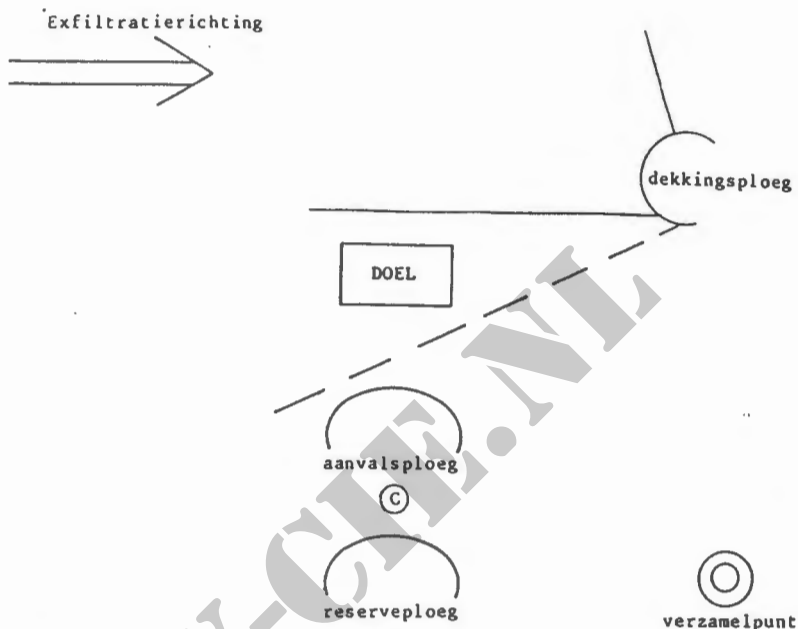
(2) Aanvalsploeg.

De taak van de aanvalsploeg bestaat uit het nemen van het doel. Na het nemen van het doel kan, afhankelijk van de opdracht, de aanvalsploeg zich opsplitsen in:

- (a) beveiligingsploeg, die de onmiddellijke omgeving van het doel veilig stelt;
- (b) doorzoekingsploeg, indien het doel van de overval het verkrijgen van de buit is;
- (c) vernielingsploeg, die daarvoor in aanmerking komend materiaal vernietigt.

(3) Reserveploeg.

Voor de aanval kan een reserveploeg gevormd worden. De reserveploeg kan door de commandant gebruikt worden om aan niet verwachte situaties het hoofd te bieden. Derhalve bevindt de reserveploeg zich meestal achter de aanvalsploeg in de nabijheid van de commandant.

Schematisch voorbeeld overval.

d. **Coördinatie en leiding**

- (1) De eenheid dient altijd te bestaan uit een dekkingsploeg en een aanvalsploeg, die zo mogelijk door visueel contact met elkaar in verbinding staan.
- (2) De commandant bevindt zich bij de aanvalsploeg.
- (3) Goede coördinatie en afspraken voor wat betreft het sein vuuropening, stop vuur en afbreken van het gevecht, zijn noodzakelijk voor het slagen van de actie.

e. **Uitvoering overval**

- (1) Voorafgaande aan de overval brengt de commandant de dekkingsploeg in de opstelling en wijst de sectoren aan waarin gevuurd moet worden. Zolang de verrassing behouden blijft zal de

dekkingsploeg niet vuren. Vuuropening geschiedt uitsluitend volgens het afgesproken teken of sein van de commandant.

- (2) Nadat de dekkingsploeg zijn opstelling heeft ingenomen, verplaatst de aanvalsploeg zich zo gedekt mogelijk in de aanvalsrichting (uitgangsstelling).
Afhankelijk van het terrein zal op een bepaalde afstand van het doel de aanvalsformatie (verspreide formatie) worden ingenomen.
- (3) Het doel mag slechts in één richting worden doorschreden. In geval het doel van de overval het verzamelen van buit is, wordt getracht het doel snel en bij verrassing te nemen. Gaat de verrassing verloren, dan valt de aanvalsploeg snel aan, evt. met vuursteun van de dekkingsploeg.
- (4) Afhankelijk van de opdracht wordt door een deel van de aanvalsploeg de buit verzameld en/of materiaal vernietigd.
- (5) Na de actie op het doel wordt het gevecht afgebroken op een sein of teken van de commandant. De aanvalsploeg trekt zich, onder dekking van de dekkingsploeg, snel terug naar het verzamelpunt, alwaar onmiddellijk bij aankomst de rondombeveiliging wordt ingenomen. Op bevel van de commandant trekt de dekkingsploeg zich eveneens terug naar het verzamelpunt.
- (6) De exfiltratie dient, om de afstand tot de locatie van de overval in korte tijd zo groot mogelijk te maken, zo spoedig mogelijk en met inachtneming van de nodige voorzichtigheid in verhoogd tempo te worden voortgezet.

Y-CHE.MI

HOOFDSTUK 9 HET NEMEN VAN HINDERNISSEN

1. Algemeen

Een hindernis is elke terreingesteldheid, terreinvoorwerp of constructie, hetzij van natuurlijke aard, hetzij kunstmatig aangebracht of gewijzigd, waardoor troepenbewegingen kunnen worden gestopt, belemmerd of vertraagd of van richting veranderd, al dan niet onder het veroorzaken van personele en/of materiële verliezen.

Hindernissen worden in principe vermeden. Er zijn echter omstandigheden waardoor hindernissen niet te vermijden zijn. Wanneer een hindernis genomen moet worden dient eerst een beoordeling van de toestand gemaakt te worden:

- a. Aard van de hindernis. Bij waterhindernissen: breedte, diepte, stroomsnelheid, temperatuur van het water, begroeiing en soort oever.
- b. Aanwezigheid en optreden van de vijand en hieraan gerelateerd de te nemen beveiligingsmaatregelen.
- c. De fysieke toestand van de eenheid. Uitrusting en materiaal te gebruiken bij het nemen van de hindernis. Benodigde en beschikbare tijd.

2. Soorten hindernissen

a. Natuurlijke hindernissen

- (1) Open, vlak of lichtglooiend terrein.
- (2) Moerasachtige gebieden.
- (3) Bosgebieden.
- (4) Bergachtig landschap.
- (5) Waterhindernissen.

b. Kunstmatige hindernissen

- (1) Wegen en spoorlijnen.
- (2) Bruggen.
- (3) Draadversperringen.
- (4) Gebouwen, muren e.d.
- (5) Mijnevelden.
- (6) NBC-besmette gebieden.

3. Het nemen van hindernissen

a. Natuurlijke hindernissen

- (1) Open, vlak of lichtglooiend terrein.
Open, vlak of lichtglooiend terrein begunstigt de waarnemingsmogelijkheden van zowel eigen als vijandelijke troepen. Met de inzet

van gevechtsweldbewakingsapparatuur dient rekening te worden gehouden. Dit soort terrein moet bij voorkeur bij nacht of slecht zicht gepasseerd worden. Door gebruik te maken van de lage gedeeltes en de natuurlijke en/of kunstmatige lijnen in het terrein zoals sloten, greppels, draadafscheidingen en hagen is het mogelijk om dit soort terrein onopgemerkt te passeren.

(2) Moerasachtige gebieden.

Optreden buiten de wegen is slechts mogelijk voor troepen te voet. Het optreden van de vijand zal zich i.v.m. de geringe verplaatsingsmogelijkheden veelal beperken tot bewaking van de begaanbare wegen in het gebied, met de inzet van een minimum aan personeel en materiaal. Door ver van wegen en oorden te blijven is de kans groot om onopgemerkt te blijven. Bij verplaatsingen door deze gebieden is het gebruik van een stok aan te bevelen.

(3) Bosgebieden.

Bosgebieden zullen, indien daarvoor geschikt, vanwege de mogelijkheden voor luchtdekking veelal in gebruik zijn als afwachtings-, legerings- of verzamelgebieden. Verplaatsingen bij nacht door bossen geeft teveel lawaai, beperkt de snelheid en bemoeilijkt de waarneming en het oriënteren.

(4) Bergachtig landschap.

Troepenverplaatsingen beperken zich tot de wegen. Vanaf de hoge delen zijn de waarnemingsmogelijkheden in lager gelegen gebieden goed mogelijk. De inzetmogelijkheden van gevechtsweldbewakingsapparatuur is zeer beperkt.

Bij verplaatsingen door dit soort terrein moet voorkomen worden dat het silhouet afsteekt tegen de lucht.

(5) Waterhindernissen.

(a) Algemeen.

Bij het nemen van waterhindernissen dient getracht te worden kleding en uitrusting droog over te brengen. Afhankelijk van de temperatuur, de moeilijkheidsgraad van de hindernis en het al of niet kunnen zwemmen van de leden van de eenheid, kan het noodzakelijk zijn geïmproviseerde zwemvesten of een ander drijfmiddel te maken.

Het draagvermogen van een gesloten drijflichaam dat geheel is ondergedompeld is het gewicht van het verplaatste water verminderd met het gewicht van het drijflichaam.

(b) Materiaal.

Geïmproviseerde overzetmiddelen kunnen gemaakt worden van:

- lege olie- en benzinevaten,

- rondhout en planken,
  - persoonlijke uitrustingsstukken (PSU),
  - groeps- of andere uitrustingsstukken of
  - combinaties van diverse materialen.
- (c) Het maken van geïmproviseerde overzetmiddelen. Vloten en andere drijflichamen dienen zo dicht mogelijk bij de waterlijn gemaakt te worden. Aandacht dient vooral geschonken te worden aan de wijze waarop poncho's, tentzeilen e.d. worden gevouwen. De naden behoren nagenoeg verticaal gevouwen te worden om te voorkomen dat het water naar binnen dringt.
- (d) Het voortbewegen van geïmproviseerde overzetmiddelen. Vloten en andere drijflichamen kunnen worden voortbewogen door roeien, zwemmen, slepen m.b.v. een touw of kabel door manschappen op beide oevers, of door de kracht van de stroom te gebruiken. Als peddel kunnen pionierschop, planken e.d. gebruikt worden.
- (e) Overschrijden van een waterhindernis m.b.v. de gevechtsuitrusting.
- i Het drijfpakket wordt bij voorkeur met de uitrusting van twee man gemaakt. De persoonlijke wapens worden geborgd/vastgemaakt op het pakket.
  - ii Het maken van een drijfpakket:
    - Leg de beide tenthelften uitgestrekt op de grond zodanig dat de ene tenthelft de andere volledig bedekt.
    - Rol één slaapzak uit op de tenthelften.

- Bouw vervolgens het pakket op met de uitrusting.
- Gevechtstassen en helm aan 'hoofd- en voeteneind', overige uitrusting en kleding ertussen.

- Leg de tweede slaapzak over het geheel heen.
- Sluit het pakket; denk hierbij aan:
  - * flappen van de tenten aan alle kanten zo hoog mogelijk optrekken;
  - * pakket zo strak mogelijk sluiten;
  - * één scheerlijn buiten het pakket laten;
  - * gebruik mantelriemen of touw om het pakket te sluiten.

- iii Gebruik van het drijfpakket.
  - Draag het drijfpakket samen het water in (onderzijde steunen om losraken te voorkomen).
  - Leg het voorzichtig in het water (geluiddiscipline en gevaar voor lekkage).

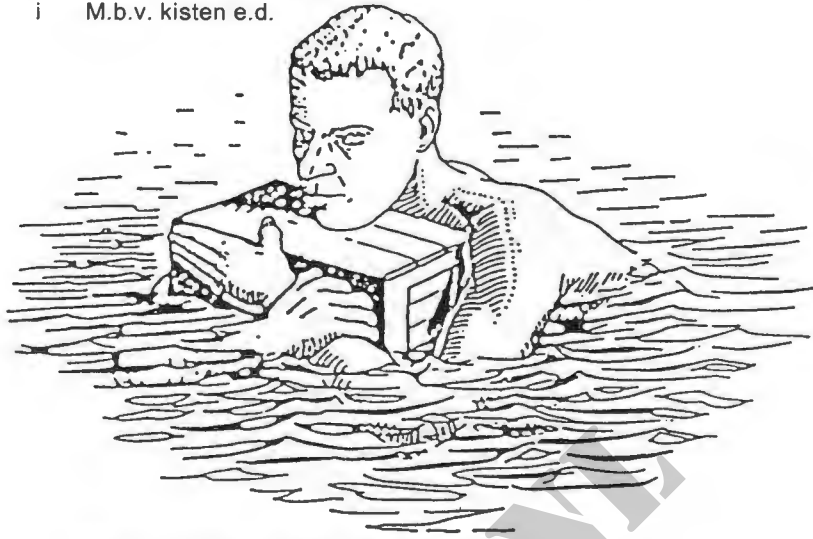
- De beste zwemmer gaat voorop en trekt het pakket aan het touw mee.
- De ander houdt het pakket aan de achterzijde vast en stuurt het pakket in de lengterichting.
- Voorkom bij het verlaten van het water dat het pakket gedeeltelijk onder water komt.

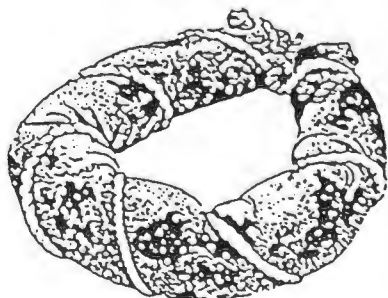
- iv Gebruik van vier drijfpakketten om een gewonde te dragen.

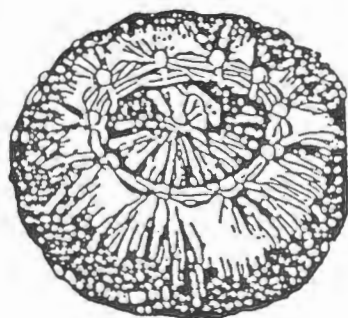
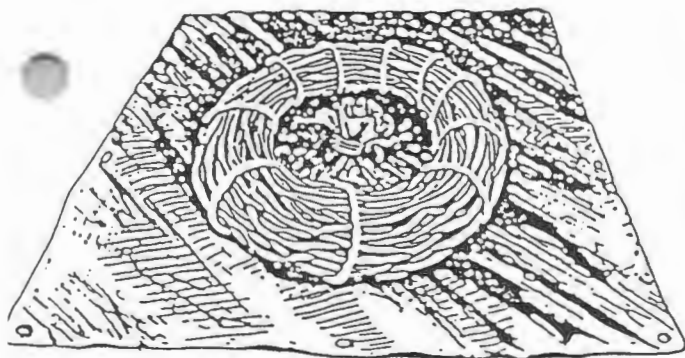
- (f) Voorbeelden van geïmproviseerde zwemvesten.
i M.b.v. kisten e.d.

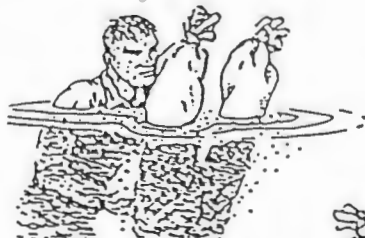
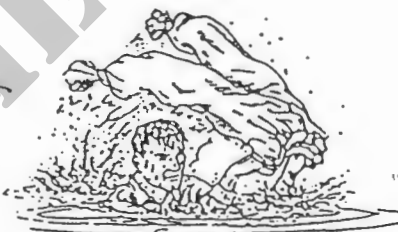
- ii M.b.v. grondzeil, gras, stro, takken e.d.

- iii M.b.v. poncho, tentzeil of plastic gevuld met stro, gras, takken, e.d.

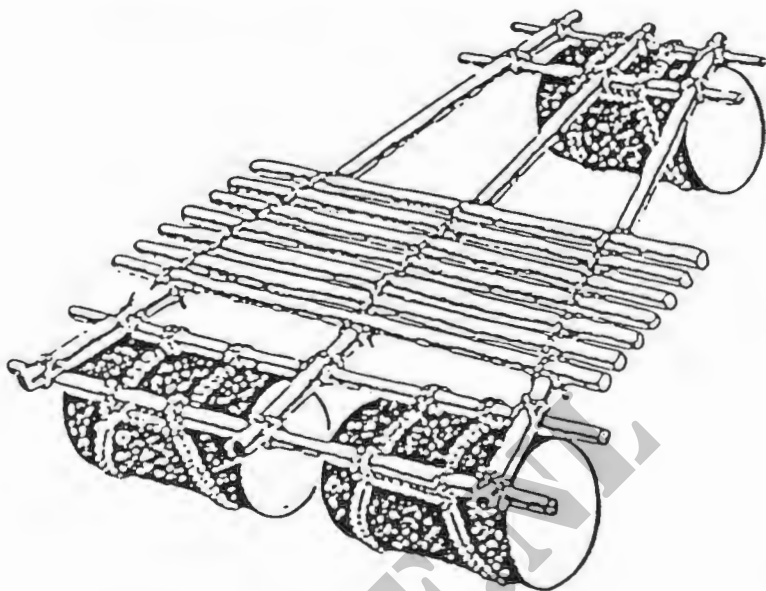

- iv M.b.v. buitengevechtsbroek of regenbroek.

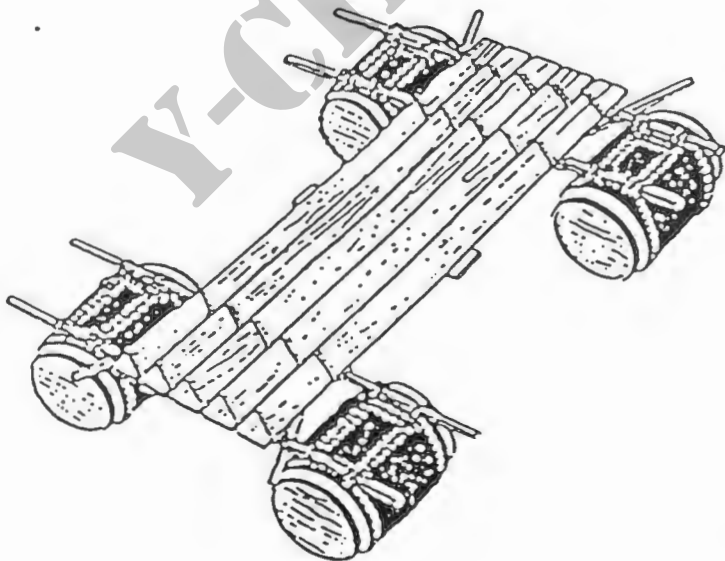

(g) Voorbeelden van geïmproviseerde vloten.

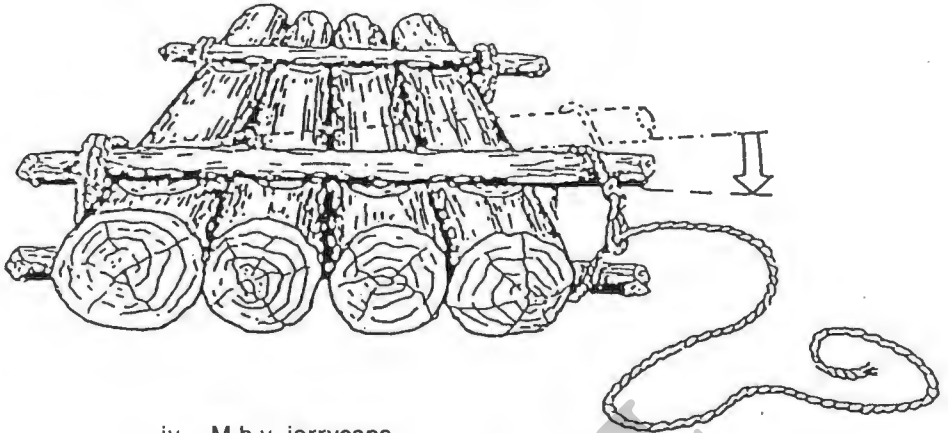
i M.b.v. drie oliedrums (geschikt om 4 man over te zetten).

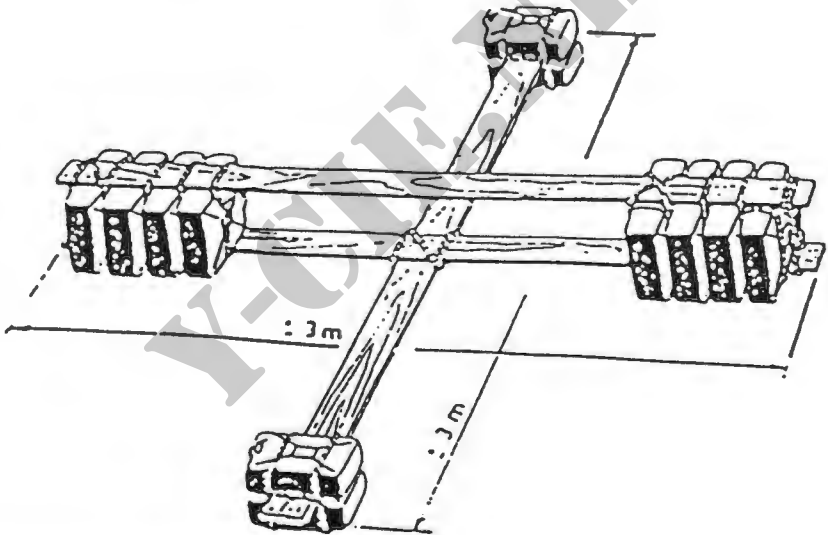
ii M.b.v. 4 vaten (geschikt voor ± 1000 kg).

iii M.b.v. boomstammen.

iv M.b.v. jerrycans.

b. Kunstmatige hindernissen

(1) Wegen en spoorlijnen.

Wegen en spoorlijnen zijn van essentieel belang voor de aanvoer van voorraden en versterkingen. Verplaatsingen over belangrijke wegen en spoorlijnen moeten vermeden worden. Bij nadering van spoorlijnen en wegen moet rekening gehouden worden met patrouillegang en fysieke bezetting, al dan niet voorzien van ge-

vechtveldbewakingsapparatuur. Belangrijke wegen of spoorlijnen worden na een degelijke verkenning op onoverzichtelijke plaatsen overgestoken.

(2) Bruggen.

Bruggen kunnen onderscheiden worden in:

(a) Bruggen van belang voor de vijand i.v.m. bevoorrading en aanvoer van versterkingen. Deze bruggen zullen veelal beveiligd worden en gebruik van de bruggen dient daarom vermeden te worden. De waterhindernis dient met geïmproviseerde middelen te worden overschreden.

(b) Bruggen voor plaatselijk verkeer.

Bruggen en dammen die veelal benut worden om afgelegen boerderijen en/of landerijen bereikbaar te maken zullen doorgaans niet bewaakt worden. Indien van deze bruggen gebruik gemaakt wordt, dient voorafgaande aan de overschrijding een gedegen verkenning plaats te vinden. De eenheid verplaatst zich in twee ploegen over de brug waarbij de ene ploeg de andere beveiligt.

(3) Draadversperringen.

Draadversperringen worden aangewend om de vijand te vertragen en te hinderen om de eigen vuuruitwerking te verhogen. Draadversperringen kunnen op allerlei manieren worden toegepast, nagenoeg altijd in combinatie met mijnen en valstrikken, wat het doorschrijden aanmerkelijk zal bemoeilijken.

Tijdens de exfiltratie zullen meestal draadhindernissen aangetroffen worden, die in een eerder stadium door eigen of vijandelijke troepen in gebruik zijn geweest doch als zodanig geen dienst meer doen en dan ook niet onder waarneming en vuur liggen.

Indien een draadversperring moet worden doorschreden, dienen de volgende punten in acht genomen te worden:

(a) Bij de versperring beveiligen en onderlinge tussenruimtes handhaven.

(b) Bij bestaande openingen rekening houden met extra valstrikken, mijnen, struikeldraadlichtseinen e.d.

Als de draadhindernis op mijnen en valstrikken is gecontroleerd (o.a. prikregel) kan ruggelings onder de draden door gekropen worden.

Alleen indien noodzakelijk mogen de draden aangeraakt of doorgeknipt worden (valstrikken).

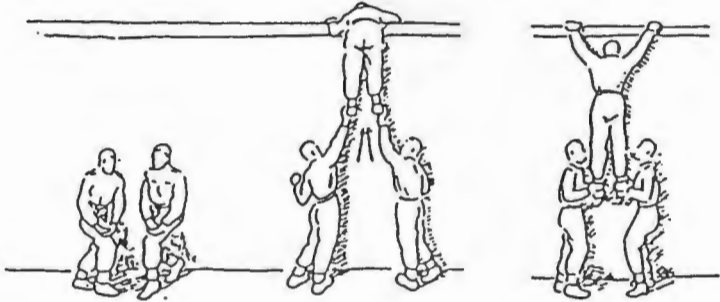
Onder de draadversperring door.

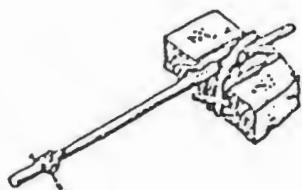
Het doorknippen van de draden

(4) Gebouwen:, muren e.d.

(a) Het beklimmen van muren zonder hulpmiddelen.

(b) Het beklimmen van muren met hulpmiddelen.

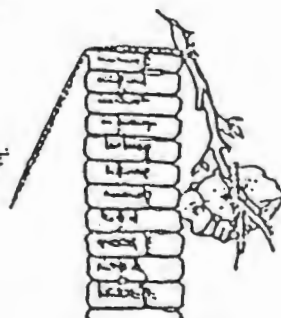
Geïmproviseerd grijpanker:
baksteen bevestigd aan
stevige tak

Geïmproviseerd grijpanker:
dikke tak met dunnere
zijtak

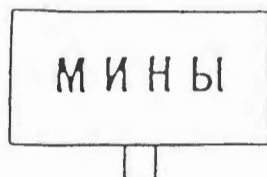
Wijze van werpen van een
werpanker over een vlakke
muur

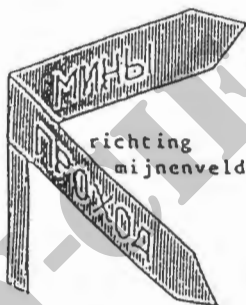
Grijpanker na het werpen
in goede stand gebracht

(5) Mijnevelden.

- (a) Tijdens de exfiltratie is de kans groot dat de eenheid op een vijandelijk of eigen mijneveld stuit. Zowel eigen als vijandelijke troepen zullen voor het waarschuwen van de eigen troepen deze mijnevelden tenminste aan eigen zijde afzetten en markeren. Het naderen van een vijandelijk mijneveld vanuit het achtergebied zal minder problemen opleveren dan nadering van een mijneveld van eigen troepen aan de vijandzijde. Mijnevelden zijn niet altijd aan vijandzijde gemarkeerd. De mijnevelden zullen, zolang ze van operationeel belang zijn, onder waarneming liggen en worden beheerst met vuur. Tijdens de exfiltratie zullen veelal mijnevelden aangetroffen worden die niet meer van direct operationeel belang zijn en niet onder waarneming en vuur liggen.
- (b) Warschaupakt-markeringsborden mijnevelden.
- Rechthoekige borden van 60×30 cm.
  - Kleur WIT, opschrift zwart.
  - Aanduidingen en doorgangen door een mijneveld, kleur GROEN of WIT, opschrift ZWART.

Mijneveld

Doorgang door mijneveld.

Richting mijneveld.

Doorgang door mijneveld.
De pijl geeft aan in welke richting te lopen.

- (c) Het omtrekken van een mijneveld.
Indien een mijneveld onderkend wordt, dient dit omtrokken te worden. Rekening dient hierbij gehouden te worden dat het mijneveld veelal aansluit bij andere hindernissen en onder waarneming of vuur kan liggen. Wordt bemerkt dat de eenheid zich in een mijneveld bevindt, dan dient dit mijneveld via dezelfde route verlaten te worden. Hierbij worden eventuele mijnen opgespoord door met een mes, bajonet of ander

scherp voorwerp de te volgen route af te zoeken (prikregels).

(6) NBC-besmette gebieden.

- (a) Tijdens de exfiltratie is de kans groot dat de eenheid op een NBC-besmet gebied stuit. Zowel eigen als vijandelijke troepen zullen voor het waarschuwen van de eigen troepen deze gebieden markeren.
- (b) Warschaupakt-markeringsborden en vlaggen voor het markeren van NBC-besmette gebieden.

Opschriften op deze borden en vlaggen:

- ЗАРАЖЕНО = besmetting.
- PB = radio-actief.
- B = biologisch.
- OB = chemisch.
- Datumtijdgroep = tijdstip waarop de besmetting is gemeten.

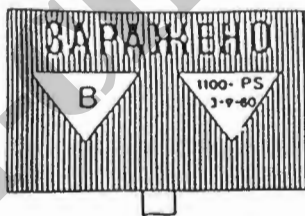
De aanduidingen PB – B – OB worden, afhankelijk van de soort besmetting, aangebracht op het standaardbord (kleine driehoekige of vierkante bordjes).

Bij vlaggen worden de gegevens v.w.b. de soort besmetting op papier geschreven en in een zakje op de vlag gestopt. De borden staan altijd met de opschriften van het besmette terrein afgekeerd.

Zie de hiernavolgende voorbeelden.

Chemisch besmet
terrein

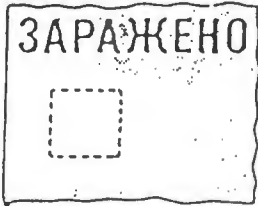

Biologisch besmet
terrein

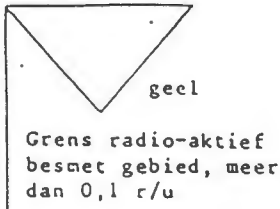
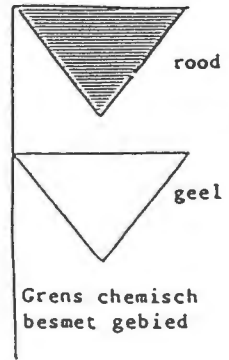
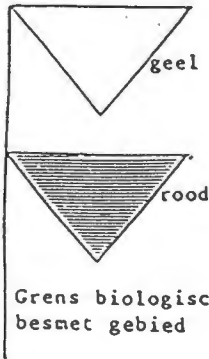

Radio-actief besmet
terrein

MARKERINGSVLAGGEN

Deze grote vlaggen worden door de BRDM-RKH UAZ-469-RKH of met de hand geplaatst

De borden en vlaggen worden op bepaalde afstanden van elkaar geplaatst. Tussen deze grote vlaggen en borden worden kleine, gele of rode, driehoekige vlaggetjes geplaatst.

- (c) Het passeren van NBC-besmette gebieden.
 Het doorschrijden van dit soort gebieden dient vermeden te worden. Deze gebieden dienen, indien mogelijk, bovenwinds gepasseerd te worden.

HOOFDSTUK 10

MEDISCHE ASPECTEN VAN OVERLEVEN OP HET GEVECHTSVELD

1. Algemeen

In een overlevingssituatie bestaat een verhoogde kans op het verkrijgen van letsels en ziekten. De intense blootstelling aan het weer, de stress van de oorlogssituatie, de gebrekkige water- en voedselvoorziening, de gebrekkige geneeskundige verzorging en het verhoogde infectiegevaar betekenen een risico voor de gezondheid. Door het nemen van de juiste preventieve maatregelen kan veel ellende en ongemak worden voorkomen.

2. Extreme weersomstandigheden

Indien bovengenoemde omstandigheden samengaan met extreem lage of hoge temperaturen, zullen extra maatregelen noodzakelijk zijn om te kunnen overleven.

a. Lage temperatuur

(1) Algemeen

De wintermaanden kunnen in de gevechtzone zeer koud zijn, waarbij een temperatuur van -20°C niet ondenkbaar is. Doch niet alleen bij temperaturen onder het vriespunt bestaat gevaar voor koudeletsel. Bij neerslag, mist en wind, in combinatie met temperaturen die liggen tussen -10°C en $+10^{\circ}\text{C}$ kan snel koudeletsel ontstaan. Deze weersomstandigheden, die bekend staan als 'natte koude', kunnen in West-Europa gedurende $\pm 7\frac{1}{2}$ maand voorkomen.

(2) Omstandigheden met verhoogd risico

(a) Afkoelend effect van de wind (wind chill factor).

Het afkoelend effect van de wind is het gemeenschappelijke effect van de wind en de koude op de onbeschermdede huid en is gelijk aan het warmteverlies van een vierkante meter van de onbedekte huid per uur, uitgedrukt in kilo-calorieën. De definitie hiervan is wetenschappelijk weergegeven in 2 tabellen:

TABEL 1

temperatuur	windsnelheid in m/sec	afkoelingsfac- tor in KC	bijzonderheden
-22° C	0	1000	Zeer koud.
-22° C	3.6	1400	Verplaatsingen en ver- blijven in geïmprovi- seerde onderkomens zijn onaangenaam.
-22° C	8.9	1800	Blootgestelde huid be- vriest in 2 minuten.
-22° C	15.6	2000	Blootgestelde huid be- vriest in 1 minuut. Niet zorgvuldig gebouwde onderkomens zonder vuur kunnen gevaar- lijk zijn.

TABEL 2

WINDCHILL-TABEL												
WIND-SNELHEID	m/s	km/h	LUCHTTEMPERATUUR in GRADEN CELSIUS									
			10	5	-1	-7	-12	-18	-23	-29	-34	-40
0 = WIND-STIL	0-1	0-4	10	5	-1	-7	-12	-18	-23	-29	-34	-40
2 = ZWAK	2,5	9	9	3	-3	-9	-15	-21	-26	-32	-38	-44
3 = ZWAK/MATIG	4,5	16	5	-2	-9	-16	-23	-30	-36	-43	-50	-57
4 = MATIG	6,7	24	2	-6	-14	-21	-29	-36	-43	-50	-58	-65
MATIG	8,9	32	0	-8	-16	-24	-32	-40	-47	-55	-63	-71
5 = VRIJ KRACHTIG	11,2	40	-1	-9	-18	-26	-34	-42	-51	-59	-67	-76
6 = KRACHTIG	13,4	48	-2	-11	-19	-28	-36	-44	-53	-61	-70	-79
KRACHTIG	15,6	46	-3	-12	-20	-29	-37	-45	-54	-63	-72	-81
7 = HARD	17,9	64	-3	-13	-21	-30	-38	-46	-55	-64	-73	-82
WEINIG GEVAAR voor GOEDGEKLEED PERSONEEL							BEVRIEZING BLOTE HUID binnen 1 min			BEVRIEZING BLOTE HUID binnen 30 sec		

- (b) **Natte kleding.**
Natte kleding heeft geen enkele isolerende waarde en veroorzaakt groot warmteverlies. Het afkoelende effect van de wind is bij natte kleding ± 20 maal zo groot als bij droge kleding.
  - (c) **Gevechtssomstandigheden.**
Onvoldoende beweging, vermoeidheid en onvoldoende water- en voedselinname bevorderen het ontstaan van onderkoeling/koudeletsel.
  - (d) **Verwondingen.**
Door de verminderde hoeveelheid circulerend bloed en onvoldoende beweging, wordt het risico op het ontstaan van onderkoeling/koudeletsel groter.
  - (e) **Gebruik van alcohol.**
Door het gebruik van alcohol verwijden de bloedvaten zich, waardoor onnodig warmteverlies optreedt.
- (3) **Lichaamsverzorging**
- (a) **Gezicht en handen dagelijks wassen.**
Vervuiling van de huid kan binnen enkele dagen leiden tot kloofvorming en pijnlijke vingertoppen en nagelbedden.
  - (b) **Was voeten, oksels en kruis minstens tweemaal per week, zonedig met sneeuw.** Voorkom dat de huid week wordt door transpiratie en zo gevoeliger wordt voor irritatie en infectie.
  - (c) **Kam dagelijks het hoofdhaar.** Bij vervuild haar vermindert het isolerend effect.
  - (d) **Zo mogelijk iedere dag scheren.** Houd snorren en baarden kort, omdat anders overmatige ijsvorming aan het gezicht plaatsvindt als gevolg van het bevriezen van het vocht in de uitgeademde lucht. Baarden brengen bovendien het risico met zich mee dat bevroeringsverschijnselen aan het gezicht niet tijdig ontdekt kunnen worden.
  - (e) **Bij rustpauzes, in ieder geval voor het slapen gaan, de voeten afdrogen, masseren en zo mogelijk schone sokken aandoen.**
  - (f) **Pas op voor afknellingen van de bloeddorstroming.** Geen strakke elastieken in broekspijpen. Veters en koorden niet te strak aantrekken. Niet te lang achtereen met gebogen knieën of met de benen over elkaar zitten.
  - (g) **Neem voldoende beweging.** Door beweging ontstaat warmte.
  - (h) **Bescherm oren, neus en lippen door insmeren met vet (bijv. vaseline).**
  - (i) **Houd de algemene lichaamsconditie op peil door arbeid en rust regelmatig af te wisselen en voldoende te eten en te drinken.**

(4) **Kleding en schoeisel**

Door het doelmatig gebruik van kleding en schoeisel wordt warmteverlies en oververhitting voorkomen.

(a) **Losjes in lagen dragen van de kleding.**

Door te strakke kleding en schoeisel wordt de bloedsomloop gehinderd, waardoor het gevaar voor het ontstaan van koudeletsel groter wordt. Anderzijds moet de kleding niet te los gedragen worden, dit om te voorkomen dat de isolerende luchtlaag ontsnapt.

Het in lagen dragen van de kleding verschaft de nodige isolatie door de isolerende werking van de luchtlagen tussen de verschillende kledingstukken.

Met de toepassing van het meerlagen-principe kan de kleding snel worden aangepast aan temperatuur en werkzaamheden.

(b) **Oververhitting bij lage temperaturen voorkomen**

Oververhitting heeft transpiratie tot gevolg, waardoor de kleding nat wordt en de isolerende werking verloren gaat. Oververhitting kan voorkomen worden door de kleding aan te passen aan de werkzaamheden en te zorgen voor voldoende ventilatie van de kleding.

Dit aanpassen van de kleding kan variëren van het voldoende openhouden van de kleding tot het uittrekken van een of meerdere kledingstukken. Bij rusten e.d. dient de kleding onmiddellijk aangepast te worden door de kleding te sluiten of meer kledingstukken aan te trekken.

(c) **Schoonhouden van de kleding.**

Vuil en vet verminderen de isolerende werking van de kleding. Met name de onderkleding vereist regelmatige verschooning.

(d) **Droge kleding.**

Alleen droge kleding heeft een isolerende waarde.

(e) **Hoofddeksel.**

Via het onbedekte hoofd gaat veel warmte verloren. Oren en neus zijn zeer gevoelig voor koudeletsel en dienen bij lage temperaturen en veel wind beschermd te worden. Naast de organieke uitrusting kan op eenvoudige wijze van andere kledingstukken een geïmproviseerde bivakmuts gemaakt worden.

(f) **Schoeisel.**

De voeten zijn gevoeliger voor koude dan andere lichaamsdelen omdat ze door zowel de weersinvloeden als transpiratie snel vochtig worden.

De stelregel: 'losjes in lagen' is ook van toepassing op het schoeisel. De lagen worden gevormd door de schoen met de verschillende combinaties van sokken, inlegzolen en evt.

overschoenen. De bloedcirculatie mag echter niet verstoord worden. Het te strak dragen van meerdere sokken kan snelle bevriezing van de voeten veroorzaken. Om dezelfde reden mag de schoen niet te strak worden ingeregeng.

- (g) Verzorging van kleding en uitrusting.
- Wissel vaak van sokken en onderkleding.
  - Hang vochtige kleding tijdens de verplaatsing uit over de uitrusting, zodat de wind ze kan drogen.
  - Schoenen niet te dicht bij een hittebron drogen; invetten voor het drogen voorkomt hard worden van de schoenen.
  - Voorkom het nat worden van de handschoenen.
  - De slaapzak na gebruik luchten.
  - Zorg voor voldoende reservekleding. Indien de temperatuur het toelaat kan bij bepaalde werkzaamheden de natte kleding aangetrokken worden, zodat de droge reservekleding gespaard blijft.

(5) **Koudeletsel**

(a) **Uitdroging**

i Algemeen.

Niet alleen onder zomerse, maar ook onder winterse omstandigheden bestaat gevaar voor uitdroging. Door zware inspanning en geïsoleerde kleding ontstaat veel vochtverlies door transpireren. De inspanning veroorzaakt ook een versnelde ademhaling waardoor meer vocht met de uitademing verloren gaat. Onvoldoende drinkwatervoorziening speelt eveneens een rol.

Onder gemiddelde omstandigheden dient naast de 11/2 liter vocht die uit het voedsel verkregen kan worden, nog 2 à 3 liter per dag gedronken te worden.

ii Verschijnselen.

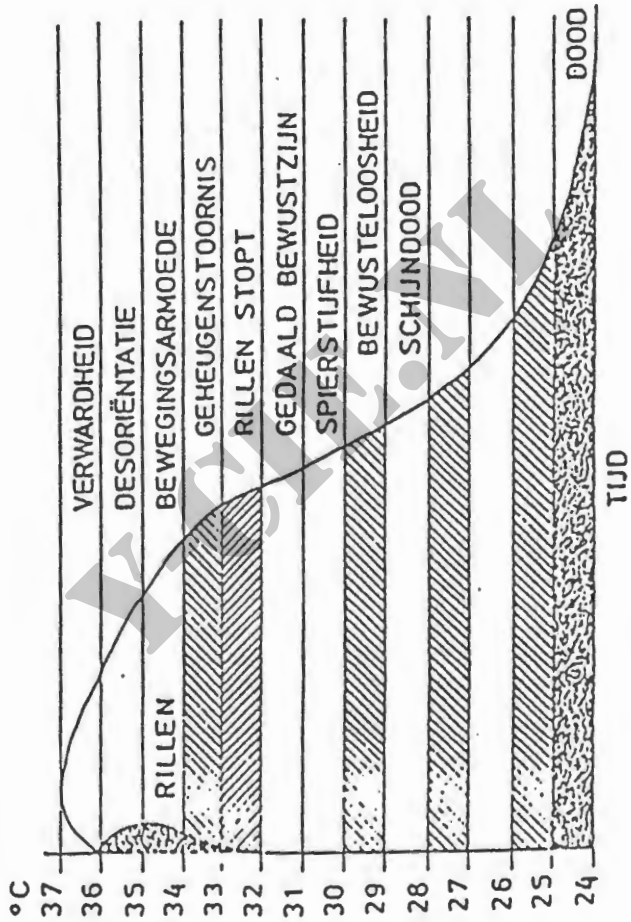
- Droge mond, keel en tong.
- Moeite met slikken.
- Vanaf een vochtverlies van $\pm 5\%$ van het lichaamsgewicht gaan de prestaties achteruit.
- Vermoeidheid en een pijnlijk gevoel in de benen.
- In ernstige gevallen duizeligheid, wazig zien en braken.

iii Preventie.

- Drink regelmatig, bij voorkeur zoete thee of soep.
- Drink voordat aan een opdracht begonnen wordt.
- Drink dikwijls kleine hoeveelheden.
- Drink, ook al is er geen dorstgevoel.
- Vul, indien mogelijk, de veldfles (bij).

- iv **Behandeling.**
  - Verschaf rust en warmte.
  - Drink met kleine hoeveelheden, maar wel gedurende een langere periode.
  - Drink bij voorkeur warme dranken waaraan suiker en zout is toegevoegd.

- (b) **Onderkoeling**
  - i **Algemeen.**

Wanneer de lichaamstemperatuur lager is dan 36° C wordt gesproken van onderkoeling.
  - ii **Verschijselen.**
    - In de eerste fase vermindert het vermogen om te kunnen oordelen. Naast rillen en huiveren ontstaat een niet te stuiten bewegingsdrang. Aanvankelijk kan door deze superactiviteit de lichaamstemperatuur nog op peil gehouden worden, later zakt deze temperatuur desondanks. Het hart klopt snel, dit is voelbaar aan de pols.
    - De tweede fase wordt gekenmerkt door afwijkend gedrag, waarin periodes met grote energie-uitbarstingen en apathie elkaar afwisselen. De onderkoelde stamelt eerst, wordt daarna stil en bewegingloos en vertoont een starre, wazige blik. Soms kunnen zich hoofd- en buikpijn voordoen, gevolgd door braken. Voorts kunnen hallucinaties en het spreken van wartaal zich voordoen. De beweeglijkheid neemt af, de reflexen worden langzamer en daardoor ontstaan voortdurend valpartijen. De wil om te gaan slapen gaat overheersen en indien daaraan toegegeven wordt, volgt de dood.
    - In de derde fase, als de kerntemperatuur zakt onder de 30° C, volgt uiteindelijk bewusteloosheid. Indien niets wordt gedaan, komt het slachtoffer in de vierde fase en overlijdt omdat het hart niet meer kan pompen.
  - iii **Grafische voorstelling van de verschijnselen bij onderkoeling.**

iv Fasen van algemene onderkoeling

FASE	TEMPERATUUR LICHAAMSKERN IN ° C	BEWUSTZIJN	VERSCHIJSSEN	HARTSLAG/ ADEMHALING
1. TOENAME LICHAMELIJKE EN GEESTELIJKE ACTIVITEIT	37 36 35 34	Opgewonden. Verward.	Trillen. Pijn aan handen en voeten. Blauw-bleke huid.	Hart klopt snel. Snelle, diepe ademhaling.
2. AFNAME LICHAMELIJKE EN GEESTELIJKE ACTIVITEIT	33 32 31 30	Slaperig. Nog te waken.	Star gezicht. Stijve spieren. Geen pijn.	Langzame, onregelmatige hartslag. Onregelmatige ademhaling.
3. VERLAMMING	29 28 27	Niet te waken. Bewusteloos.	Geen pijnreflex. Wijde, maar op het licht reagerende, pupillen.	Nauwelijks te voelen pols. Lange adem-pauzes.
4. (SCHIJN)-DOOD	26 25 24		Geen pupilreflex.	Geen merkbare pols. Ademstilstand.

v Preventie.

- Zorg voor een goede lichamelijke en mentale conditie.
- Zorg voor een juiste planning van de verplaatsingen. Schat de intensiteit en de duur van de inspanning en besef waar de beschutte plaatsen zijn.
- Eet en drink voldoende voor en tijdens de verplaatsing.
- Zorg voor droge reservekleding.

- Houd rekening met plotselinge weersveranderingen.
  - Houd elkaar goed in de gaten en grijp in bij, voor onderkoeling, verdacht gedrag. Besef dat de persoon in kwestie dan al niet meer tot goed oordelen in staat is.
  - Let extra op bij zogenaamde 'natte koude'.
- vi **Behandeling.**
- Zoek of maak een beschutte plaats. Laat, indien mogelijk, twee man bij het slachtoffer achter (voor het geval reanimatie noodzakelijk is).
  - Geef veel warme dranken met suiker te drinken, zolang het slachtoffer bij bewustzijn is.
  - Verwijder de natte kleding, wikkel het slachtoffer in isolerend materiaal.
  - Stop de onderkoelde daarna in een slaapzak, bij voorkeur met iemand anders.
  - Het slachtoffer dient zo weinig mogelijk actief of passief te bewegen.
  - Indien bewusteloosheid optreedt, ademweg vrijhouden, stabiele zijligging en polscontrole.
  - Als de hartslag stopt, reanimatie toepassen.
  - Realiseer dat het eerste slachtoffer van onderkoeling een waarschuwing is en dat de andere leden van de eenheid beginnend onderkoeld kunnen zijn.

(c) Bevriezingsverschijnselen

- i **Algemeen.**
Plaatselijke bevrozingen treden vooral op aan uitstekende lichaamsdelen zoals vingers, tenen, neus, oren, wangen, etc.
- ii **Indeling.**
- (i) **Eerstegraads bevrozing:**
- De huid voelt koud en verdoofd aan, is wit van kleur en pijnlijk bij aanraking. De grens met niet aangetast weefsel is duidelijk afgetekend.
  - Geen blijvende beschadiging bij snelle eerste hulp.
- (ii) **Tweedegraads bevrozing:**
- Bij een tweedegraads bevrozing is er ter plaatse een verhoogde doorbloeding, waardoor een blauwrode kleur ontstaat. Tevens ontstaat een zwelling door onderhuids vocht (oedeem).
  - Binnen 1/2 tot 1 etmaal treden blaren op. Deze blaren hebben een bloederige inhoud.

(iii) Derdegraads bevriezing:

- De derdegraads bevriezing ziet er uit als de tweedegraads, maar de vochtvorming vindt dieper plaats. Indien er op de gezwollen plaats gedrukt wordt, trekt de indruk niet of nauwelijks weg.
- Het slachtoffer voelt geen scherpe pijn, maar een dof onaangenaam gevoel.
- Het bevroren weefsel sterft af en binnen enkele uren tot dagen ontstaan open wonden.
- Bij infectie ontstaan ernstige littekens. Pas na 5 tot 6 weken treedt de eindtoestand op, waarbij een duidelijke grens van dood en gezond weefsel zichtbaar is. Dan pas kan een evt. amputatie doorgevoerd worden, tenzij het slachtoffer in een eerder stadium door een infectie vanuit het aangedane lichaamsdeel levensgevaarlijk bedreigd wordt.

iii Preventie.

- Het voorkomen en beperken van bevroeringsverschijnselen in een zo vroeg mogelijk stadium is essentieel.
- Weest bedacht op witte plekken van de huid en gevoelloosheid van de uitstekende lichaamsdelen zoals vingers, oren en tenen.
- Controleer elkaars gezicht.
- Beweeg gelaatsspieren, vingers en tenen regelmatig om ze warm te houden en evt. gevoelloze plekken te ontdekken.
- Opm.: Bij harde wind en lage luchtvochtigheid ontstaat al rond het nulpunt kans op bevriezing.

iv Behandeling.

- Lichte gevallen (eerstegraads) verdwijnen snel als de plek wordt opgewarmd met de hand, onder de oksel of tegen het warme lichaam van een ander.
NIET WRIJVEN!
- Tweedegraads bevroeringen dienen op dezelfde wijze behandeld te worden als de eerstegraads. Indien huidbeschadigingen of blaren optreden, de lichaamsdelen steriel (zo steriel mogelijk) verbinden.
Opm.1: Overgangen tussen de diverse bevroeringsgraden zijn vaak moeilijk in te schatten.

Opm.2: Bij twijfelgevallen dient de behandeling te geschieden als bij derde- en vierdegraads bevrozingen.

Bij derdegraadsbevrozingen, waarbij gehele lichaamsdelen bevroren kunnen zijn, geldt:

- Eerst het lichaam snel opwarmen. Dit opwarmen kan geschieden, indien de algehele toestand dit toelaat, door het maken van krachtige bewegingen. Gebruik kan worden gemaakt van hulpmiddelen zoals voorverwarmde kledingstukken of dekens, omwikkelde hete stenen, e.d.
- Tijdens dit opwarmen dient het bevroren lichaamsdeel koel gehouden te worden. Koel houden van het bevroren lichaamsdeel kan geschieden door het lichaamsdeel te verbinden en te begieten met water van 8 à 10° C (lauw).
- Aansluitend langzaam opwarmen van het bevroren lichaamsdeel, terwijl tegelijkertijd het gehele lichaam warm gehouden wordt. Dit opwarmen van bevroren lichaamsdelen kan geschieden met behulp van warme omslagen (Handwarm ±40° C). Deze dienen langzaam, centimeter voor centimeter, in de richting van het lichaamsuiteinde verschoven te worden, waarbij tegelijkertijd de koude omslag teruggeschoven wordt. Het opwarmen van het bevroren lichaamsdeel begint daar waar de huid er, na het opwarmen van het lichaam, nog grijs of wit uitziet en tevens koud aanvoelt. De warme omslag wordt opgeschoven zodra de huid in de 3 tot 5 cm brede ruimte tussen koude en warme omslag rood verkleurt. Het opwarmen van een bevroren voet of hand kan vele uren duren. De behandeling moet ononderbroken worden voortgezet. Tijdens het opwarmen dient het betreffende lichaamsdeel losjes verbonden te worden, waarbij er rekening mee gehouden dient te worden dat eenmaal bevroren lichaamsdelen snel weer bevroren.

Indien er geen gelegenheid is de hierboven omschreven behandeling uit te voeren, moet in noodgevallen getracht worden het getroffen lichaamsdeel te ontdoien door het gehele lichaam sterk op te warmen.

De volgende handelingen zijn bij bevrozingen **verboden**:

- Inwrijven met sneeuw.
- Snel plaatselijk opwarmen van een bevroren lichaamsdeel door warm water, wisselbaden of bij een vuur.
- Gebruik van alcohol.
- Lopen met bevroren voeten, omdat hierdoor de schade vergroot wordt.

Uitzondering:

Aan metaal vastgevroren huid zo snel mogelijk ontdooien door opwarmen van het metalen voorwerp met heet water, vuur, e.d.

(d) Loopgraafvoeten

i Algemeen.

Loopgraafvoeten ontstaan indien lange tijd staand doorgebracht wordt in koude en natte omstandigheden.

Natte sokken en schoenen, snoerende kleding en schoenen en het lang zitten met gebogen knieën vergroten de kans op deze aandoening.

ii Verschijnselen.

- Voeten en tenen zijn aanvankelijk bleek en koud en worden stijf.
- Het slachtoffer voelt een dofpe pijn.
- Later zwellen de voeten op en gaan vlekkelig blauw/paars verkleuren.
- Vooral bij temperaturen net boven nul ontstaat in het eindstadium infectie, daar waar de huid beschadigd is. Dit omdat bij temperaturen boven nul de bacteriën beter en sneller groeien.

iii Preventie.

- Houd de verblijfplaats droog.
- Gebruik hiervoor evt. isolerende materialen zoals takken, bladeren of stro.
- Beweeg tenen en voeten voortdurend als lang gestaan moet worden.
- Voorkom afknellingen en wissel van houding.
- Trek, indien mogelijk, droge, schone sokken aan.
- Droog de voeten, inspecteer op letsel en verwarm ze met de handen door lichte massage.

iv Behandeling.

- Op loopgraafvoeten dient zo weinig mogelijk gelopen te worden.
- Breng het slachtoffer in een warm onderkomen en verwijder natte kleding.

- Behandel de voet voorzichtig, wrijf of masseer niet.
- Reinig de voet met water en zeep, goed afdrogen en het been in horizontale stand plaatsen.
- Vermijd het knellen van de voet.

(e) Sneeuwblindheid

i Algemeen.

Het oog is bijzonder gevoelig voor ultra-violette straling van de zon die via de sneeuw naar de ogen wordt gereflecteerd. Niet alleen op heldere dagen, maar juist bij bewolkt weer en lichte sneeuwval is het gevaar voor sneeuwblindheid het grootst.

ii Verschijnselen.

- Irritatie van de ogen (een brandend gevoel en tranende ogen).
- Wazig zien, hoofdpijn en pijn in en boven de ogen.
- Licht doet pijn aan de ogen.
- Voorwerpen schijnen een rossige gloed te hebben.
- Het gevoel ontstaat of er iets in het oog of aan de oogrand zit.

iii Preventie.

Draag een sneeuw- of zonnebril. Een geïmproviseerde sneeuwbril is op eenvoudige wijze te maken uit karton of ander ondoorzichtig materiaal. In het materiaal kan men op ooghoogte spleetjes aanbrengen.

iv Behandeling.

- De pijn kan verminderd worden door een vochtig verband op de oogleden aan te brengen. Dit kan alleen indien de omstandigheden (koude) dit toelaten.
- De enige effectieve behandeling bestaat uit rust en duisternis. Dit kan bereikt worden door de ogen met een lichtdicht verband af te sluiten. Lichte gevallen kunnen na ± 18 uur genezen zijn.

(f) Winterhanden en wintervoeten

i Verschijnselen.

De verschijnselen zijn: rode, pijnlijke, hevig jeukende beschadiging van handen of voeten die ontstaan door blootstelling aan koude. Soms gaat dit gepaard aan vorming van onderhuidsvocht (oedeem) of blaren.

ii Preventie.

- Handen en voeten goed invetten.
- De ingevette lichaamsdelen verbinden om te voorkomen dat handschoenen en sokken vet worden

waardoor de isolerende werking verloren gaat.

iii **Behandeling.**

- In rusttoestand het betrokken lichaamsdeel hooghouden.
- Niet wrijven of masseren.
- Niet verwarmen bij een warmtebron, maar door lichaamswarmte de temperatuur van het getroffen lichaamsdeel op peil brengen en houden.

(g) **Koolmonoxyde-vergiftiging**

i **Algemeen.**

In slecht geventileerde ruimten, zoals sneeuwholen, onderkomens e.d. waar gebruik wordt gemaakt van kachels, kooktoestellen en lampen, bestaat het gevaar voor koolmonoxyde-vergiftiging. Auto-uitlaten en het stoken van houtvuren zijn andere bronnen van koolmonoxyde. Koolmonoxyde is een reukloos gas, dat bij een hoge concentratie dodelijk is.

ii **Verschijnselen.**

- De verschijnselen beginnen met oorsuizen, misselijkheid, hoofdpijn en bewusteloosheid.
- Meestal verliest het slachtoffer, zonder uiterlijke tekenen of waarschuwing, het bewustzijn.
- Het slachtoffer zal een rode gelaatskleur vertonen.

iii **Preventie.**

- Zorg altijd voor voldoende ventilatie.
- Zorg bij gebruik van vuren e.d. voor voldoende afvoer van de rook.

iv **Behandeling.**

- Het slachtoffer dient onmiddellijk in de frisse lucht gebracht te worden, waarbij er voor zorggedragen dient te worden dat men zelf zo weinig mogelijk gas inademt.
- Controleer de ademhaling en pas mond-op-mond-beademing toe als de ademhaling slecht is.
- Houd het slachtoffer warm in een goed geventileerde ruimte.

(h) **Rookirritatie**

i **Algemeen.**

Rookirritatie aan de ogen, ook wel 'tentoog' genoemd, treedt op in slecht geventileerde ruimten en ontstaat door rook of vrijgekomen dampen van brandervloeistof en lampen. De ogen worden pijnlijk, tranend en rood-doorlopen.

- ii **Preventie.**
  - Goede ventilatie van tent, onderkomen e.d.
  - Regelmatig schoonmaken van branders en lampen en het afsluiten van dampende vloeistoffen.
- iii **Behandeling.**

Zoek de frisse lucht op. Wrijf niet in de ogen en verminder de evt. pijn door een natte doek op de oogleden te leggen.

(i) **Darmverstopping**

- i **Algemeen.**

Bij verblijf in koude weersomstandigheden ontstaat de neiging om de stoelgang uit te stellen. Bij veranderde eetgewoonten (rantsoenen e.d.) en onvoldoende drinken kan dit tot indroging van de ontlasting en daardoor verstopping van de dikke darm leiden.
- ii **Preventie.**

Verstopping kan voorkomen worden door de dagelijkse stoelgang consequent te handhaven en voldoende te drinken.
- iii **Behandeling.**

Veel drinken en, indien mogelijk, laxerende voedingsmiddelen gebruiken (rauwkost).

(j) **Ondervoeding**

De inspanningen tijdens het overleven en het op peil houden van de lichaamstemperatuur vereisen veel brandstof. Ondanks het niet hebben van honger, wat vaak voorkomt, bij verblijf in gevaarlijke omstandigheden, dient elke mogelijkheid om te eten benut te worden. Vermagering betekent ook verlies van het isolerend vermogen van onderhuids vet.

b. **Hoge temperaturen**

(1) **Algemeen**

Onder normale omstandigheden past de mens zijn activiteiten aan aan de omgevingstemperatuur. In een overlevingssituatie is echter vaak de noodzaak aanwezig, ondanks hoge temperaturen, een grote inspanning te leveren. Inspanning betekent warmteproductie en het gevaar van warmtestuwing (oftewel een lichaamstemperatuur groter dan 37° C) is dan niet denkbeeldig. Warmteafgifte vindt plaats door geleiding, stroming, straling en verdamping.

Onder normale omstandigheden vindt 30% van de afgifte van geproduceerde warmte plaats door verdamping. Bij oplopende li-

chaamstemperatuur neemt afkoeling door verdamping sterk toe, het lichaam poogt door transpireren de lichaamstemperatuur op peil te houden.

Hoewel een onvoldoende geoefendheid bij hoge temperaturen van invloed is op de warmteregulatie, is het onvermogen tot transpireren (verdamping) de belangrijkste belemmering van een goede warmteregulatie.

Hoge temperaturen, in combinatie met afsluitende kleding, uitdroging en daardoor het onvermogen om voldoende te transpireren en vooral ook een hoge luchtvochtigheid, belemmeren de verdamping en leggen de basis voor warmtestuwing.

(2) **Preventieve maatregelen tegen warmte-problematiek**

(a) **Kleding**

- Voldoende beschutting tegen de zon van vooral hoofd en nek.
- Kleding dient ruim gedragen te worden ter bevordering van de verdamping op de huid.
- Kleding aanpassen aan werkzaamheden en omgevings-temperatuur.

(b) **Schoeisel**

- Schoenen niet te strak inrijgen.
- Eventueel zand regelmatig uit de schoenen verwijderen. Zand in natte schoenen/sokken werkt als een schuurmiddel.
- Wondjes aan de voeten direct verzorgen.

(c) **Water**

- Afhankelijk van de beschikbare watervoorraad, wordt het in de eerste plaats gebruikt om te drinken. Het verzorgen van verwondingen in de tweede plaats, nog voor de hygiënische verzorging van het lichaam.
- Roken verergert het dorstgevoel. Het in de mond nemen van een kiezelsteen of knoop stimuleert de speekselontwikkeling en vermindert het gevoel van dorst. Voedsel levert in het algemeen water op. Alleen ingedroogd/ontwaterd voedsel kost meer water dan het oplevert. Dit voedsel dient dan ook bij watertekort ontraden te worden.

Drinkregels

- Drink veel water.
Bij erg hoge temperaturen en droge lucht kan zoveel vocht verloren worden dat, om het verlies aan te vullen,

½ tot 2 liter water per uur gedronken moet worden. Dat kan 15 liter of meer per dag betekenen.

- Drink water voordat aan de opdracht begonnen wordt.
- Drink dikwijls kleine hoeveelheden.
- Drink, ook al is er geen dorstgevoel.
- Vul, elke keer als dat mogelijk is, de veldfles (bij).
- Zorg voor voldoende zout in de maaltijden.
- Drink niet te koud water, dit geeft kans op diarree.
- Geen alcoholhoudende dranken nuttigen.

(d) **Voedsel**

- Bij hoge temperaturen ontstaat over het algemeen minder behoefte aan voedsel terwijl de behoefte om te drinken stijgt.
- Voedsel bederft snel bij hoge temperaturen. Bereid voedsel kan over het algemeen slecht bewaard blijven. Etenresotten dienen begraven te worden.
- Een goede hygiëne bij de bereiding en het nuttigen van het voedsel is geboden.
- Overmatig voedselgebruik dient te worden vermeden. Voedsel dient zo mogelijk in kleine hoeveelheden over de gehele dag verspreid ingenomen te worden.

(e) **Persoonlijke hygiëne**

Bij hoge temperaturen dient extra aandacht geschonken te worden aan de persoonlijke hygiëne. Iedere mogelijkheid dient aangegrepen te worden om het lichaam, kleding en uitrusting te reinigen. Een goede persoonlijke hygiëne kan het ontstaan van vele ongemakken en ziekte voorkomen.

(f) **Inspanningen**

- Inspanningen dienen zo veel mogelijk vermeden en, indien mogelijk, over de dag gespreid te worden.
- Alle mogelijkheden om te rusten en af te koelen tussen de inspanningen door dienen aangegrepen te worden.
- Het onderkennen van omstandigheden die het ontstaan van warmteletsel bevorderen en het aanpassen van de inspanningen hieraan kan deze aandoeningen in de meeste gevallen voorkomen.

(3) **Warmteletsel**

Het is noodzakelijk om de verschijnselen van warmteletsel tijdig te onderkennen, omdat oriëntatie- en oordelingsvermogen al in een vroeg stadium verminderen en bewusteloosheid plotseling

kan optreden. Vooral bij hoge luchtvochtigheid dient men beducht te zijn voor warmteletsel. Hoewel er vele vormen van warmteletsel bekend zijn, zijn er eigenlijk maar twee gevallen als zodanig aan te duiden, n.l. warmtestuwing en uitdroging.

(a) **Warmtestuwing**

i Verschijnselen.

Bij het verrichten van inspanning is het normaal dat de lichaamstemperatuur oploopt. Vanaf 38,5-39° C beginnen de lichamelijke en geestelijke prestaties te verminderen. Klachten als duizeligheid, licht gevoel in het hoofd, gebrek aan concentratievermogen, lichte hoofdpijn en een slap gevoel in de benen ontstaan en er is sprake van hevig zweten, een snelle pols en geconcentreerde (donkere) urine.

Bij oplopende temperatuur (40-41° C) neemt de duizeligheid toe, de hoofdpijn wordt heviger en er ontstaan evenwichtsstoornissen. Het gedrag wordt verward, soms onnatuurlijk opgewekt. De ademhaling is snel en er ontstaat een benauwd gevoel. Er ontstaan spierproblemen (krampen, pijn), slapte en neervallen. Het bewustzijn vermindert (suf, ijlen) tot bewusteloosheid. Zonder hulp van buitenaf kan men niet meer overleven.

De rode huid wordt tenslotte droog, omdat door uitdroging het zweet opraakt. Bij $\pm 42^{\circ}$ C tenslotte worden de hersenen zo aangedaan door de oplopende lichaamstemperatuur, dat een hitteberoerte ontstaat.

Verlammingen, coma of epileptische aanvallen zijn het gevolg. Meestal overlijdt het slachtoffer aan een hartaanval of door het niet meer functioneren van de nieren.

ii Preventie.

- Bij de eerste verschijnselen beschutting tegen de hitte zoeken, rust nemen en drinken.
- Lichaam verkoelen door nat maken met fris water.

iii Behandeling.

- Zorg snel voor schaduw en luchtstroming.
- Knoop de kleding los en besprenkel het slachtoffer met water. Geen grote hoeveelheden tegelijk, omdat door het schokeffect van (teveel) koud water hartstilstand kan optreden.
- Geef het slachtoffer, indien bij bewustzijn, lauw water te drinken.
- Blijf attent op de eventuele noodzaak van reanimatie.

(b) **Uitdroging**

i Verschijnselen.

Uitdroging bij warm weer leidt tot warmtestuwing. De eerste symptomen zijn als bij warmtestuwing. Daarnaast ontstaat een droge keel/mond (moeilijk slikken), wazig zien, braken en in een latere fase spierkrampen.

ii Preventie.

- Uitdroging door overmatig transpireren dient voorkomen te worden door de inspanning aan te passen aan de situatie.
- Regelmatig kleine hoeveelheden drinken (drinkregels).

iii Behandeling.

- Warmtestuwing voorkomen.
- Beschutten tegen hitte.
- Afkoelen door het veroorzaken van luchtstroming en door besprenkeling of betten met koel water.
- Geef het slachtoffer koele dranken (geen ijskoude) in kleine hoeveelheden.
- Indien het vochttekort grotendeels is aangevuld verdwijnt het dorstgevoel, desondanks doorgaan met drinken (drinkregels).
- Voldoende vocht is te constateren aan de lichte kleur van de urine.

(c) **Hyperventilatie**

i Algemeen.

Door een gecombineerde werking van angst en het hijgen bij grote inspanning en warmte kan het ziektebeeld hyperventilatie ontstaan. Hierbij is sprake van een vicieuze cirkel. In de longen wordt het afvalgas CO_2 afgegeven en via de uitademing weggewerkt. Door het hijgen wordt er dus veel CO_2 gas uitgeblazen en zakt het CO_2 -gehalte in het bloed. Soms ontstaan daardoor klachten zoals duizeligheid, pijn in de borst, tintelingen in armen en benen en rond de mond, spierschokken en bewustzijnsvernauwing. Dit beangstigt het slachtoffer, waardoor deze nog meer gaat hijgen. Het is een ongevaarlijke aandoening, die vanzelf ophoudt te bestaan als het slachtoffer door vermoeidheid ontspant. De hierdoor ontstane uitputting brengt de militair echter wel in een kwetsbare toestand.

- ii **Preventie.**
De inspanningen dienen, indien mogelijk, aangepast te worden aan de weersomstandigheden, vooral bij hoge temperaturen in combinatie met een hoge vochtigheidsgraad.
- iii **Behandeling.**
De vicieuze cirkel kan worden doorbroken door rust, ook om het slachtoffer heen, en het in- en uitademen in een plastic zakje, waardoor de uitgeademde CO₂ weer opnieuw wordt opgenomen. Het zakje dient niet volledig afgesloten te worden, zodat er toch voldoende zuurstof bij kan komen. Bij twijfel tussen warmtestuwing en hyperventilatie, dient gehandeld te worden als bij een warmtestuwing.

(d) Kleine ongemakken

- i Handen, voeten en lippen kunnen uitdrogen. Deze niet nat maken maar beschermen door invetten. Invetten met vette zalf (bijv. vaseline).
- ii Door transpiratie in combinatie met zand kunnen oksels, bilnaad en liezen openschuren. Door de kleding regelmatig uit te kloppen, te verschonen en te wassen kunnen huidirritaties voorkomen worden.
- iii Ook de huid rond de anus kan bij warm weer snel geïrriteerd raken, zeker bij diarree. Maak bij de laatste keer afvegen het materiaal (papier) vochtig, bijv. met wat speeksel. Bescherm evt. ook daar de huid met wat vet.
- iv Door de straling van het zonlicht en uitdroging kan irritatie van de ogen (bindvlies) ontstaan. Een zonnebril, evt. geïmproviseerd, of periodiek de oogleden enige tijd gesloten houden kunnen dit ongemak opheffen.
- v Bij hoge temperaturen en een hoge vochtigheidsgraad ontwikkelen bacteriën en schimmels zich snel en bederft voedsel eerder. Probeer juist onder deze omstandigheden een goede hygiëne te handhaven en desinfecteer zelfs de kleinste wondjes.
- vi Om insectenbeten te voorkomen dient men, bijv. in het schuilbivak, de mouwen omlaag te houden en een halsdoek te dragen. Bloedzuigers en teken mogen niet afknepen of afgesneden worden. Na verdoven met alcohol of doden met de punt van een brandende sigaret of gloeiende naald, kunnen ze er met een draaiende beweging geheel worden uitgetrokken. Het wondje dient hierna gedesinfecteerd te worden. Nooit aan insectenbeten krabben, omdat hierdoor infectie kan ontstaan.

3. Behandeling van ziekten en letsels

Enkele veelvoorkomende ziekten en letsels die in overige voor schriften niet of nauwelijks behandeld worden:

a. Vuil in het oog

- Klap zonodig het bovenste ooglid op, door dit bij de wimpers vast te pakken.
- Laat het slachtoffer vervolgens zo veel mogelijk richtingen opkijken om het vuil op te sporen.
- Probeer het vuiltje met water weg te spoelen. Indien dit niet lukt, het vuil verwijderen met de punt van een natgemaakte doek of watje.
- De eventuele beschadiging (kras), geeft aanvankelijk het gevoel dat er nog steeds iets in het oog zit.

b. Enkelletsel

- Bij enkelletsel dient de schoen aangehouden te worden tot een veilige plaats is bereikt. De schoen fungeert dan als een drukverband. In een gedekte plaats/schuilbivak kan de schoen worden uitgetrokken. De voet dient hooggelegd (hoger dan het hart) te worden. Er kan sprake zijn van een botbreuk, verstuiking of kneuzing.
- Bij een breuk is er hevige pijn, een grote zwelling (vaak juist boven de buitenste enkelknobbel) en onvermogen om op het aangedane been te staan. Vaak staat de voet in een onnatuurlijke stand. Behandeling: spalken met geïmproviseerde middelen.
- Bij een verstuiking is er ook pijn en een zwelling, meestal rondom of onder de buitenste enkelknobbel (na 1 à 2 dagen wordt een blauwe plek zichtbaar). De stand van de voet is normaal. Steunen op de voet gaat, maar is pijnlijk. Afwikkelen van de voet (lopen) gaat niet.

Behandeling:

Koelen, drukverband aanleggen en de enkel zoveel mogelijk in hooggelegen stand laten rusten. Na enkele dagen een steunend verband aanleggen en oefenen zover de pijn toelaat. Pijnlijke bewegingen achterwege laten en niet pijnlijke bewegingen zoveel mogelijk uitvoeren.

- Bij een kneuzing is er slechts pijn bij directe druk of in de uiterste bewegingsuitslag van de enkel. Behandeling is niet nodig. Wel is de enkel kwetsbaar voor hernieuwd en dan mogelijk ernstiger letsel en kan daarom met een steunend verband beschermd worden.

c. Darmstoornissen/diarree

Van diarree is sprake bij meer dan drie keer per dag waterdunne ontlasting. Zonder dat er sprake is van een darminfectie of bedorven voedsel, zal 20% van de militairen op het gevechtveld tijdelijk een diarree ontwikkelen. Naast het lichamelijke ongemak zal diarree de weerstand van de persoon snel doen afnemen. Het meest prikkelende voedsel (vet, melk, gekruide spijzen en voedsel met veel onverteerbare resten) dient achterwege te worden gelaten. Het voedsel dient goed gekauwd te worden en zo mogelijk kleine, over de gehele dag verspreide, maaltijden nuttigen. Voldoende drinken om uitdroging te voorkomen. Bij diarree door voedselvergiftiging de darminhoud neutraliseren met behulp van koolstof (norit, fijngemaakte stukjes houtskool, etc.).

4. Gevechtsreacties

a. Algemeen

Het feit dat de militair op het gevechtveld voortdurend verkeert onder levensbedreigende omstandigheden, trekt een zware wissel op het lichamelijke en geestelijke incasseringsvermogen. Deze twee zaken kunnen niet gescheiden worden beschouwd; lichamelijke aandoeningen ondergraven de geestelijke weerstand en andersom leidt het mentaal aangeslagen zijn veelal tot lichamelijke klachten. In deze levensbedreigende situatie zijn een aantal reacties/verschijnselen volkomen normaal te noemen.

Angst bijv. is niet alleen normaal, maar kan zelfs leiden tot een meer alert en doeltreffend handelen. Naarmate de militair echter minder vat krijgt op die angst wordt zijn reactie op de gevechtssituatie steeds heviger en ontstaat een steeds minder adequaat gedrag, wat niet alleen de gevechtskracht van de eenheid kan ondermijnen, maar ook direct levensgevaar voor de persoon zelf kan opleveren. Onderkenning van de verschijnselen en een doeltreffende reactie hierop kan de gevolgen verminderen. Het komt de gevechtskracht van de eenheid ten goede en doet de overlevingskansen van de individuele militair toenemen.

b. Normale gevechtsreacties

Weerstandverminderende invloeden die het ontstaan van gevechtsreacties bevorderen zijn;

- Zware lichamelijke belasting.
- Verstoord slaap-/waakritme.
- Onregelmatige voeding.
- Gebrekkige hygiëne.
- Gebrek aan comfort en privacy.

- Intense blootstelling aan weersinvloeden.
- Gevoelens van onzekerheid (thuisfront en eigen situatie).
- Isolement.
- Frontlawaaï/gevechtsgeluiden.

Naast de bovengenoemde weerstandsverminderende invloeden speelt het belangrijkste gewetensconflict van de militair op het gevechtsveld een grote rol:

Enerzijds wil men de levensbedreigende situaties uit angst voor dood en verminking ontvluchten, anderzijds wil men blijven op grond van plichtsbetrachting en trouw aan de kameraden. De doodsangst is menselijk, volkomen normaal en heeft niets te maken met lafheid. Het uit zich in een aantal verschijnselen zoals: bevingen, hevig transpireren, misselijkheid, verminderde eetlust, diarree en vaak moeten plassen (in de broek doen), geeuwen, duizeligheid en kouwelijkheid. De stemming is vaak gespannen/geprikkeld.

Zolang de reacties de hier bovengenoemde verschijnselen niet te boven gaan is er sprake van een normale gevechtsveldreactie en zijn bijzondere maatregelen niet noodzakelijk.

c. **Abnormale gevechtsreacties**

- (1) Eén van de meestvoorkomende reacties is het niet uitbrengen van gericht vuur in gevallen waar dat wel noodzakelijk is. Onderzoek heeft aangetoond dat deze reactie bij 70 tot 80% van aan gevechtshandelingen deelnemende militairen voorgekomen is. Oorzaken voor dit gedrag zijn in belangrijke mate de verlamme werking van de angst die ontstaat in een levensbedreigende situatie en het gewetensconflict dat ontstaat indien andere mensen buiten gevecht gesteld of zelfs gedood moeten worden.
De neiging om munitie achter te houden voor de bescherming van het eigen leven en de gedachte dat door het niet uitbrengen van vuur persoonlijk minder gevaar wordt gelopen, kunnen dit gedrag versterken.
- (2) Afwijkende gevechtsreacties kunnen geconstateerd worden door een verminderd sociaal gedrag. Dit komt ondermeer tot uiting in het afkeer hebben van grote groepen mensen, het onvermogen hebben de conversatie te onderhouden en met vreemden om te gaan. Ook een verhevigd verlangen naar warmte, vertrouwde personen en een vertrouwde omgeving treedt op, evenals zelfverwilt en verlies aan zelfvertrouwen.
- (3) Bij langdurige blootstelling aan gevechtsreacties wordt de weerstand tegen de angsten steeds minder en zullen verschijnselen ontstaan als: overgevoeligheid voor gevechtsgeluiden, slaapproonissen (nachtmerries), onredelijkheid, langzamer lopen en spreken, verminderd initiatief en interesse. De stemming wordt extremer, waarbij zowel depressies als overdreven opgewekt-

heid kunnen optreden of elkaar afwisselen. Bij gelegenheid kunnen excessen in sexueel gedrag en alcoholgebruik optreden (normverlies). Deze verschijnselen beginnen bij de gemiddelde militair na 80 à 100 dagen onder gevechtsumstandigheden. Na ± 200 dagen onder deze omstandigheden zal hij veelal niet meer inzetbaar zijn.

- (4) Indien de angst op onvoldoende wijze verwerkt wordt, nemen de verschijnselen een meer ernstig karakter aan en is behandeling absoluut noodzakelijk. Slechts in een minderheid van de gevallen ontstaan de problemen op basis van een zwakke persoonlijkheidsstructuur. Merendeels ontstaan de ernstige problemen door een teveel aan weerstandsondermijnende invloeden, angst en onzekerheidsveroorzakende factoren. Bij de verwerking van de angst uitte deze problemen zich in een ziekelijk, abnormaal en daardoor gevaarlijk gedrag:

- Niet meer tot enig doeltreffend optreden in staat zijn (apathie, trance, verlamd zijn door angst).
- In paniek op de vlucht slaan, zonder ergens acht op te slaan (wapens weggooiden).
- In het blinde weg vechten, handelen zonder enige doelgerichtheid (onophoudelijk praten, in het wilde weg schieten).
- Agressief gedrag tegen commandant en kameraden.
- Kinderlijk gedrag: huilen, stotteren, zich vastklampen aan anderen.
- Geheugenverlies.
- Fobieën.
- Zelfverminking, in de hoop afgevoerd te worden naar een veilige plaats.

d. Preventie

In het algemeen kan gesteld worden dat de weerstandsverminderende invloeden zoveel mogelijk beperkt dienen te worden. Daarnaast dient het ontstaan en voortbestaan van angstgevoelens zoveel mogelijk verminderd te worden. Houding en optreden van commandanten (voorbeeldfunctie) zullen derhalve een grote invloed uitoefenen op de eenheid.

- (1) Beperking weerstandsverminderende invloeden:
- (a) Lichamelijke inspanningen spreiden.
  - (b) Beschutting creëren tegen weersinvloeden.
  - (c) Voldoende voedsel en watervoorziening.
  - (d) Discipline betrachten in persoonlijke hygiëne.
  - (e) Zoveel mogelijk tegemoet komen aan privacy en comfort.
  - (f) Lichamelijke aandoeningen en pijnen vroegtijdig en doeltreffend bestrijden.

- (g) Kameraadschap bevorderen. Zich isolerende personen zoveel mogelijk bij de rest van de eenheid betrekken.
  - (h) Verstoring van het slaap-/waakritme zoveel mogelijk beperken. Per etmaal in principe minimaal 4 uur slaap. Maximaal 48 uur achtereen inzetbaar.
- (2) Angstvermindering
- (a) Het bij zichzelf herkennen van gevechtsreacties kan op zich weer angst veroorzaken. Een goede kennis van deze verschijnselen en de wetenschap dat deze verschijnselen bij iedereen optreden en geen behandeling behoeven, kan de angst verminderen.
  - (b) Onzekerheid kan onder gevechtsumstandigheden nadelig werken op de angstgevoelens. Voor de commandant ligt hier een belangrijke taak: daar waar mogelijk dient informatie verschaft te worden (ook ongevraagd). Duidelijk dient aangegeven te worden welk gedrag gewenst en ongewenst is. Positieve inbreng moet gestimuleerd worden, goede voorstellen dienen geaccepteerd te worden, waarbij de geschikte personen passende zaken zelfstandig kunnen regelen.
  - (c) Ieder lid van de eenheid kan zijn aandeel leveren in het verminderen van angst door vragen te stellen, mee te denken, initiatieven te ontplooiën en informatie door te geven aan kameraden.
  - (d) Bij het verwerken van angst is groepsbinding zeer belangrijk. Kameraadschapsbanden, begrip, vertrouwen in elkaar en humor werken sterk angstverminderend. Steun elkaar!
Het is van groot belang dat de sfeer onderling dusdanig is, dat de normale gevechtsreacties en gewone angsten besproken en gedeeld kunnen worden. Het wisselen van samenstellingen kan (zeer) nadelige effecten voor de groepsbinding veroorzaken.
  - (f) In nagenoeg alle militaire acties zal psychologische oorlogvoering gebruikt worden. Dit is het opzettelijk, met gebruikmaking van wetenschappelijke kennis, het in negatieve zin beïnvloeden van de stabiliteit en het moreel van de tegenstander, met het doel diens gevechtskracht te verminderen. Een voorbeeld is het verspreiden van pamfletten met leugens over het thuisfront. Bekendheid met de technieken die hierbij toegepast worden vermindert de invloed van de psychologische oorlogvoering.
  - (g) De militair dient zich te realiseren dat het niet uitbrengen van gericht vuur zal leiden tot groter gevaar.

e. **Onderkennen van verschijnselen**

De verschijnselen van beginnend afknappen dienen vroegtijdig onderkend te worden door de persoon zelf, overige leden van de eenheid en de commandant. Tijdig ingrijpen, door de oorzaken te verminderen, kan het hoge percentage slachtoffers van gevechtsreacties (bij alle conflicten na WO-II 10 à 30%) sterk verminderen.

Voorts kan worden gesteld dat de militair na ± 200 dagen onder gevechtsomstandigheden te hebben verkeer, vrijwel niet meer inzetbaar is.

f. **Behandeling**

De militair, die door de gevolgen van combat stress ingestort is, dient zo snel mogelijk uit de gevechtssituatie gehaald te worden. Rust, verzorging en psychologische begeleiding zijn de belangrijkste onderdelen van de behandeling. Centraal bij de behandeling staat acceptatie van het gebeurde en een snelle terugkeer naar het onderdeel. Bij tijdige afvoer en een juiste behandeling kan 80% van de behandelde slachtoffers binnen 24 uur weer terugkeren naar het onderdeel. Niet alleen voor het slachtoffer is het belangrijk dat de ernstige gevolgen van gevechtsreacties snel en doeltreffende bestreden worden, maar ook voor de eenheid. Het paniekgedrag van een enkeling kan in de gevechtsveldsituatie het wankel evenwicht bij anderen verstoren en zo een sneeuwbal effect veroorzaken.

Y-CHE.ME

HOOFDSTUK 11 KRIJGSGEVANGENSCHAP

1. Algemeen

Onder overleven in de gevechtszone wordt ook het optreden als krijgsgevangene verstaan. Indien de militair in krijgsgevangenschap geraakt, wordt het accent van het overleven grotendeels verlegd naar het geestelijk weerstaan van de zware omstandigheden die het krijgsgevangenschap met zich mee zullen brengen.

Naast een goede lichamelijke en geestelijke conditie is kennis van zaken t.a.v. gedrag, houding en optreden als krijgsgevangene een voorwaarde voor het kunnen overleven in krijgsgevangenschap.

2. Rechten en plichten van krijgsgevangenen

a. Conventie van Genève

(1) Algemeen.

Op 12 augustus 1949 is te Genève het verdrag betreffende de behandeling van krijgsgevangenen geratificeerd. In algemene zin kan worden gesteld dat op grond van dit verdrag, krijgsgevangenen recht hebben op een eervolle en menselijke behandeling. Zowel de gevangenhoudende staat als de gevang gehouden persoon kunnen voor hun daden ter verantwoording worden geroepen.

Voor een compleet overzicht van de verdragstekst alsmede een uitleg daarvan wordt verwezen naar voorschrift 27/412-1 en 27/412-2. De belangrijkste onderwerpen uit dit verdrag komen in dit hoofdstuk aan de orde.

(2) Beperkingen.

Het verdrag geldt gedurende een oorlogstoestand, ook indien deze door één van de partijen niet als zodanig wordt erkend, en is van toepassing op legitieme combattanten.

(3) Het geven van inlichtingen.

Het verdrag verplicht de krijgsgevangene tot het noemen van geslachtsnaam, voornamen, rang, geboortedatum en registratienummer. Het verstrekken van meer informatie is door het verdrag niet verboden. Het uitoefenen van lichamelijke en geestelijke dwang teneinde meer inlichtingen te verkrijgen is echter niet toegestaan. Ondervraging dient te geschieden in de landstaal van de krijgsgevangene.

(4) Het afnemen van artikelen.

Het verdrag verbiedt de afname van:

- (a) goederen en voorwerpen voor persoonlijk gebruik en van persoonlijke waarde,
- (b) goederen en voorwerpen voor persoonlijke bescherming (helm en gasmaker),
- (c) kleding en voedsel,
- (d) militaire identiteitskaart, onderscheidingstekens en decoraties.

Overige artikelen welke worden afgenomen behoren te worden geregistreerd en een ontvangstbewijs dient te worden afgegeven.

(5) Uit te voeren werkzaamheden.

Arbeid kan worden opgedragen, mits deze:

- (a) niet van militaire aard is of een militair doel dient,
- (b) niet ongezond of gevaarlijk is,
- (c) niet vernederend is.

Officieren en onderofficieren mogen bijv. alleen toezichhoudende arbeid verrichten.

(6) Verblijf in krijgsgevangenschap.

Krijgsgevangenen moeten z.s.m. worden afgevoerd naar krijgsgevangenkampen. Deze kampen moeten op dezelfde wijze beschermd worden tegen vijandelikheden als de burgerbevolking. Krijgsgevangenkampen behoren zich op het grondgebied van de gevangennemende mogendheid te bevinden. De voeding moet voldoende zijn om een goede gezondheid te handhaven.

In kampen dienen d.m.v. vrije en geheime verkiezingen vertrouwensmannen gekozen te worden, die de gevangenen vertegenwoordigen bij de gevangenhoudende mogendheid, de beschermende mogendheid en het Rode Kruis. Krijgsgevangenen zijn onderworpen aan de wetten/reglementen en orders van de gevangenhoudende mogendheid. Inbreuken hierop kunnen worden gestraft door de kampcommandant (krijgstuchtelijk) of militaire rechter (strafrechtelijk). Collectieve en/of lijfstraffen zijn verboden. De doodstraf mag niet worden voltrokken binnen 6 maanden nadat het vonnis ter kennis van de beschermende mogendheid is gebracht.

(7) Vluchten.

Voor pogingen tot ontvluchting mag slechts een krijgstuchtelijke straf worden opgelegd. Dit geldt ook voor (kleine) vergrijpen die met de ontvluchting te maken hebben, bijv. het vernielen van de afstering. In geval van ernstiger vergrijpen, zal de krijgsgevangene aan het strafrecht van de gevangenhoudende mogendheid

worden getoetst.

(8) Repatriëring.

Het verdrag biedt de mogelijkheid op erewoord of belofte gehele of gedeeltelijke vrijheid te krijgen in ruil voor het niet verder deelnemen aan oorlogshandelingen. Het Reglement op de Krijgstucht verbiedt dit voor Nederlandse militairen.

Ernstig zieke of gewonde krijgsgevangenen moeten worden gerepatriëerd. Middels overeenkomsten tussen de partijen kunnen krijgsgevangenen worden uitgewisseld. Na afloop van de vijandelikheden dienen de krijgsgevangenen in vrijheid te worden gesteld en gerepatriëerd.

(9) Veroordeling voor oorlogsmisdrijven.

Artikel 85 geeft aan dat krijgsgevangenen die worden vervolgd c.q. veroordeeld op grond van wetten van de gevangenhoudende mogendheid voor oorlogsmisdrijven/handelingen, begaan vóór hun gevangenschap, onder de bescherming van het verdrag blijven. T.a.v. dit artikel hebben de Warschaupactlanden een uitzondering gemaakt. De wegens oorlogsmisdrijf veroordeelde krijgsgevangene heeft, vanaf zijn veroordeling, geen aanspraak op behandeling als krijgsgevangene.

b. Reglement op de Krijgstucht

(1) Algemeen.

In het Reglement op de Krijgstucht zijn bepalingen opgenomen voor Nederlandse militairen in krijgsgevangenschap. Een opsomming van deze bepalingen is opgenomen in dit hoofdstuk.

(2) De krijgsgevangene is militair.

Art. 26a RK geeft aan dat de krijgsgevangene nog steeds militair is en dat de strijd, ook zonder wapens, wordt voortgezet tegen geestelijke beïnvloeding door de vijand. Ook de militaire rangsverhoudingen blijven bestaan, hoewel het aantal onderwerpen waaromtrent dienstbevelen kunnen worden gegeven beperkt is.

(3) Verstrekken van inlichtingen.

Naast het verbod tot het verstrekken van inlichtingen aan de vijand omschreven in het WvMS wordt in art. 26b RK nog eens de nadruk gelegd op uiterste voorzichtigheid t.a.v. onderlinge gesprekken, correspondentie, etc. Ook inlichtingen betreffende plaatsgevonden gevechtshandelingen mogen niet worden prijsgegeven. Zelfs onder de moeilijkste omstandigheden mogen geen inlichtingen, naast de volkenrechtelijk verplichte, worden verstrekt.

(4) Plicht tot ontsnappen.

Art. 26d RK bevat de verplichting z.s.m., indien een geschikte gelegenheid zich voordoet, zich te onttrekken aan krijgsgevangenschap teneinde zich weer bij eigen dan wel bondgenootschappelijke eenheden te voegen.

(5) Aanvaarden van gunsten.

Art. 26e RK verbiedt de krijgsgevangene gunsten van de vijand te aanvaarden als deze niet worden verleend aan krijgsgevangenen die in dezelfde omstandigheden verkeren. Het zich verbinden tegenover de vijand om iets te doen c.q. iets na te laten, wat in strijd is met de plicht als militair, is verboden.

(6) Vrijlaten op erewoord of belofte.

Art. 26f RK **verbiedt** de krijgsgevangene op erewoord of belofte **algehele** vrijlating te aanvaarden in ruil voor het niet verder deelnemen aan oorlogshandelingen. Een uitzondering bestaat indien naar inzicht van de vertrouwensman geen afwijzing van het aanbod tot vrijlating kan worden gevergd. Dit is bijv. het geval indien de medische situatie van betrokken krijgsgevangene slecht is en deze door invrijheidstelling aanmerkelijk zou verbeteren.

Art. 26g RK geeft dezelfde clausule m.b.t. **gedeeltelijke** invrijheidstelling aan. Art. 26h RK tenslotte houdt in dat, indien eenmaal erewoord of belofte is gegeven en men in de gelegenheid is gesteld huiswaarts te keren, de niet-naleving daarvan een oorlogsmisdrijf oplevert.

c. Consequenties t.a.v. houding en gedrag

- (1) Voldoen aan eisen te stellen aan legitieme combattanten, teneinde aanspraak te kunnen maken op bescherming van het internationale recht.
- (2) Verstrekken van naam, rang, registratienummer en geboortedatum.
- (3) Geen verklaringen ondertekenen.
- (4) Geen bekentenis (t.a.v. vermeende oorlogsmisdrijven) afleggen.
- (5) In krijgsgevangenkamp hiërarchieke structuur handhaven.
- (6) Houden aan wetten, reglementen en orders van gevangenhoudende mogendheid.
- (7) Geen inlichtingen verstrekken.
- (8) Ontsnappen als zich een relatief gunstige gelegenheid voordoet.
- (9) Geen bijzondere gunsten aanvaarden.
- (10) Geen vrijlating op eed of belofte accepteren.

3. Vijandelijk optreden na krijgsgevangennamen

Eén van de kenmerken van het optreden van vijandelijke strijdkrachten in het aanvallend gevecht is het voortdurend handhaven van het initiatief. Dit wordt onder meer bereikt door echelonnering van eenheden in de diepte. Eén van de gevolgen van een dergelijk optreden is dat de eerste echelons weinig tot geen tijd hebben voor het maken van krijgsgevangenen. Deze eenheden zullen in voorkomend geval krijgsgevangenen slechts ontwapenen, fouilleren en achterlaten onder bewaking van gewonden, dan wel zo weinig mogelijk volledig inzetbare militairen. Het is niet ondenkbaar dat het voorste echelon in zijn geheel geen aandacht schenkt aan het maken van krijgsgevangenen. Eenheden of delen van eenheden zullen worden omtrokken en achterblijven, teneinde door eenheden uit volgende echelons buiten gevecht te worden gesteld c.q. krijgsgevangen te worden gemaakt. Eerst op divisieniveau kunnen krijgsgevangenenverzamelplaatsen worden ingericht. Verplaatsingen naar dergelijke locaties, 8 tot 20 km achter de voorste lijn, zullen veelal onder geringe bewaking te voet geschieden. Indien de opmars volgens geplande snelheid verloopt kunnen de krijgsgevangenen ter plaatse blijven totdat enige tijd later de voorste lijn 8 tot 20 km is verplaatst. In ieder geval zal het op zijn vroegst een halve tot een hele dag duren voordat de krijgsgevangenenverzamelplaatsen bereikt worden.

In de krijgsgevangenenverzamelplaatsen vindt mogelijk nadere registratie plaats. Verdere afvoer naar krijgsgevangenkampen is onder meer afhankelijk van de nationaliteit van de gevangennemende eenheid. De locatie waar de krijgsgevangenen uiteindelijk zullen worden ondergebracht, dient gelegen te zijn binnen de landsgrenzen van de gevangennemende mogendheid. Met de bewaking gedurende de verplaatsing c.q. het verblijf in de verzamelplaats zijn geen speciale eenheden belast. Daarom zullen militairen worden onttrokken aan reguliere eenheden, dan wel wordt deze taak uitgevoerd door lichtgewonde militairen. Indien een eenheid, behorende tot een eerste echelon, een militair met een hoge inlichtingenwaarde krijgsgevangen maakt, kan deze door één der officieren van de betreffende eenheid worden ondervraagd.

Officieren van vijandelijke strijdkrachten hebben de bevoegdheid krijgsgevangenen te ondervragen. In dit verband valt te denken aan de S2 of S3 of mogelijk politieke officieren. De vragen zullen zich beperken tot aangelegenheden over reeds aan de gang zijnde gevechtsacties. Indien de inlichtingenwaarde van de krijgsgevangenen (officieren en onderofficieren) zeer hoog wordt ingeschat, zal onmiddellijke afvoer naar een divisiecommandopost volgen. Omdat inlichtingen veelal actueel van aard zijn, kan voor de afvoer gebruik worden gemaakt van heli's of andere snelle vervoermiddelen. De krijgsgevangenen zullen door speciaal daartoe opgeleid personeel worden ondervraagd. De ondervragers spreken Nederlands, zijn uitstekend op de hoogte van de situatie in Nederland en het

Nederlandse leger. De ondervragers zijn o.a. opgeleid in het stellen van misleidende vragen. Eerst op legerniveau zijn organieke ondervragers in de organisatie opgenomen. Mogelijk zal een voordivisie die in het zwaartepunt aanvalt, enkele ondervragers onder bevel krijgen, hetgeen de tijd, waarbinnen mogelijk informatie wordt verkregen en kan worden benut aanmerkelijk verkort. De grote groep van krijgsgevangenen zonder inlichtingenwaarde zullen niet of beperkt door specialisten ondervraagd worden.

Het is niet mogelijk een exacte omschrijving te geven van de verblijfsomstandigheden in de diverse stadia van krijgsgevangenschap. In algemene zin kan worden gesteld dat de fysieke verzorging in de eerste fase slecht zal zijn en verplaatsingen veelal te voet zullen geschieden. De verwachting bestaat dat krijgsgevangenen voor propagandadoeleinden zullen worden gebruikt. Eventueel afgelegde of gefingeerde bekentenissen van misdrijven zullen ter rechtvaardiging van het eigen optreden worden uitgebuit.

In het kader van vijandelijk optreden m.b.t. krijgsgevangenen dient tevens het optreden van speciale eenheden te worden vermeld. Militaire inlichtingendiensten hebben de beschikking over speciale eenheden. Deze zeer gespecialiseerde militairen kunnen in kleine groepen worden ingezet in het vijandelijk achtergebied. Eén van de mogelijke taken is het krijgsgevangenen maken van belangrijke militaire leiders. In dergelijke teams zijn ondervragers opgenomen die tevens de landstaal van de hoge militair spreken. Krijgsgevangenen kunnen ter plaatse worden ondervraagd. De verkregen gegevens worden met zeer moderne radioapparatuur verzonden. In deze situatie is de behandeling van krijgsgevangenen en ook het optreden en gedrag als krijgsgevangenen niet te vergelijken met de algemene situatie.

4. Verblijf in krijgsgevangenschap

a. Algemeen

Vrij snel nadat de krijgsgevangenen militairen zijn geregistreerd, zal een eerste inventariserende ondervraging (vooronderzoek) worden gehouden. N.a.v. deze ondervraging probeert de vijand een idee te krijgen van de inlichtingenwaarde en de bereidheid van de krijgsgevangenen militair om inlichtingen prijs te geven. Vervolgens wordt na deze vaststelling een selectie gemaakt, wie voor verdere ondervraging in aanmerking komt. Inlichtingenwaarde kan ook worden vastgesteld aan de hand van aangetroffen documenten, stafkaarten, oleaten, etc. Onderscheidingstekens en aanduidingen van de soort eenheid waar de krijgsgevangene deel van uitmaakt zijn mede bepalend voor het al of niet geselecteerd worden voor ondervraging.

Het is niet mogelijk een exacte omschrijving te geven van alle mogelijke ondervragingstechnieken. De krijgsgevangene dient te allen tijde voorbereid te zijn op een voor hem onbekende methode van ondervraging. Men dient er van doordrongen te zijn dat de krijgsgevangene die aan een verhoor wordt onderworpen door oorlogsomstandigheden reeds fysiek en psychisch is geconditioneerd, hetgeen het onderkennen van een ondervraging alsmede de reactie erop bemoeilijkt. Conditionering kan worden gehandhaafd door:

(1) Omgeving:

- blootstelling aan weersomstandigheden,
- geen mogelijkheden om te wassen,
- geen sanitaire voorzieningen,
- slechte verwarming, ventilatie, verlichting, etc.

(2) Fysiek:

- vele lichamelijke ongemakken zullen leiden tot een verminderde fysieke weerstand.

(3) Mentaal:

- onthouden van slaap,
- voortdurende ondervraging,
- isolering.

b. Ondervragingstechnieken

Om een inzicht te verkrijgen hoe een ondervraging zou kunnen verlopen worden enkele technieken nader omschreven. Alle soorten behandelingen die de militair kan krijgen zijn in feite op de persoon gerichte ondervragingstechnieken. De ondervragingstechniek wordt bepaald na het vooronderzoek, waarin de ondervragers zich een beeld hebben proberen te vormen van de geestelijke conditie, karakter, etc. van de krijgsgevangene. De op de persoon afgestemde techniek is erop gericht om z.s.m. informatie los te krijgen. Voor een krijgsgevangene is het van belang, dat hij zich tijdens het vooronderzoek zoveel mogelijk neutraal gedraagt, teneinde de ondervrager(s) in het ongewisse te laten omtrent de te kiezen ondervragingstechniek. Bij iedere ondervragingstechniek zal de krijgsgevangene worden geconfronteerd met reeds verkregen gegevens van andere krijgsgevangenen. Ondervragers proberen met reeds (gedeeltelijk) geëvalueerde inlichtingen ingang te verkrijgen om meer informatie 'los te weken' of zoeken naar een bevestiging van een verklaring van een andere krijgsgevangene. De krijgsgevangene dient zich bij alle vraagstellingen uitdrukingsloos te gedragen. Zelfs een geringe beweging met het hoofd of de ogen zal door de ondervrager(s) als een bevestiging kunnen worden uitgelegd. Enkele van de meestvoorkomende ondervragingstechnieken zijn:

- (1) **Vertrouwen opwekken.**
Door een vertrouwens sfeer te creëren wordt de krijgsgevangene op zijn gemak gesteld. Een praatje over thuis en de onplezierige omstandigheden wordt niet als een ondervraging onderkend en leidt tot een vertrouwensrelatie. Met een voor de krijgsgevangene ogenschijnlijk onbelangrijke bevestiging/antwoord is de ondervraging voor de ondervrager succesvol gestart.
- (2) **Vleien.**
In een vleiend gesprek wordt de krijgsgevangene als een persoon met 'niveau' afgeschilderd. Het schijnbaar onschuldige gesprek wat ontstaat kan het begin zijn van een ondervraging.
- (3) **Beloven.**
De ondervrager belooft de krijgsgevangene een 'positie-verbetering' of vrijlating in ruil voor ogenschijnlijk onbetekenende informatie. De krijgsgevangene dient aan deze beloften absoluut geen geloof te hechten. Dergelijke beloften kunnen/mogen nooit waar worden gemaakt.
- (4) **Liegen.**
De ondervrager(s) confronteren de krijgsgevangene met onjuiste informatie. Door te ontkennen wordt ook informatie prijsgegeven.
- (5) **Tekenen.**
De ondervrager(s) leggen de krijgsgevangene een lijst van bijv. in beslag genomen uitrusting voor en verzoeken deze lijst van een handtekening te voorzien. Door manipulatie met papieren kan de krijgsgevangene dan zijn handtekening onder een gefingeerde verklaring hebben gezet. Betrokkene kan in een later stadium met zijn eigen verklaring worden geconfronteerd dan wel dat de getekende verklaring wordt uitgespeeld tegen andere krijgsgevangenen. Ook kunnen dergelijke verklaringen voor propagandadoel-einden worden gebruikt.
- (6) **Emoties creëren.**
Door bijv. sterk op de situaties thuis in te spelen kunnen de ondervragers de gevoelens van de krijgsgevangene dusdag beïnvloeden dat een dialoog ontstaat. Ook hier is het wederom de bedoeling een aanknopingspunt voor een gesprek te vinden. Dergelijke veelal suggestief gestelde vragen zouden als vernederend kunnen worden ervaren.

c. Indoctrinatie

Indoctrinatie en ondervraging kunnen samengaan. Wat begint als een directe militaire ondervraging eindigt vaak met een poging de krijgsgevangene van de goede bedoelingen van de vijand te doen overtuigen. Dit gecombineerde proces is moeilijker te weerstaan dan alleen strikt militaire ondervraging. Rekening dient te worden gehouden met

het feit dat de vijand al in vredetijd bezig is geweest informatie over personen, organisaties en eenheden te verzamelen. Deze informatie kan ook bij de ondervraging worden gebruikt. Indoctrinatie wordt zowel persoonlijk als in groepsverband toegepast.

Indoctrinatie bestaat uit twee fasen:

- (1) Vernietiging van de eigen ideologie en opvattingen.
- (2) Overtuiging van de 'andere' ideologie en opvattingen.

Teneinde de eerste stap te bereiken dient alle loyaliteit t.a.v. de groep waarvan de militair deel uitmaakt, te worden weggenomen. Dit kan worden bereikt door:

- verstoring van discipline en militaire hiërarchie,
- uitbuiting van bestaande verschillen/problemen,
- creëren van nieuwe verschillen/problemen.

De tweede stap is het veranderen van de individuele persoonlijkheid.

Dit kan worden bereikt door:

- het creëren van een schuldcomplex,
- fysieke conditioneringen,
- uitsluiting door andere krijgsgevangenen.

Het uiteindelijke doel is de complete verandering en onderwerping van het individu.

d. **Weerstand bieden**

Omdat niet kan worden omschreven hoe de ondervrager zijn ondervraging zal uitvoeren en welke zwakheid van de krijgsgevangene hij zal uitbuiten, is het aangeven van houding en gedrag van de krijgsgevangene niet mogelijk.

Enkele hoofdregels:

- (1) Besef de doelstelling van de ondervrager. Geloof niets:, vertrouw niemand.
- (2) Zwijg. Door te zwijgen wordt het initiatief behouden:, worden geen aanknopingspunten gegeven en raakt de ondervrager vermoeid.
- (3) Luister niet naar de ondervrager.
- (4) Wees passief.
- (5) Reager nergens op.
- (6) Accepteer geen gunsten of beloften.
- (7) Probeer niet slimmer te zijn dan de ondervrager.
- (8) Ken de Conventie van Genève.
- (9) Zet nooit een handtekening en lees nooit een verklaring hardop voor.
- (10) Vertrouw op eigen kracht.
- (11) Houd tot het uiterste vol.

5. **Verblijf in een krijgsgevangenkamp**

Langdurig verblijf in een krijgsgevangenkamp wordt meestal als sterk

conditionerend ervaren. E.e.a. is het gevolg van de uitzichtloze situatie waarin de krijgsgevangene zich denkt te bevinden in combinatie met veelal geïmproviseerde huisvesting en verzorging. Ook het gevoel van eenzaamheid en hulpeloosheid brengen stress en een depressieve gemoedstoestand met zich mee. De krijgsgevangene weet immers niet wat er zich buiten het krijgsgevangenkamp afspeelt. Bestaan eigen troepen nog wel, is het land bezet, leeft de familie nog?, etc., etc.

Om in voorkomend geval aan afwijkende gedragingen het hoofd te kunnen bieden is het noodzakelijk dat de krijgsgevangene onder alle omstandigheden geloof in eigen kunnen blijft hechten. Door bij voortdurend met ontsnapping bezig te zijn, wordt de wil om te overleven gesterkt. Verveling en depressieve situaties kunnen worden voorkomen door bijv. planmatig werkzaamheden uit te voeren. Het maken van gebruiksvoorwerpen of uitrusting neemt veel tijd in beslag en geeft een grote mate van voldoening als het gereed is. Gebruiksvoorwerpen kunnen het leven in een krijgsgevangenkamp veraangenamen. Het samenstellen van een overlevingspakket of het maken van uitrusting geeft de krijgsgevangene moed en het gevoel dat de situatie niet zo uitzichtloos is als aanvankelijk werd gedacht.

Het nauwgezet bijhouden van de verblijfsduur in het krijgsgevangenkamp is voor de krijgsgevangene één van de weinige factoren waar geen onwetendheid over hoeft te bestaan. Verder kan een 'kalender' worden gebruikt in het kader van te plannen activiteiten. De wijze waarop de militair in een krijgsgevangenkamp kan overleven is sterk afhankelijk van de situatie ter plaatse en hangt in belangrijke mate af van de geestelijke conditie en vindingrijkheid van de krijgsgevangene. In alle gevallen kan en moet de wil om te ontsnappen en te overleven, door geestelijk en lichamelijk bezig te zijn, worden gesterkt.

6. Ontsnappen

a. Algemeen

De in krijgsgevangenschap geraakte militair dient ervan doordrongen te zijn dat bij gevangennamen de oorlog niet voorbij is. Dit is slechts het geval wanneer beide partijen besluiten het gewapende conflict te beëindigen. Indien de militair/eenheid gevangen genomen wordt moet hij/ze zich voortdurend, met inachtneming van de internationale rechtsregels, blijven verzetten tegen de vijand. Elke reële gelegenheid om te ontsnappen dient te worden aangegrepen. Niet alleen voorkomt de krijgsgevangene door zijn ontsnapping de fysieke en mentale druk die hem zal worden opgelegd, ook voldoet hij door te ontsnappen aan de opdracht gesteld in art. 26d RK. Het uiteindelijke doel van de ontsnapping is derhalve tweeledig, de kans op fysiek en mentaal overleven vergroten alsmede het contact met eigen troepen

herstellen.

b. Tijdens afvoer naar krijgsgevangenkamp

In algemene zin kan worden opgemerkt dat de mogelijkheid tot ontsnappen evenredig afneemt met de tijdsduur dat de militair/eenheid krijgsgevangen is. De beste gelegenheid zal zich voordoen onmiddellijk na de gevangenne. De onoverzichtelijke situatie welke kenmerkend is voor de gevechtszone biedt vele mogelijkheden. In dit kader valt te denken aan beschietingen, plotseling wisselende situaties e.d., ten gevolge waarvan de aandacht van de bewakende eenheid vermindert. Het is niet ondenkbaar dat krijgsgevangenen nagenoeg zonder bewaking worden achtergelaten totdat andere eenheden regelingen gaan treffen om de krijgsgevangenen via krijgsgevangenverzamelplaatsen af te voeren.

Ook indien de militair/eenheid meer in het achtergebied, bijv. tijdens het ontwijken, krijgsgevangen wordt gemaakt, bestaat de beste ontsnappingsmogelijkheid vóór of tijdens afvoer naar het krijgsgevangenkamp. Afvoer en bewaking zal vaak door lichtgewonden geschieden. Iedere gelegenheid, voordat het krijgsgevangenkamp wordt bereikt, dient te worden uitgebuit. Ook moet de krijgsgevangen militair onmiddellijk aanvangen met het verzamelen van middelen die hem bij een evt. ontsnapping van dienst zouden kunnen zijn.

c. Tijdens verblijf in krijgsgevangenkamp

Individueel ontsnappen uit krijgsgevangenkampen is sterk af te raden. Het kamp kan ver in het gebied van de gevangennemende mogendheid liggen. Om te ontsnappen zijn de kansen groter wanneer meerdere krijgsgevangenen onder leiding van een commandant georganiseerd gaan samenwerken. De opdracht tot ontsnappen, verwoord in het Reglement op de Krijgstucht, dient zodanig geïnterpreteerd te worden dat de krijgsgevangene hiervan alleen gebruik maakt indien zich een reële kans voordoet. Eenieder is verplicht, indien daartoe de mogelijkheid bestaat, hulp te verlenen bij evt. ontsnappingspogingen.

Y-CHE.ME

HOOFDSTUK 12

MAATREGELEN TEGEN OPTREDEN MET SPEURHONDEN

1. Algemeen

Reeds duizenden jaren wordt de hond voor militaire doeleinden gebruikt. De Egyptenaren, de Hunnen en de Romeinen hebben allen de speur- en bewakingshond gebruikt. Henry VIII leerde de Spanjaarden het gebruik van grote honden bij het bevechten van de Fransen.

Het gebruik van honden door politie, voor opsporing, surveillance en bewaking is algemeen bekend. In de Oostbloklanden wordt voor militaire doeleinden veel gebruik gemaakt van honden. Om met succes gevangenneming te voorkomen, is het belangrijk de mogelijkheden en beperkingen van de hond en zijn geleider te kennen.

2. Eigenschappen van de hond voor militair gebruik

a. Lichamelijke en karaktereigenschappen.

De hond die voor militaire doeleinden wordt gebruikt moet bepaalde kwaliteiten hebben, ongeacht zijn ras. De gewenste lichamelijke eigenschappen zijn afhankelijk van het doel waarvoor de hond wordt gebruikt. De hond dient intelligent, moedig, trouw, plooibaar en energiek te zijn. In het algemeen kan gesteld worden dat de grote rassen zoals dobermann, Engelse dog, boxer, labrador, bouvier en alle herdersoorten geschikt zijn voor militair gebruik. De inzet en het gebruik van de hond staat of valt met de motivatie en de vakkennis van de geleider. De geleider zal de reacties van de hond moeten interpreteren om aanvullende opdrachten te kunnen geven.

b. Zintuiglijke eigenschappen.

(1) Gezichtsvermogen.

Vanwege de vorm en structuur van het oog van de hond is vastgesteld, dat de hond problemen heeft om niet-bewegende voorwerpen op een afstand van meer dan 50 meter te onderkennen. Honden kunnen geen kleuren onderscheiden en hebben een beperkt dieptebeeld. Er zijn geen aanwijzingen dat een hond bij nacht beter ziet dan een mens. Vanwege het lage postuur is de hond beter in staat om bij nacht bewegingen waar te nemen.

(2) Gehoor.

Het gehoor van een hond is veel beter ontwikkeld dan bij de mens, waardoor veel zachtere geluiden kunnen worden opgevangen. De hond is ook beter in staat de plaats waar het geluid gemaakt wordt te lokaliseren.

(3) Reukvermogen.

(a) Algemeen.

Omdat het reukvermogen enige honderden malen beter ontwikkeld is dan dat van de mens, is de hond uitermate geschikt voor opsporing. Afhankelijk van de opleiding wordt de hond gebruikt voor opsporing van mensen, explosieven, gaslekken, e.d. Bij de opsporing van mensen maken honden gebruik van grond- en luchtreuksporen.

Deze reuksporen zijn samengesteld uit:

- lichaamsgeur,
- toegevoegde geuren van kleding, schoenleer, toiletartikelen en andere zaken waarmee de mens in contact is geweest.
- de verstoring van de omgeving.

De lucht van een menselijk lichaam ontstaat door de werking van zweetklieren, in het bijzonder onder de oksels en tussen de benen. De lichaamsgeur neemt toe bij inspanning, nervositeit, sommige soorten voedsel en onhygiënische omstandigheden. Sterke geurvorming kan worden voorkomen door rustig en kalm te blijven en te zorgen voor een goede lichaamshygiëne.

(b) Grondreukspoor.

De lichaamsgeur wordt overgedragen door de zolen van de schoenen en vormt tevens neerslag op de grond. Verstoring van het grondoppervlak, versterkt het spoor. Dit contact met de grond, platgetrapte vegetatie en insecten veroorzaken een grondreukspoor. Afhankelijk van de omstandigheden blijft een grondreukspoor 6 tot 24 uur te volgen.

(c) Luchtreukspoor.

Een luchtreukspoor is door luchtstroming snel verspreid. Ook een luchtreukspoor is door een hond voor kortere tijd te volgen.

(d) Factoren van invloed op het reukspoor en de reukzin van de hond.

Gunstige factoren zijn:

- vochtige grond, - begroeiing zoals varen, gras, e.d.,
- bosachtig terrein,
- lichte regen of mist,
- langzaam voortgaan met zware last,
- zware inspanning en nerveus bewegen,
- meerdere op hetzelfde spoor bevindende personen,
- lichte wind,
- stilstaand water.

Ongunstige factoren zijn:

- geen begroeiing,
- verharde wegen,
- dierlijke geuren op het spoor,
- machines, fabrieken en bewoonde gebieden,
- stoffige omgeving,
- geploegde grond,
- harde wind,
- ijs, sneeuw en water.

3. Militair gebruik van honden

a. Algemeen.

Naar africhting kunnen 3 soorten honden worden onderscheiden:

1. speurhond,
2. surveillancehond,
3. bewakingshond.

De surveillancehond en de bewakingshond worden doorgaans niet aangeliend ingezet, in een tevoren vastgesteld gebied.

b. Maatregelen om opsporing tegen te gaan

(1) Voorafgaande aan contact vijand.

- (a) Verplaats over een route die al door mensen of dieren is gebruikt.
- (b) Wanneer in een groep wordt verplaatst, dient men zo nu en dan over een korte afstand uit elkaar te gaan. Dit scheidt verandering voor zowel de hond als de geleider en geeft de (afgesneden) militair/eenheid tijdwinst/voorsprong.
- (c) Indien voedsel bereid wordt, dient aandacht geschonken te worden aan de richting van de rook en eventuele dampen.
- (d) Graaf niet met de handen maar gebruik een metalen voorwerp, dit voorkomt intensieve geurvorming in de grond.
- (e) Betrek en verlaat het schuilbivak via dezelfde route, indien mogelijk via een waterloop.
- (f) Verlaat het schuilbivak niet onnodig, sporen zijn pas na ± 24 uur verdwenen.

(2) Gezichtscontact met vijand op grote afstand.

- (a) Maak snelheid en vergroot de afstand met de achtervolgers. Vermoei de hond en tast het zelfvertrouwen van de geleider aan door een niet logische route te volgen c.q. door hindernissen te nemen.
- (b) Spreek, indien in een groep verplaatst wordt, een verzamel-punt af en ga uit elkaar.
- (c) Kies veranderlijk terrein en loop indien mogelijk op verharde ondergrond. Kruis zoveel mogelijk het eigen spoor.

- (d) Loop door terrein waar vee loopt of kortgeleden heeft gelopen. Wanneer door een bos, kreupelhout of struikgewas verplaatst wordt, dient regelmatig van richting veranderd te worden. De hond is doorgaans aangeliind en raakt hierdoor verstrikt.
  - (e) Indien mogelijk beken, sloten of andere waterlopen meerdere malen oversteken. Volg de waterloop over korte afstanden en maak valse in- en uitgangen op de oevers. Door het water lopen zal op langere duur ook de eigen snelheid doen afnemen.
- (3) Gezichtscontact met de vijand op korte afstand.
De hond is in een positie dat hij kan worden losgelaten en tot de aanval kan overgaan.
- (a) Ga uit het zicht van de geleider.
  - (b) Verander van richting.
  - (c) Loop over verharding.
  - (d) Loop tussen vee door.
  - (e) Neem obstakels.
  - (f) Laat kledingstukken en/of voedsel achter.
  - (g) Schakel in voorkomend geval de hond uit volgens één van de hierna omschreven methoden.

4. Uitschakelen van een hond

a. Ongewapend

- (1) Weer de hond af met natuurlijke hulpmiddelen, bijv. door het gooien met stenen, slaan met een stok of door te schoppen. Herhaaldelijk hardhandig afweren zal de hond afschrikken en evt. van verdere aanvallen weerhouden.
- (2) Bied, als laatste redmiddel, een arm aan en gebruik de andere om te vechten. Indien er voldoende tijd is, de aan te bieden arm omwikkelen met kleding of andere stevige materialen. Grijp een voorpoot en ruk deze van het lichaam af, zodat de boedvaten in de oksel scheuren of de schouder uit de kom gaat.

b. Gewapend met mes

Bied een arm aan, zo mogelijk omwikkeld met stevig materiaal en steek wanneer de hond zich vastbijt.

c. Gewapend met vuurwapen

Wanneer de hond in de positie is direct aan te vallen, dient deze nog vóór de geleider uitgeschakeld te worden.

HOOFDSTUK 13 HET ORIËNTEREN EN HET BEHOUDEN VAN RICHTING

1. Algemeen

Het al dan niet slagen van het exfiltreren zal mede afhangen van een goede vaardigheid in het oriënteren en het behouden van richting. Met behulp van een kompas en een kaart is het oriënteren en het behouden van de juiste richting vrij eenvoudig. Zonder deze middelen is het toch mogelijk, met behulp van natuurlijke en geïmproviseerde hulpmiddelen, de juiste richting te bepalen.

2. Hulpmiddelen

De natuur biedt een aantal mogelijkheden om zich te oriënteren, daarnaast zijn er hulpmiddelen om met geïmproviseerde middelen de richting te bepalen.

a. Natuurlijke hulpmiddelen

- (1) Zon.
- (2) Maan.
- (3) Sterren en planeten.
- (4) Heersende windrichting.
- (5) Begroeiing.
- (6) Terrein.

b. Geïmproviseerde hulpmiddelen/methoden

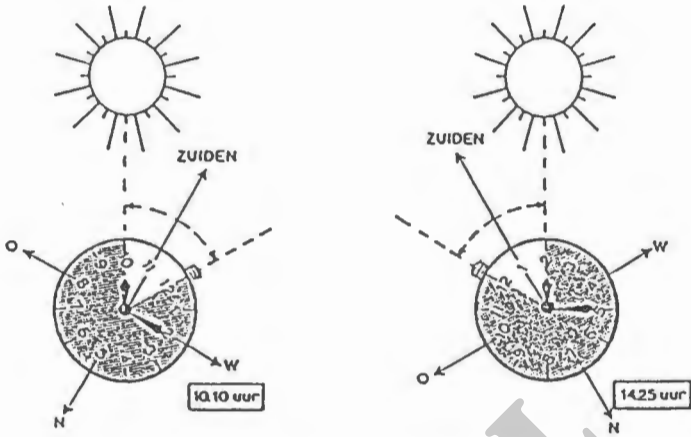
- (1) Windroos.
- (2) Tijdbepaling.
- (3) Geïmproviseerd kompas.

3. Natuurlijke hulpmiddelen

a. Zon

De zonneplaneet is een goed hulpmiddel voor het oriënteren en/of bepalen van de tijd.

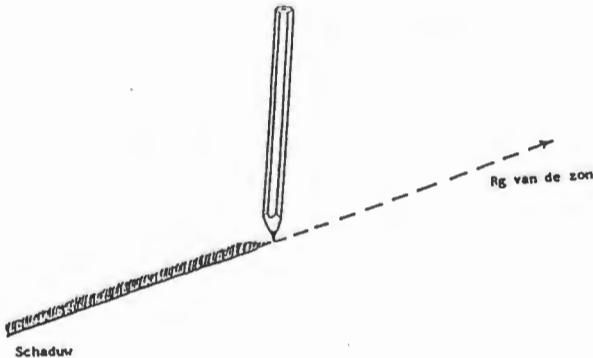
(1) Horloge-zon-methode.

- Leg het horloge horizontaal en richt de kleine wijzer (uurwijzer) op de zon.
- Deel overdag (0600-1800 uur) de kleinste hoek tussen de uurwijzer en het cijfer 12 doormidden.
- De gevondene lijn wijst vanuit het midden van het horloge naar het zuiden.

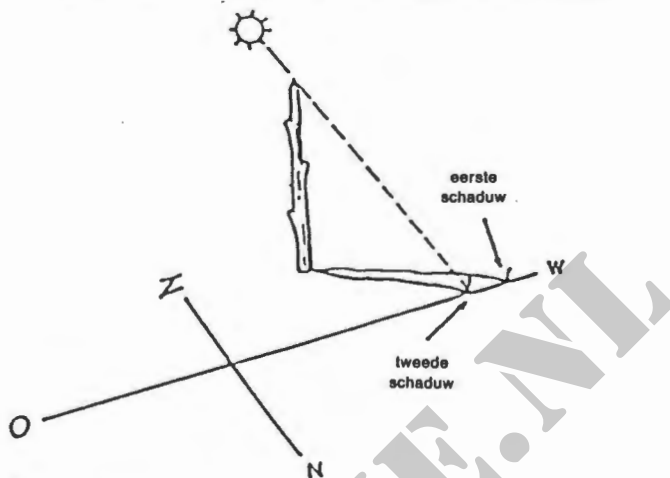
N.B.: Indien de zon door de bewolking niet zichtbaar is, kan op eenvoudige wijze vastgesteld worden waar deze zich bevindt:

- zoek een open plek,
- plaats een potlood, pen of stokje verticaal op een wit vlak,
- de tegenovergestelde richting van de schaduw geeft dan de richting van de zon aan.

(2) Schaduw-top-methode.

- Plaats een stok van ± 1 meter in de grond,
- merk het uiteinde van de schaduw,
- wacht minimaal 15 minuten en merk nu de tweede schaduw op dezelfde wijze,
- leg langs de schaduwuiteinden een strak gebonden lijn (bijv. een rechte stok) en de west-oostlijn is gevonden.

(3) Zonnestanden.

Door de draaiing van de aarde om zijn denkbeeldige as lijkt de zon zich vanuit het oosten over het zuiden naar het westen te verplaatsen.

In de gevechtszone zit tussen de opkomst van de zon op 21 juni en 21 december een tijdsverschil van $4\frac{1}{2}$ uur.

De aarde draait in 24 uur 1 maal om haar denkbeeldige as, dat is 360° of 6400 th . De zon staat om 0630 uur in het oosten en om 1830 uur in het westen. Een verplaatsing van 180° met een snelheid van 15° per uur.

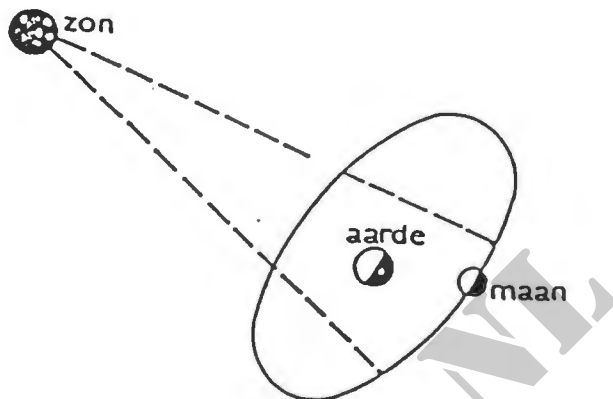
Overzicht per 3 uur

0630 in het oosten	; =	90° / 1600 th .
0930 in het zuidoosten	; =	135° / 2400 th .
1230 in het zuiden	; =	180° / 3200 th .
1530 in het zuidwesten	; =	225° / 4000 th .
1830 in het westen	; =	270° / 4800 th .
2130 in het noordwesten	; =	315° / 5600 th .
0030 in het noorden	; =	360° / 6400 th .
0330 in het noordoosten	; =	45° / 800 th .

b. De maan

(1) Volle maan.

Bij volle maan staan de maan, de aarde en de zon globaal in 'één lijn'. Dit moet niet te letterlijk genomen worden omdat er dan sprake zou zijn van een maansverduistering. De maan staat vanaf de aarde gezien tegenover de zon.

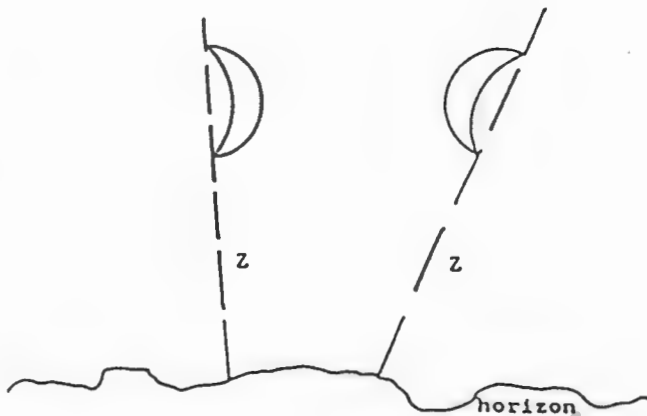
Dit betekent:

1830 zon in het westen	; maan in het oosten.
2130 zon in het noordwesten	; maan in het zuidoosten.
0030 zon in het noorden	; maan in het zuiden.
0330 zon in het noordoosten	; maan in het zuidwesten.
0630 zon in het oosten	; maan in het westen.

Deze methode is 3 dagen voorafgaande aan de dag van en 3 dagen volgend op volle maan bruikbaar.

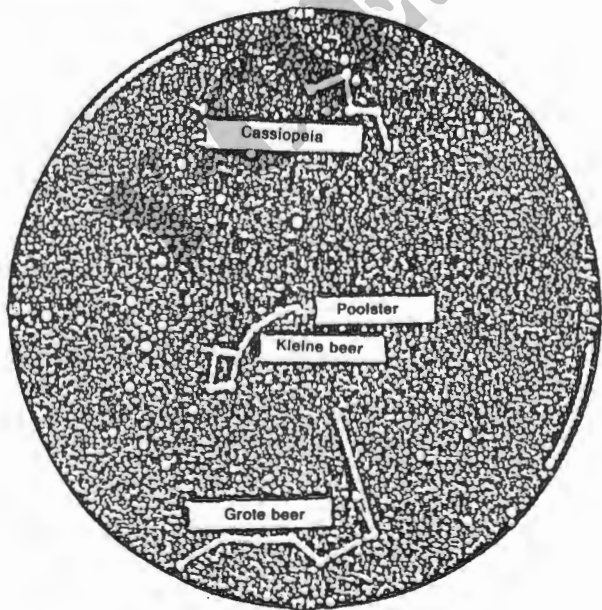
(2) Met behulp van de punten van de onvoltooide maan.

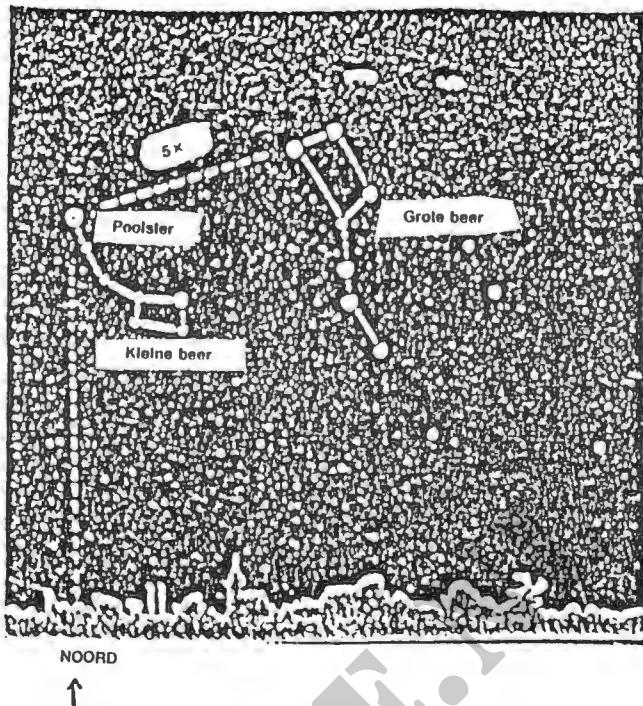
De zuid-noord lijn kan bij benadering worden bepaald door gebruik te maken van de punten van de onvoltooide maan.

c. De sterren

- (1) De poolster staat aan de noordelijke hemelpool boven de noordpool tussen de sterrenbeelden Grote Beer en Cassiopeia. De poolster is de staartster van de Kleine Beer.

(2) Met behulp van de baan van de sterren.

Door de draaiing van de aarde lijkt het of de sterren in een grote boog van oost naar west verplaatsen. Indien de poolster niet te lokaliseren is, kan dit verschijnsel gebruikt worden om zich te oriënteren. Hiervoor dient een wapen of een stok op een willekeurige ster gericht te worden, waarbij gebruik gemaakt kan worden van de uitrusting, de begroeiing of een tweetal vorktakken om het wapen of stok onbeweeglijk te houden.

Na enige minuten is vast te stellen in welke richting de ster zich verplaatst.

Indien de ster:

- (a) hoger staat: kijkt men in algemeen oostelijke richting.
- (b) lager staat: kijkt men in algemeen westelijke richting.
- (c) rechts staat: kijkt men in algemeen zuidelijke richting.
- (d) links staat: kijkt men in algemeen noordelijke richting.

d. Heersende windrichting

Indien bij voldoende wind de windrichting eenmaal bepaald is kan gedurende kortere of langere tijd gebruik gemaakt worden van deze wetenschap bij het behouden van richting. Regelmatig, maar zeker bij weersveranderingen, dient de juiste windrichting gecontroleerd te

worden.

e. **Begroeiing**

Het zonlicht en de heersende windrichting beïnvloeden de groei van planten en bomen. Bij het toepassen van deze methoden dient wel in ogenschouw genomen te worden dat de natuur bijzonder grillig kan zijn. Het gebruik van meerdere hulpmiddelen is dan ook aan te bevelen.

(1) Pijpgras.

Pijpgras dat in pollen groeit, helt over naar ono. Aan de wzw-zijde zijn de halmen korter.

(3) Bomen.

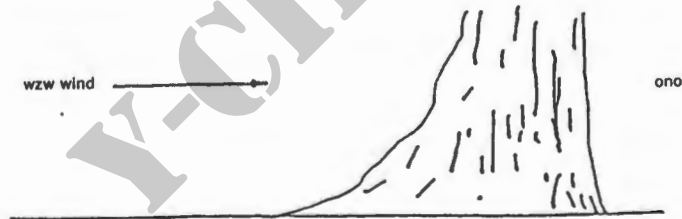
Bomen en in het bijzonder alleenstaande bomen zijn bij uitstek geschikt om windstreken vast te stellen.

(a) Het 'hellen' van bomen.

Onder invloed van de heersende windrichting (wzw) hebben vooral alleenstaande bomen de neiging in de tegenovergestelde richting (ono) te gaan hellen, terwijl aan die zijde ook de langste takken zitten.

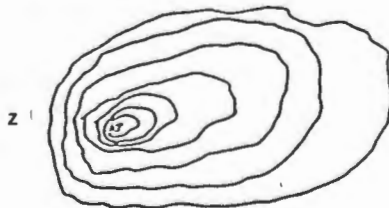
(b) Wortels.

Onder invloed van de heersende (vochtige) windrichting geven ook de wortels een indicatie voor de windstreek. Aan de zijde waar de heersende wind vandaan komt zullen de wortels langer zijn dan aan de andere zijde.

(c) Jaarringen.

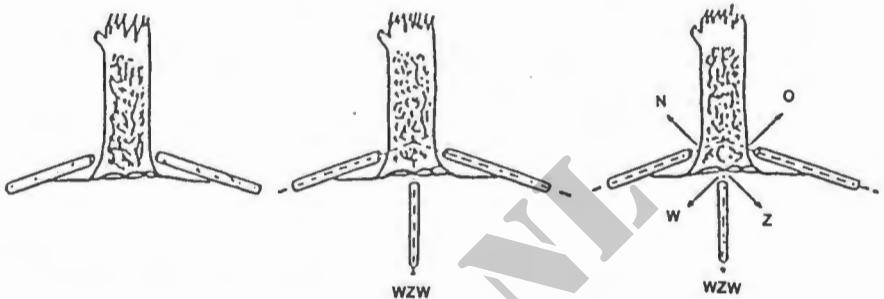
Jaarringen, die zichtbaar zijn op stronken van (pas) afgezaagde bomen, geven het zuiden aan. Onder invloed van warmte komen de jaarringen aan die zijde dichter bij elkaar dan op de rest van de stam.

(d) Moslaag of aanslag.

Bomen vertonen aan die zijde waaruit de (vochtige) heersende wind komt vaak een groene moslaag of aanslag. Onder invloed van de vaak vochtige wind en regen ontstaat er een welige algen- en mosgroei aan die zijde van de boom.

De schors van de boom zal aan die zijde vochtig en glad aanvoelen terwijl de schors dicht van structuur is. De andere zijde is droog, ruw en de schors zal meer open van structuur zijn, dit is vooral goed waarneembaar bij de grove den.

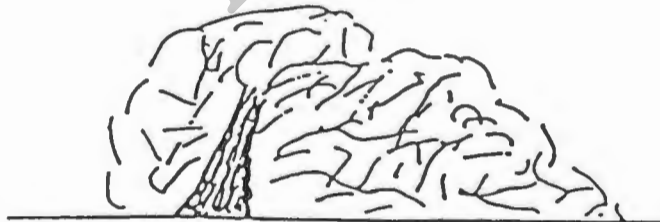

(4) Struikgewas.

Lage en alleenstaande struiken die direct de invloeden van de heersende wind ondergaan, geven ook weer de kenmerken die kunnen helpen bij het vinden van de windstreken. Ook hier staat de (hoofd)stam niet in het midden en aan de windzijde zal de struik wat hoger zijn.

wzw wind →

ono

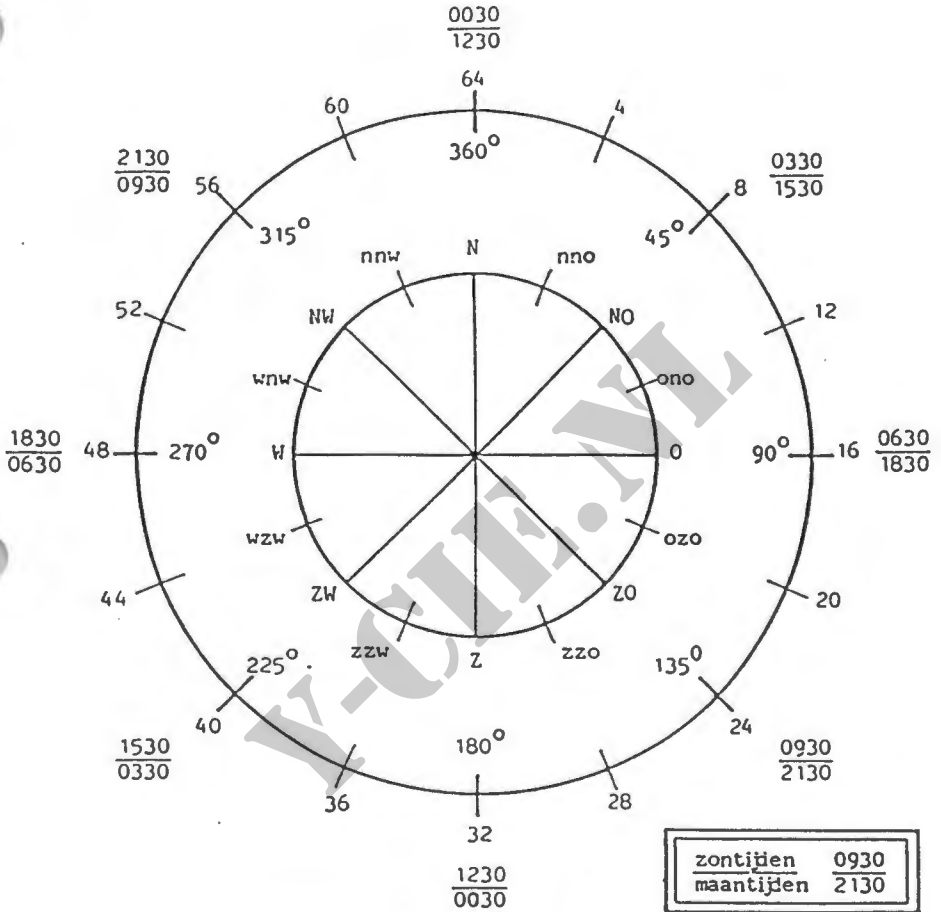

f. **Terreinkenmerken**

Terreinkenmerken zoals rivieren, hoogtes, spoorlijnen, dorpen en steden kunnen, samen met de aanwezige kennis en evt. grootschalige kaarten, gebruikt worden bij het oriënteren.

4. Geïmproviseerde hulpmiddelen

a. De windroos

De windroos is een eenvoudig hulpmiddel bij het vaststellen van de windstreken indien één windrichting bekend is. De windroos is zeer eenvoudig te maken m.b.v. een stukje karton met een doorsnede van

± 15 cm. In het midden wordt een klein gaatje aangebracht om de windroos evt. vast te zetten. Voor het vervaardigen van de windroos zijn de volgende gegevens nodig:

- (1) Minimaal 8 windstreken.
- (2) De bijbehorende kompasstanden.
- (3) De tijden van de zon- en maanstanden.

b. Tijdbepaling

Zonder horloge is het mogelijk om de tijd vast te stellen:

- (1) M.b.v. de windroos.
  - (a) Oriënteer de windroos en zorg dat deze niet kan verschuiven.
  - (b) Plaats een stokje tussen de windroos en de zon en wel zodanig dat de schaduw over het middelpunt van de windroos valt.
  - (c) De schaduwlijn geeft de tijd en de windstreek aan.
- (2) M.b.v. het kompas en windroos.

Meet de kompasstand op naar de zon. Lees de tijd af op de windroos.
- (3) Tijdsduur vaststellen.

Vaststellen van de tijdsduur (bijv. voor een wachtperiode) wanneer geen horloge ter beschikking is, kan op de volgende wijze geschieden:.

  - (a) Plaats een stok in de grond.
  - (b) Trek een lijn over de schaduw in de grond.
  - (c) Elk uur heeft de schaduw zich 15° verplaatst.
  - (d) Voorbeeld: een verplaatsing van 45° is 3 uren.

c. Geïmproviseerd kompas

De Chinezen maakten reeds in het begin van de jaartelling gebruik van een magnetisch staafje om de noord-zuid lijn te bepalen. Met dit magnetisch gemaakte staafje maakten zij een geïmproviseerd kompas.

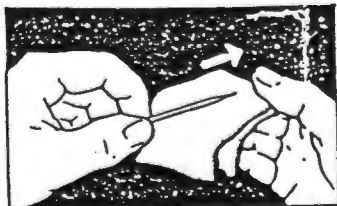
Voorbeeld: met behulp van een naald.

Magnetisch maken van de naald

Methode 1.

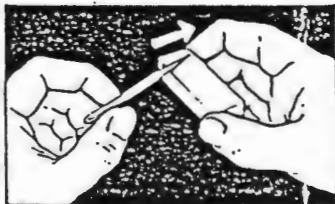
Strijk met de naald in één richting over een kledingstuk.

De naald blijft korte tijd magnetisch.

Methode 2.

Strijk met de naald in één richting over een magneet.

Methode 3.

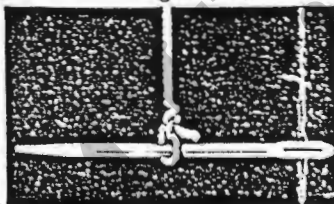
Rol een geïsoleerde draad rond de naald en sluit de draad aan op een batterij (± 5 min).

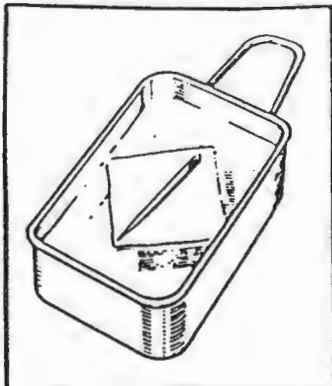
Toepassing magnetische naald als kompas:

- (1) Hang de naald aan een draad.

Wanneer de naald tot rust is gekomen staat deze in de nz-lijn.

- (2) Leg de magnetische naald op een klein stukje papier, schors of gras op het water. Wanneer de naald tot rust is gekomen staat deze in de nz-lijn.

Y-CHE.MI

HOOFDSTUK 14 ONGEWAPEND VECHTEN EN VECHTEN MET GEÏMPROVISEERDE MIDDELEN

1. Algemeen

In alle fasen van het overleven kan de noodzaak dat agressief opgetreden moet worden, teneinde het eigen leven te redden, aanwezig zijn. Ook kan het noodzakelijk zijn een tegenstander bij voorbaat snel en geruisloos buiten gevecht te stellen, bijv. een wachtluisterpost. De wijze van handelen is afhankelijk van het wel of niet gepland zijn van de actie. Bij een niet geplande actie dient er snel en adequaat gehandeld te worden. In een dergelijk geval is de zekerheid dat de gehele actie geruisloos zal verlopen niet gegarandeerd.

Daarentegen dient een geplande actie zo geruisloos mogelijk uitgevoerd te worden. De beschikbare tijd en de voorhanden zijnde middelen zijn bepalend voor de keuze en het maken van een geïmproiseerd wapen. Maar, om zich ongewapend te kunnen verdedigen of een tegenstander uit te schakelen, is het niet noodzakelijk een specialist op het gebied van vechtsporten e.d. te zijn. Wel is dan enige kennis over de meest kwetsbare delen van het menselijk lichaam noodzakelijk. Deze kennis van het menselijk lichaam, gekoppeld aan zelfbewust handelen en het beheersen van enige eenvoudige vaardigheden, kunnen voldoende zijn een tegenstander uit te schakelen.

2. Kwetsbare delen van het menselijk lichaam

a. Als meest kwetsbare delen van het menselijk lichaam worden aange-merkt:

- (1) Neusbeen.
- (2) Slapen.
- (3) Kin.
- (4) Strottehoofd.
- (5) Zenuwknop tussen borstbeen en maagstreek.
- (6) Uitstekende halswervel.

Een krachtig en fel uitgevoerde slag, stoot, schop of stomp op één van deze delen, of combinatie, heeft veelal een algehele uitschakeling van de tegenstander tot gevolg.

b. Bij het raken van de – minder – kwetsbare delen als:

(1) oren,	(6) scheenbeen,	(11) knieholte,
(2) ogen,	(7) tenen,	(12) achillespees,
(3) maagholte,	(8) hals,	(13) alle gewrichten,
(4) geslachtsdelen,	(9) nieren,	
(5) knieschijf,	(10) stuitbeen,	

zal meestal een tijdelijke uitschakeling van de tegenstander het gevolg zijn.

- slaap
- neusbeen
- strottenhoofd
- zenuwknop tussen borstbeen en maagstreek
- gestahtsdelen
- knieschijf

- uitstekende halswervel
- nieren
- stuitbeen

3. Indeling naar uitvoering

Afhankelijk van:

- a. de opdracht,
- b. situatie ter plaatse, soort terrein, begroeiing, bebouwing, etc.,
- c. situatie tegenstander(s); één of meerdere tegenstander(s), al of niet bewapend, etc. en
- d. de ter beschikking staande tijd, middelen en mogelijkheden, wordt een indeling gemaakt naar de wijze van uitvoering:
  - (1) Met gebruik van geïmproviseerde wapens.
  - (2) Zonder gebruik van enig wapen of (hulp)middel.

4. Geïmproviseerde wapens

a. Algemeen

Voor het vinden van geschikt materiaal ten behoeve van het vervaardigen van geïmproviseerde wapens, zal het vooral afhangen van: vindrijkheid, improvisatievermogen, inzicht en fantasie van de persoon. Dit zal ook in grote mate doorslaggevend zijn voor een succesvol verloop van de actie.

Zo zal bijv. een bosgebied een gemakkelijke mogelijkheid bieden om

een slag- en/of stootwapen te vinden danwel te vervaardigen. Bij het ontbreken van deze – natuurlijke – hulpmiddelen zal met behulp van de eigen kleding en nog aanwezige uitrustingsstukken getracht moeten worden een effectief 'wapen' te improviseren om de tegenstander uit te schakelen.

b. Middelen

- (1) Van takken of andere stukken hout een slag- en/of steekwapen maken:, bijv.:
  - (a) Houten knuppel te gebruiken als slagwapen om de tegenstander op het hoofd en in de nek te treffen.
  - (b) Een houten dolk te gebruiken als steekwapen om de tegenstander in de nierstreek te treffen.
  - (c) Een houten knots of bijl te gebruiken als slagwapen om de tegenstander in de nek en op de schouderbladen te treffen.
- (2) Van een steen een slag-, stoot- of slingerwapen maken, bijv.:
  - (a) Een kleine steen in de hand teneinde hard te kunnen slaan en/of stoten.
  - (b) Een grote steen vasthouden en te gebruiken om mee te slaan.
- (3) Van kleding(stukken) een wapen maken:, bijv.:
  - (a) Een sok gevuld met zand en nat gemaakt, te gebruiken als ploertendoder/slagwapen.
  - (b) Een schoenveter aan twee stukjes hout gebonden:, te gebruiken als wurgkoord.
- (4) Uitrustingsstuk(ken) te gebruiken als wapen, bijv.:
  - (a) De pionierschop te gebruiken als slagwapen.
  - (b) Riemen/riempjes te gebruiken als wurgmiddel.

5. Schildwachtovervallen

a. Zonder gebruik van enig wapen.

- (1) De schildwacht geruisloos van achteren naderen, de linkervoet – buitenwaarts – schuin achter de linkerhak van de schildwacht plaatsen. De rechtervoet – tenen naar buiten – met kracht in de rechter knieholte van de schildwacht trappen. Op het moment dat de schildwacht inknikt diens schouders met twee handen vastpakken en met kracht achterover tegen de grond trekken. Op hetzelfde moment dat de schildwacht achterover getrokken wordt, wegstappen langs de linkerzijde van de schildwacht. De schildwacht plat op de rug – rechts – neerleggen. Hierna in een doorgaande snelle beweging de linkerknie met kracht op de borstkas/ribben van de schildwacht stoten. Vervolgens met een hand het hoofd opzij trekken en met de zijkant van de andere hand in de gespannen nek slaan.

Schildwachtovervalling van achteren zonder wapen.

(2) De schildwacht geruisloos van achteren naderen, de rechter- of linkerschouder met kracht – van onder naar boven – in de bilplooi van de schildwacht stoten en met beide handen de enkel vastpakken zodat de benen blokkeren. De benen vasthouden en terwijl de schildwacht voorover slaat wordt een schop in het kruis gegeven. De benen loslaten, snel doorstappen langs de schildwacht, één knie op de ruggegraat, met één hand het hoofd naar achter en opzij trekken en met de zijkant van de hand hard in de gespannen nek slaan.

b. Met gebruik van een (geïmproviseerd) wapen.

(1) Met een mes; nadering van achteren.

De schildwacht geruisloos naderen, de linkervoet naar voren plaatsen en met de linkerhand over mond en neus de schildwacht achterover trekken. Tegelijkertijd met kracht het wapen in het lichaam van de schildwacht stoten, bijv. de nierstreek of halsslager.

Schildwachtovervaling van achteren met (geïmproviseerd) wapen.

(2) Met een wurgkoord; nadering van achteren.

Het koord rond de handen wikkelen, zodanig dat ± 50 cm speling overblijft. De schildwacht van achteren naderen en het koord over het hoofd – rond de keel – slaan. De schildwacht achterover trekken, de handen kruisen en het koord strak achter in de nek dichttrekken.

6. Aanvallen met steek- of snijwapen

Het uitschakelen van een tegenstander met een steek- of snijwapen kan op verschillende manieren uitgevoerd worden. De diverse slagaders van het menselijk lichaam zijn in deze het meest kwetsbaar omdat slagaders de meest vitale schakel vormen in de bloedsomloop.

Onderstaand is een overzicht gegeven van de gevolgen bij het raken van verschillende slagaders:

Benaming	Diepte slagader	Bewustzijn-verlies	Dood
1. Bovenarmslagader	1,5 cm	14 sec	90 sec
2. Polsslagader	0,75 cm	30 sec	120 sec
3. Halsslagader	4 cm	5 sec	12 sec
4. Ondersleutelbeen-slagader	5,5 cm	2 sec	3,5 sec
5. Hart	6,5 cm	afhankelijk plaats van raken	3 sec

Y-CHE.ML

HOOFDSTUK 15 HET VERKRIJGEN VAN WATER EN VOEDSEL

1. Algemeen

De afgesneden militair/eenheid in de gevechtszone zal veelal geen of te weinig water en voeding bij zich hebben voor de gehele duur van de exfiltratie. De mogelijkheid dat er water en voedsel gevonden kan worden in achtergelaten onbruikbare of afgeschoten voertuigen is aanwezig. Als het tactisch verantwoord is, kunnen ook afgelegen boerderijencomplexen e.d. worden doorzocht, mits deze door de bewoners zijn verlaten. In sommige gevallen is de afgesneden militair/eenheid aangewezen op hetgeen er in de natuur te vinden is.

De gevechtszone kenmerkt zich door een hoge (grond)waterstand. In het gebied zijn, naast diverse grote en kleine rivieren, zeer veel kanalen en sloten te vinden.

Land- en tuinbouw komt voor rond steden en dorpen alsmede boerderijencomplexen. M.u.v. bosgebieden komt men overal veeteelt tegen.

2. Water

a. Algemeen

Water is een eerste levensbehoefte. De hoeveelheid vocht die dagelijks (per etmaal) verloren gaat door zweten, urineren, uitademen, etc. is onder gemiddelde omstandigheden in het klimaat van de gevechtszone ± 3 liter. Dit vochtverlies dient dagelijks aangevuld te worden. Bij zware lichamelijke inspanning en/of warm weer kan het vochtverlies veel hoger worden. Dorstgevoel kan één van de eerste waarschuwingssignalen zijn dat het lichaam te weinig aanvulling krijgt. Als het vochtverlies onvoldoende wordt gecompenseerd, wordt de urine donker van kleur.

Bij een blijvend vochttekort kan een misselijk gevoel ontstaan in combinatie met duizeligheid. Kramp in de buik en ledematen kan bovendien duiden op zoutgebrek.

b. Vindplaatsen

Afgesneden militairen/eenheden kunnen op de navolgende manieren aan water geraken:

- leidingwater,
- grondwater,
- bronwater,
- regenwater.

Deze mogelijkheden zijn het veiligst en komen het eerst in aanmerking voor consumptie. Alvorens tot consumptie over te gaan, dient het water, m.u.v. leidingwater, eerst gefilterd en gezuiverd te worden.

Alle stromend en stilstaand water dient als onbetrouwbaar te worden behandeld. Door te filteren en te zuiveren kan dit water voor consumptie geschikt gemaakt worden.

Onbruikbaar water is (open) rioolwater, water uit heidevennen, (fabrieks)afvalwater en water uit NBC-besmette gebieden.

c. **Het zuiveren van water**

Onder het zuiveren van water wordt verstaan: het bacterievrij maken van het water. Er zijn twee methoden om te zuiveren:

(1) Gebruik van de watersterilisatieset.

Bij gebruik van deze set dient de bijgevoegde gebruiksaanwijzing nauwgezet te worden gehanteerd.

Onbruikbaar water leent zich niet voor consumptie, ook niet na behandeling met de watersterilisatieset.

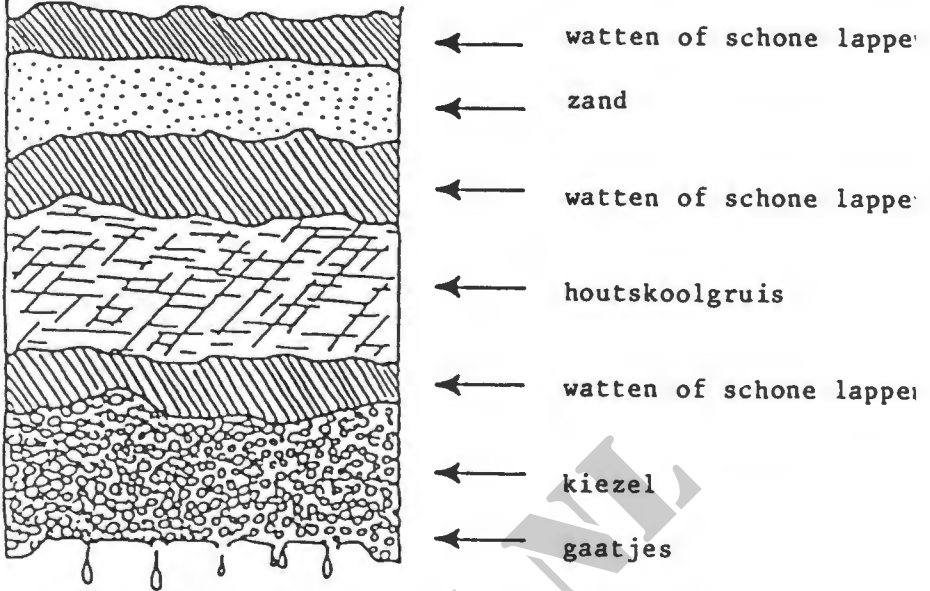
(2) Water koken.

Indien water gedurende 10 minuten daadwerkelijk heeft gekookt zijn alle schadelijke bacteriën gedood. Sneeuw/ijs is veelal sterk vervuild. Ook kan het veel bacteriën bevatten. Om sneeuw of ijs consumptiegeschikt te maken dient het gesmolten water gedurende eveneens 10 minuten gekookt te worden.

d. **Het filteren van water**

Alvorens tot zuivering van water over te kunnen gaan, zal het in veel gevallen eerst moeten worden gefilterd. Troebel en daardoor onsmakelijk water kan v.w.b. aanzien en smaak sterk worden verbeterd door gebruikmaking van een (geïmproviseerd) filterapparaat. Een filter kan gemaakt worden van een blik of fles. Het blik moet in de bodem geperforeerd worden. Bij gebruikmaking van een fles dient de gehele bodem verwijderd te worden. Filteren is ook mogelijk door het water over een schone doek/kledingstuk te gieten.

Geïmproviseerd waterfilter

Gefilterd water, hoe helder het ook is, moet altijd gezuiverd worden. Gefilterd water is NIET bacterievrij.

e. Het verwerven van water

In volgorde van geschiktheid enige mogelijkheden om aan water te geraken.

(1) Regenwater.

Regenwater is doorgaans vrij zuiver water. Het opvangen kan op diverse manieren geschieden, o.a. door gebruikmaking van tenten/of grondzeil, stuk plastic, etc.

(2) Grondwater.

Grondwater kan worden verkregen door een gat in de grond te graven. Wanneer de grond vochtig begint te worden, dient gewacht te worden tot de put zich heeft gevuld met water. Naarmate dieper in de vochtige laag gegraven wordt, zal de put sneller vol geraken. Om snel grondwater te verkrijgen dient de juiste plaats opgezocht te worden. Droge sloten of andere laaggelegen terreindelen, bij voorkeur begroeid met helder groen gras, lenen zich het best om snel grondwater te verkrijgen.

Grondwater kan een gronderige smaak hebben en is doorgaans troebel. Het verdient aanbeveling het grondwater eerst te filteren

alvorens tot zuivering over te gaan.

(3) Bronwater.

Met bronwater wordt welwater bedoeld. Alvorens gebruik te maken van dergelijk water, dient men zich ervan te overtuigen of het daadwerkelijk welwater betreft en geen stilstaand water.

(4) Stromend water.

Stromend water in rivieren, kanalen en beken zit doorgaans vol met bacteriën, met name in de omgeving van steden, dorpen en boerderijcomplexen waar intensieve veeteelt plaatsvindt. Dergelijk water dient altijd gezuiverd te worden. Het water kan enigszins voorgezuiverd worden door enkele meters naast de waterloop een putje te graven. Na verloop van tijd zal dit vollopen met water dat voldoende gezuiverd kan worden door het minstens 10 minuten te laten koken.

(5) Stilstaand water.

Met stilstaand water dient uiterst voorzichtig omgegaan te worden. Dit water mag alleen dan geconsumeerd worden wanneer het gezuiverd is.

(6) Sneeuw en ijs.

Sneeuw en ijs bevatten veel bacteriën. Door het in de mond te nemen kan vrij gemakkelijk diarree ontstaan. Ook kunnen de lippen barsten door aan ijs te zuigen. Alleen in noodgevallen mogen kleine stukjes in de mond worden genomen.

De bovenste sneeuw- en ijslagen of laatste restanten na dooiperiode bevatten veel verontreiniging en dienen bij voorkeur niet gebruikt te worden. Gesmolten sneeuw/ijs moet voor consumptie gezuiverd worden.

3. Plantaardig voedsel

a. **Algemeen**

Plantaardig voedsel is in relatief grote hoeveelheden nagenoeg het gehele jaar voorhanden. Dit geldt zowel voor wilde als gecultiveerde gewassen.

Het verzamelen en consumptiegereed maken van gecultiveerde gewassen geniet de voorkeur, omdat de voedingswaarde doorgaans groter is dan die van wilde gewassen en er vrij snel een grote hoeveelheid van gevonden kan worden.

b. **Gecultiveerde gewassen**

Alvorens gecultiveerde gewassen consumptiegereed worden ge-

maakt, dient de militair/eenheid zich te realiseren dat giftige gewasbeschermingsmiddelen in de landbouw intensief worden toegepast. Dit kan ongedaan worden gemaakt door te wassen en/of te spoelen. Gecultiveerde gewassen kunnen ook worden aangetroffen in geïmproviseerde opslagplaatsen op de velden zoals bijv. een aardappelhoop, kuilvoer, etc.

In de nabije omgeving van boerderijen zijn diverse andere opslagmogelijkheden in de vorm van graansilo's, schuren e.d. Met name in de omgeving van boerderijen en oorden worden veel gekweekte gewassen aangetroffen. De moestuin is hier een bekend voorbeeld van. Uitsluitend wanneer de tactische situatie het toelaat kan, bij voorkeur door de bewoners verlaten bebouwing, worden benaderd om dergelijk voedsel te bemachtigen. Onderstaande gecultiveerde gewassen komen o.a. voor consumptie in aanmerking.

- (1) Graangewassen.
Tarwe, rogger, haver, gerst en maïs.
- (2) Knolgewassen.
Aardappels, wortelen, rapen en bieten.
- (3) Peulvruchten.
Bonen en erwten.
- (4) Groenten.
Koolsoorten, bladgroenten, uien, prei, etc.
- (5) Fruit.
Appels, peren, kersen, pruimen, bessen, etc.

In de winter (januari en februari) worden de meeste van bovengenoemde gewassen niet meer op de velden of in tuinen aangetroffen. In beperkte mate kunnen er, zelfs onder de sneeuw, nog wel koolsoorten of prei gevonden worden.

c. **Niet-gecultiveerde gewassen**

Onder de zgn. wilde gewassen worden, naast enkele giftige en ongenietbare planten, zeer veel eetbare soorten aangetroffen. Enkele veelvoorkomende en gemakkelijk te herkennen eetbare planten zijn:

- (1) Brandnetel.
Plant met brandharen, die op vruchtbare grond groeit. De jonge stengels en bladeren zijn eetbaar, alsmede de bovenste 3 lichtgroene blaadjes van de oudere planten. Na ca. 10 minuten daadwerkelijk koken kan de brandnetel als spinazie worden gegeten. Brandnetels bevatten veel vitamines A, B, C en D en zijn derhalve sterk weerstandverhogend. Brandnetels groeien vanaf het voorjaar tot aan de eerste vorstperiode.
- (2) Klaver.
Verschillende klaversoorten zijn bruikbaar o.a. witte en rode klaver. In graslanden en bermen wordt de klaver aangetroffen. De blaadjes kunnen rauw of gekookt worden gegeten. Klaver is ge-

- makkelijk vindbaar in de periode van mei tot en met december.
- (3) **Paardebloem.**
De paardebloem heeft diverse ondersoorten die allemaal eetbaar zijn. Paardebloemen groeien op allerlei plaatsen. De jonge bladeren kunnen rauw of gekookt worden gegeten. De smaak kan enigszins bitter zijn. Oudere bladeren dienen eerst van de nerven te worden ontdaan. De calorische waarde van deze plant is vrij hoog. Paardebloemen komen vrijwel het gehele jaar voor.
  - (4) **Vogelmuur.**
Vogelmuur groeit in vrij grote, in elkaar verstrengelde, bossen bijeen. De stengels liggen op de grond en hebben een helder-groene kleur. De plantjes bevatten relatief veel vocht. Vogelmuur kan als spinazie groeien op diverse, doorgaans vrij vochtige, plaatsen en is vrijwel het gehele jaar vindbaar.
  - (5) **Weegbree.**
De bekendste en tevens eetbare vertegenwoordigers van de weegbree-achtigen zijn de Grote en de Smalle Weegbree. Weegbree kan gekookt worden gegeten. Ze wordt op veel plaatsen aangetroffen en is vanaf het voorjaar tot de winter vindbaar.

d. Niet-gecultiveerde zaden en vruchten

Vruchten, zaden en noten bevatten veel waardevolle bestanddelen. Wilde vruchten zijn in het algemeen slechts in het najaar vindbaar. Zaden/noten kunnen door hun houdbaarheid veelal vanaf juli tot het voorjaar worden verzameld. Enkele veelvoorkomende en gemakkelijk te herkennen zaden en vruchten zijn:

- (1) **Eikel.**
Eikels dienen gepeld te worden, ze kunnen het best geroosterd worden gegeten. In beperkte mate mogen ze ook rauw worden geconsumeerd. Eikels zijn vanaf september vindbaar.
- (2) **Beukenoot.**
Beukenootjes kunnen gepeld gegeten worden, rauw in beperkte mate. Ze kunnen het best worden bereid door te koken of te poffen. Vanaf mei zijn beukenootjes vindbaar.
- (3) **Tamme kastanje.**
De Tamme kastanje kan als struik en als boom voorkomen. Deze kastanjes zijn zowel rauw als gepoft eetbaar. Als voedsel zijn ze uiterst waardevol. Tamme kastanjes zijn vanaf de herfst vindbaar. De Tamme kastanje mag niet worden verward met de Paardekastanje. De laatstgenoemde is bekend om zijn grote glanzende bruine zaden, echter deze zijn niet of nauwelijks eetbaar.
- (4) **Graszaden.**
Het is niet nodig deze in soorten te kunnen onderscheiden. Alle zaden die in een graanachtige schede voorkomen zijn eetbaar. In de periode dat ze voorkomen (dit is een groot gedeelte van het

jaar) kunnen ze goed benut worden. Door het zaad tussen de handen te wrijven kunnen de velletjes (kaf) van de korrels gescheiden worden. Het zaad heeft een hoge voedingswaarde en kan ook voor het bereiden van meel en brood worden gebruikt.

(5) Braam.

Deze struikvormige planten, waarvan de takken met stekels zijn bezet, komen voor langs wegen, oevers en in bossen. De bramen zijn vindbaar/eetbaar van augustus tot november.

(6) Hondсроos.

De hondсроos is een struikachtig gewas. Andere minder voorkomende soorten zijn de Bottelroos, Egelantier, Heggeroos, etc. Alle soorten zijn bruikbaar vanwege de rozebottels. De bottels dienen doorgesneden te worden om de pitten te kunnen verwijderen. In kleinere hoeveelheden kunnen ze rauw worden gegeten. Tot moes koken of braden geeft een smakelijk en voedzaam (vitamine C) product. De bottels zijn vindbaar vanaf september tot het voorjaar.

(7) Bessen.

O.a. van de navolgende struiken zijn de bessen eetbaar:

- Jeneverbes.
- Blauwe bosbes.
- Rode bosbes of Vossebes.
- Vogelkers.

Deze struiken groeien op zanderige en humusrijke gronden. De bessen zijn zowel rauw als gekookt eetbaar. Ook kunnen ze worden gedroogd. Het is het veiligst om bessen gekookt te eten. De bessen zijn vindbaar/eetbaar van juli tot december.

e. **Paddestoelen**

Paddestoelen kunnen v.w.b. hun voedingswaarde worden vergeleken met groente. Gezien het feit dat veel soorten zeer giftig danwel ongenietbaar zijn, worden slechts enkele eetbare en goed te herkennen soorten aangegeven.

(1) Eekhoortjesbrood.

Op de hoed van deze forse, bruin gekleurde, paddestoel worden vaak knaagsporen van eekhoorns aangetroffen. Het dunne, bruine vlies dat op de hoed wordt aangetroffen, kan bij het consumptiegeschikt maken blijven zitten.

De sporendragers (onder de hoed) en de steel moeten bij het schoonmaken worden verwijderd. Voor het bakken dient de hoed in stukjes te worden gesneden. Eekhoortjesbrood komt in alle bossen zeer talrijk voor. Vanaf juli tot november kunnen ze worden aangetroffen.

(2) Cantharel.

Deze oranje-gekleurde, ca. 5 tot 7 cm grote, paddestoel is v.w.b.

vorm en kleur onmogelijk met andere soorten paddestoel te verwarren. De hoed mag bij het bakken of koken heel worden gelaten. Cantharellen kunnen van mei tot november in alle bossen worden gevonden.

(3) **Reuzenbovist.**

De Reuzenbovist is wit van kleur en kan zo groot als een voetbal worden. Deze paddestoel is in volgroeide staat enkele kilo's zwaar. Voor het bakken of koken dient de paddestoel in dunne plakken te worden gesneden. De groene of blauwe kleur die op de snijvlakken ontstaat is ongevaarlijk.

Op met helder groen gras begroeide plaatsen (bermen, bosranden, etc.) kan de paddestoel van mei tot september worden gevonden.

In zijn algemeenheid kan gesteld worden dat oude paddestoelen die reeds beginnen te vervallen niet meer mogen worden gebruikt. Uitsluitend jonge paddestoelen dienen te worden gegeten en bij voorkeur binnen 12 uur na het plukken.

f. **Bereiden van plantaardig voedsel**

De voedingswaarde van plantaardig voedsel komt het best tot zijn recht door het te koken. Door koken worden tevens evt. aanwezige bacteriën gedood. Het kookvocht dat vrij komt is zeer vitaminerijk en mag niet worden weggegooid. Plantaardig voedsel in kooknat leent zich uitstekend voor het maken van soep. Soep kan worden aangedikt met geplette granen, bessen, bottels, aardappels, etc.

Weerzinwekkend, maar toch vitaminerijk voedsel kan in soep onherkenbaar worden verwerkt. Het koken van plantaardig voedsel neemt veelal bittere smaken weg.

In de standaarduitrusting van militairen zijn geen middelen aanwezig om grotere hoeveelheden tegelijk te koken. Het verdient aanbeveling om tijdens de exfiltratie reële mogelijkheden te benutten om aan een pan of blik te geraken (vuilnisbelt, etc.).

4. **Dierlijk voedsel**

a. **Algemeen**

Dierlijk voedsel is een wezenlijk bestanddeel van het voedselpakket. Het heeft de grootste voedingswaarde per hoeveelheid. Vrijwel alle in een gematigd klimaat levende dieren kunnen worden gegeten. Voor de in de gevechtszone levende dieren dient onderscheid te worden gemaakt tussen huisdieren (vee) en in het wild levende dieren. Om in het wild levende dieren te kunnen vangen is kennis van de natuur onontbeerlijk. Daarnaast zal het vangen ervan veelal te veel tijd in beslag nemen.

Doordat mogelijk grote gebieden in de gevechtszone door de bewoners zullen zijn verlaten, kunnen er veel huisdieren in weilanden, schuren e.d. onbeheerd worden aangetroffen. Vermoedelijk zal er ook losgebroke vee in het gebied rondzwerven. Met name de kleinere huisdieren zoals kippen, schapen, biggen, etc. lenen zich v.w.b. hun grootte het best om gedood en geslacht te worden. Ook kunnen delen van een veestapel door oorlogsgeweld zijn getroffen. In geval van nood kunnen stukken vlees van dode dieren worden weggesneden. Van tevoren dient te worden vastgesteld of het dier daadwerkelijk door oorlogshandelingen is gedood en het nog niet in staat van ontbinding is geraakt. Dergelijk vlees kan het best gekookt worden.

Het doden van dieren met gebruikmaking van vuurwapens is door het optreden van de vijand doorgaans uitgesloten. De kleinere huisdieren kunnen door een zware slag tussen de ogen (schaap) of in de nek (konijnen) met een forse knuppel bewusteloos worden geslagen of zelfs gedood. Bij bewusteloze dieren dient de halsslagader te worden doorgesneden, zodat het beest doodbloedt. Als toch wordt besloten om gebruik te maken van een vuurwapen, dienen veel maatregelen ter beveiliging te worden genomen, met name verkende uitwijkroutes met verzamelpunten.

Het melken van in de wei staande koeien en geiten mag als voedingsbron niet over het hoofd worden gezien. Verder zijn er in de gevechtszone kweekvisvijvers (forellen) te vinden. Ook hier kan meestal op veilige wijze vrij snel een hoeveelheid dierlijk voedsel worden verkregen.

b. Vallen en strikken

(1) Zoogdieren.

Vallen en strikken kunnen voor alle wildsoorten gebruikt worden. De grootte van de val of de dikte van de strik is afhankelijk van de wildsoort waarop wordt gejaagd. Bij het vangen van dieren dient rekening gehouden te worden met de gewoonten van de te onderscheidenlijke soorten. Een val die ergens volkomen willekeurig wordt opgesteld, zal nagenoeg nooit succes hebben. Vallen en strikken dienen te worden geplaatst op wissels, voederplaatsen, uitgangen van holen, drinkplaatsen, etc. Bij het plaatsen van de vallen en strikken dient de omgeving zo min mogelijk verstoord te worden. Het betreden van de plaats moet tot een minimum worden beperkt. De voor het wild vreemde geuren aan de vallen/strikken zullen na één of meerdere dagen gaan verdwijnen. Om bijv. een strik sneller effectief te maken kan ze worden ingewreven met dierlijke uitwerpselen of houtskool.

Dun koperdraad is het meest geschikt om strikken te maken. Door de draden in elkaar te draaien ontstaat een stevige strik die v.w.b. dikte kan worden aangepast aan het te vangen wild. Ook kunnen

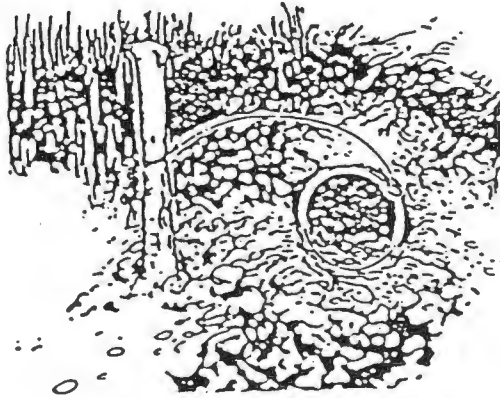
andere bindmiddelen worden gebruikt om strikken te vervaardigen. Strikken dienen aan één kant te worden vastgebonden aan een boom of een in de grond geslagen paal.

Enkele voorbeelden van eenvoudige, goed functionerende strikken zijn:

Natuurlijke trechter in bestaande begroeiing. De strik wordt op een wissel geplaatst. De aanwezigheid van verse uitwerpselen kan een belangrijke aanwijzing zijn voor succes.

Eenvoudige strik voor konijnen. Plaats de strik op een wissel waar verse uitwerpselen zijn aangetroffen.

Vaste strik voor een uitgang van een hol.

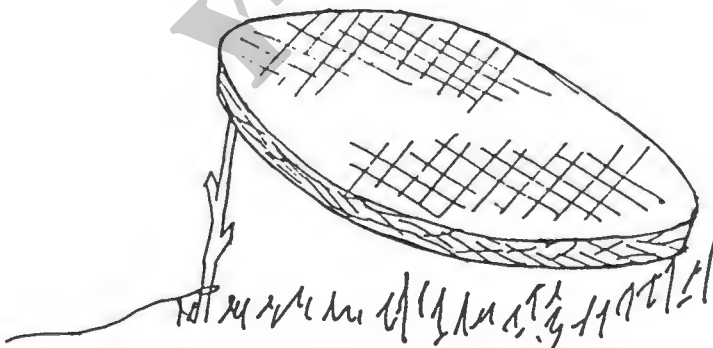
Voordat de strik bij de uitgang van een hol wordt geplaatst, moet eerst worden vastgesteld of het hol nog in gebruik is. Dit is te zien aan:

- het ontbreken van spinrag in de ingang,
- verse sporen bij de ingang,
- verse uitgeworpen grond voor het hol en
- verse uitwerpselen in de omgeving ervan.

Wanneer een strik voor een uitgang van een hol geplaatst wordt, dienen de andere uitgangen ook voorzien te worden van een strik c.q. op andere manier te worden voorkomen dat het dier ontkomt.

(2) Vogels en hoenderachtigen.

Vogels en hoenderachtigen kunnen als volgt worden gevangen:

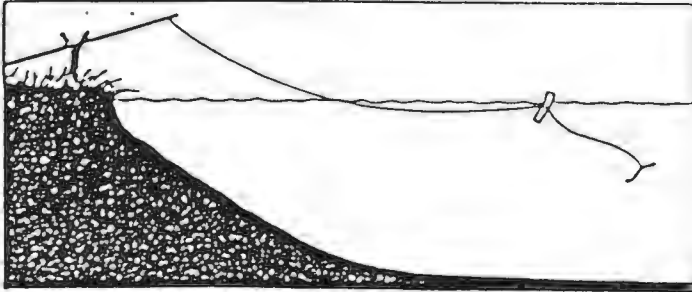

- (a) Van één of meerdere twijgen kan een hoepel worden gemaakt met een diameter van 1,5 tot 2 meter. De hoepel wordt omspannen met net of gaas. Als lokvoer kan maïs, graszaad e.d. worden gebruikt. Het lokvoer wordt onder de, met een stok omhooggehouden, hoepel gestrooid. De stok dient te worden voorzien van een lang touw, zodat vanuit een zichtdekking de val kan worden bediend. Vooral onder winterse omstandigheden kan deze methode zeer succesvol zijn.
- (b) (Water)vogels kunnen worden gevangen door een vishaakje in een korstje brood te stoppen. Het vishaakje wordt met een lijn verbonden aan een paaltje.

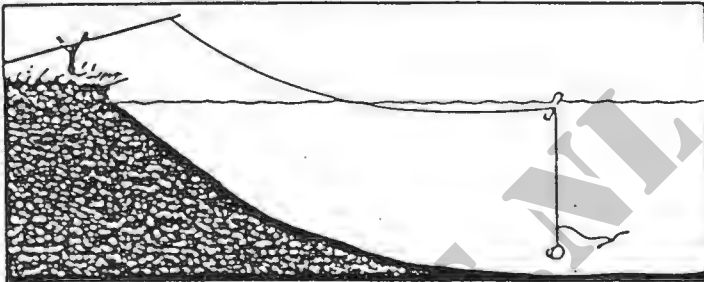
(3) Vissen.

De in een gematigd klimaat levende vissen zijn evenals de daarin voorkomende zoogdieren en vogels eetbaar. De voedingswaarde ervan is zeer groot. In bijna alle, in de gevechtszone voorkomende, wateren leven vissen. Vangstmethodes dienen te worden afgestemd op de leefgewoonten van de diverse soorten. De voornaamste vissoorten zijn: paling, voorn, baars, brasem, snoek en karper. De aanwezigheid van de soorten hangt af van diepte, stroomsnelheid, ondergrond en plantengroei ter plaatse. Vissen kunnen het best gevangen worden met een geïmproviseerde hengel. Een lange veerkrachtige tak kan als stok dienen. De vislijn kan worden gemaakt uit bijv. de garens uit het herstelgarnituur. Vishaakjes zijn eenvoudig te maken van veiligheidsspelden, paperclips of stevig dun metaaldraad. Metaaldraad dient aan het einde van het haakje puntig te zijn gevijld of geslagen. Dobbers zijn niet altijd noodzakelijk, echter een stukje hout kan als zodanig dienen. Het aas is van groot belang bij het vissen met een lijn. Afhankelijk van de vissoort kunnen wormen, vliegen, larven, ingewanden, aardappel, kleine visjes e.d. worden gebruikt. De vangstmogelijkheden zijn groter wanneer de militair voortdurend bij zijn hengel blijft. Uiteraard kunnen ook vislijnen worden uitgeworpen die van tijd tot tijd worden opgehaald. Sommige vissoorten zijn alleen dan met een hengel te vangen als het aas op de bodem ligt.

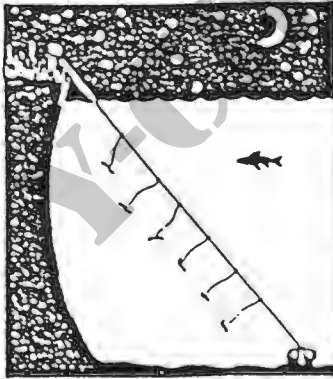
Enkele voorbeelden voor het uitzetten van een vislijn:

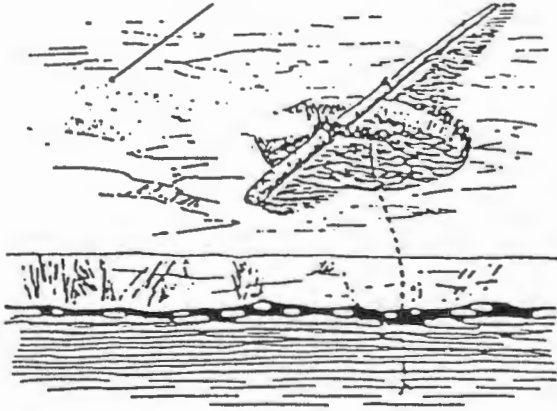
Zwevende lijn met dobber.

Verzwaarde lijn met dobber.

Lijn met haken op verschillend niveau.

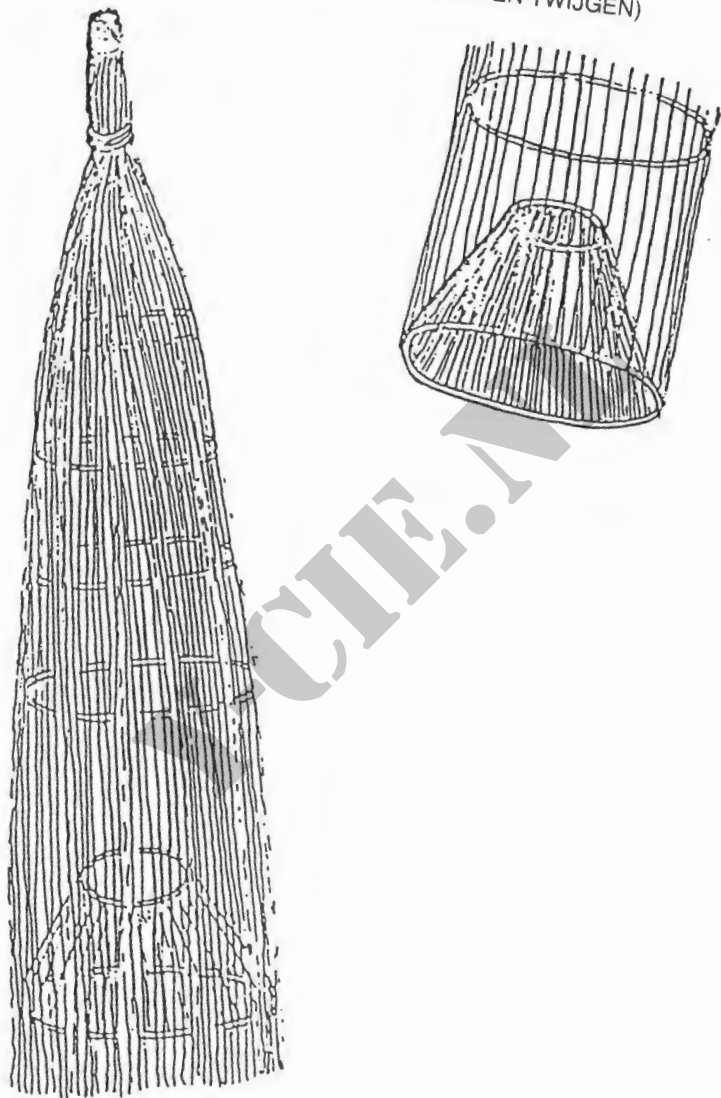

Vissen in een wak.

Y-CHE.NL

Met een voudig te maken fuik kan, zonder erbij te behoeven blijven, met veel succes worden gevist. Met deze methode wordt nagenoeg alleen paling gevangen.

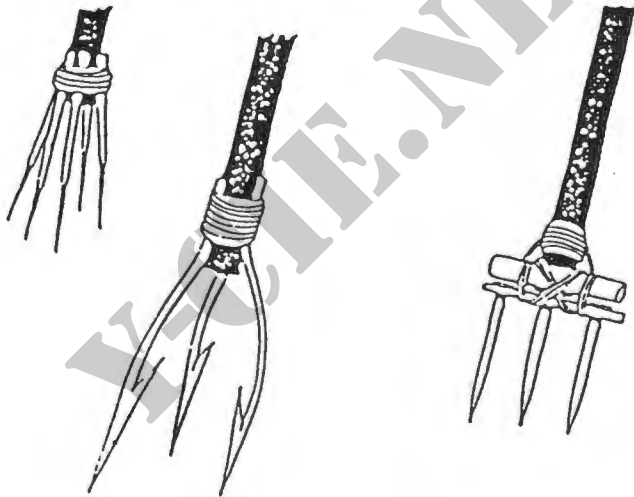
GEÏMPROVISEERDE FUIK (M.B.V. TAKKEN EN TWIJGEN)

Met behulp van takken en twijgen wordt het geraamte van de fuik gemaakt. De fuik dient te worden omspannen met bijv. helmnetjes, fijn gaas, etc. De opening in de fuik is erg belangrijk. Deze dient zo te zijn geconstrueerd dat er een nauwe trechtervormige opening met een diameter van ± 4 cm overblijft. De trechter hoeft niet persé open te staan. De vangstmogelijkheden worden sterk vergroot door er aas in te doen. Ingewanden zijn hiervoor zeer geschikt. Dergelijke fuiken zullen moeten worden verzwaard met kleine stenen, omdat ze anders blijven drijven of in de stroom over de bodem gaan rollen.

Dezelfde fuik, met een opening van ± 15 cm, kan ook langs een oever net onder de waterlijn worden geplaatst, daar waar de uitgang van een bisamrat is gevonden. Als de bisamrat in de fuik terecht komt zal hij verdrinken. Bisamratten zijn zeer goed eetbaar.

Vissperen zijn te gebruiken in zeer ondiep water. Ze worden alleen benut, omdat met de blote handen de vissen niet of nauwelijks gepakt kunnen worden.

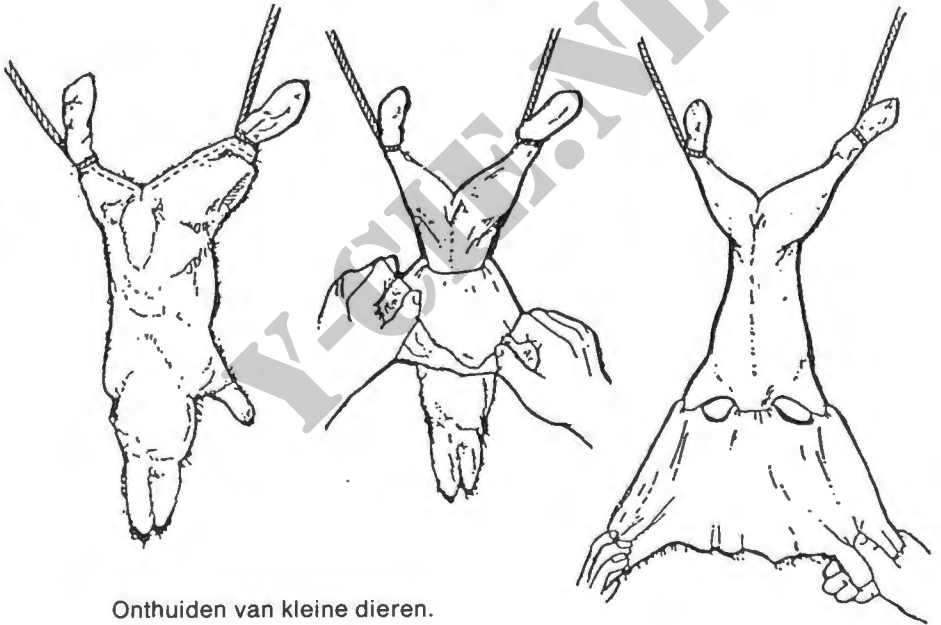
Vissperen.

c. **Het bereiden van dierlijk voedsel**

(1) Slachten van dieren.

Alvorens er wordt geslacht dient de slachtplaats te worden voorbereid. Het dier moet met gespreide achterpoten kunnen worden opgehangen, met de buikzijde gericht naar degene die gaat slachten. Onder het dier wordt een kuil gegraven waarin het slachtafval

en bloed valt. De huid wordt vanaf de staart tot aan de hals open-
gesneden, zonder dat het vlees van de buik wordt geraakt. Ook
rond de staart/stuit en de 'kniegewrichten' wordt de huid rondom
losgesneden. Langs de binnenkant van de achter- en voorpoten
wordt de huid in de lengte ingesneden. Het gehele vel kan nu tot
aan de nek naar beneden worden getrokken. Als de hals is door-
gesneden valt de kop met de huid in de afvalkuil. Daarna kan de
buikwand in de lengte worden opengemaakt. De ingewanden kun-
nen met de hand uit de buikholte worden genomen. Hart, nieren en
lever zijn eetbaar. Tevens kan er aan de lever van een dier worden
gezien of het gezond is. Witte vlekken kunnen duiden op tubercu-
lose, hondsdoelheid of andere ziekten. Deze dieren mogen niet
worden gegeten. Degenen die een dergelijk dier hebben aange-
raakt, dienen zich, zo mogelijk met zeep, grondig te wassen.
Van grote dieren kunnen de beste stukken vlees worden wegge-
snelen. Vaak is het niet mogelijk om het dode dier te vervoeren
en/of aan de achterpoten op te hangen. Aan de bovenste delen
van de poten zitten evenals aan de rug goede stukken vlees.

Onthuiden van kleine dieren.

(2) Slachten van gevogelte.

Vogels kunnen worden geplukt of ontdaan van de gehele huid. Het
slachten kan uit de hand of op de grond geschieden, bij voorkeur
op een zandvrije plaats of schoon zeiltje, plastic, etc. Het afval

wordt ook in een afvalputje gegooid. Het plukken van gevogelte neemt veel tijd in beslag en laat veel sporen na in de omgeving. Als het vel om de poten en de vleugels rondom is doorgesneden, kan vanaf de staart de gehele huid tot aan de nek naar beneden getrokken worden. De nek, met het vel, wordt eraf gesneden.

Vervolgens wordt de buik opengesneden en kunnen de ingewanden met de hand worden verwijderd. Lever, nieren, hart en maag (opensnijden en schoonmaken) kunnen worden gegeten. De lever dient ook te worden onderzocht om te kunnen vaststellen of het dier gezond is. Witte of gele vlekken op de lever geven aan dat het beest ziek is. Dit vlees mag niet worden gegeten. Degenen die het dier hebben aangeraakt dienen zich grondig, zo mogelijk met zeep, te wassen. Bij het slachten van gevogelte is het belangrijk dat het met gal gevulde blaasje (vaak blauwachtig van kleur) niet stuk gaat. Vrijgekomen gal geeft het vlees een enorm bittere smaak.

(3) **Schoonmaken van vis.**

Vis is snel aan bederf onderhevig en moet z.s.m. bereid worden. Vissen kunnen van schubben ontdaan worden, door met een mes van de staart naar de kop te schrapen. Daarna worden de ingewanden verwijderd. De kop hoeft niet te worden verwijderd. Sommige vissoorten hebben een zeer taaie huid, bijv. paling. In voorkomend geval dient de vis van de huid te worden ontdaan. Als de vis wordt gerookt, dient de huid eraan te blijven.

d. **Het bereiden van dierlijk voedsel**

Het bereiden van dierlijk voedsel dient in zo klein mogelijke stukken te geschieden. Kleinere stukken zijn sneller gaar en zijn hierdoor sneller bacterievrij.

(1) **Koken.**

Alle vlees van zoogdieren, vogels en vissen kan door koken consumptiegeschikt worden gemaakt. Het langdurig koken doodt de evt. aanwezige bacteriën. De 'bouillon' kan worden aangevuld met plantaardig voedsel.

(2) **Braden.**

Het braden van vlees en vis dient in zo klein en dun mogelijke stukjes te geschieden. Het vlees/vis is dan snel doorbakken en de kans dat er nog schadelijke bacteriën in blijven zitten wordt verkleind. Om te braden dient beschikt te worden over boter of plantaardige spijsoolie. Ook kan er dierlijk vet worden gebruikt. Kleine dieren kunnen in klei worden gebraden, zoals egels, eekhoorns, mollen, etc. Nadat de ingewanden zijn verwijderd wordt het dier

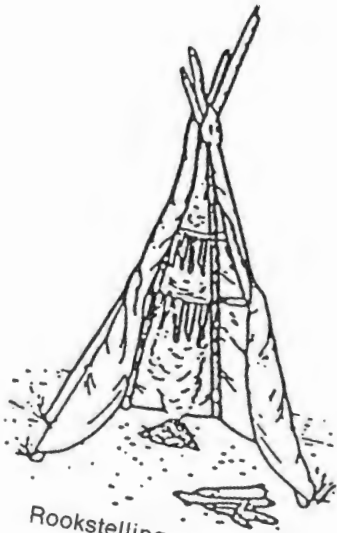
ingepakt in een bal klei. Deze bal wordt in een vuur (houtschool/as) gelegd. Als de klei rondom begint te barsten is het dier gaar. Bij het openbreken van de klei blijft de huid achter en kan het vlees gegeten worden. Ook op hete stenen kan vlees/vis min of meer gebraden worden.

(3) Roosteren.

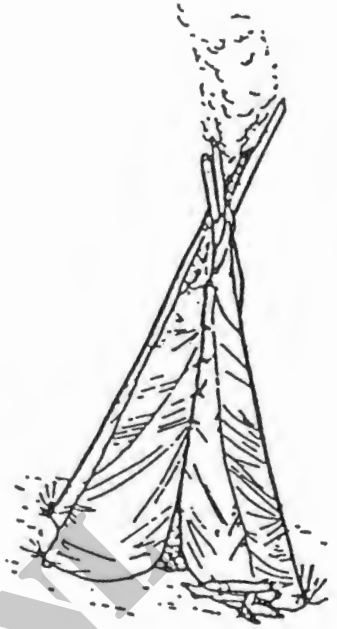
Dit is een gemakkelijke methode om vlees/vis te bereiden, echter neemt veel tijd in beslag. Het vlees/vis dient in kleine stukken te worden gesneden. Roosteren gaat heel goed op een stuk 'kippegaas' of een ander metalen rooster. Ook kan een spit gemaakt worden waaraan vlees boven het vuur wordt rondgedraaid. Deze methode is minder geschikt voor vis, omdat de vis in gare toestand uit elkaar valt. Vlees en vooral vis kunnen uitstekend worden bereid door het, indien voorhanden, in aluminiumfolie te wikkelen en het in het vuur te leggen.

(4) Roken.

Roken is een goede manier om een overschot aan vlees of vis te conserveren. In een rookstelling kunnen repen vlees en hele, van ingewanden ontdane, vissen worden gerookt. Roken is een zeer tijdrovende en arbeidsintensieve bezigheid. Het roken van dunne repen vlees en kleinere vissen duurt minimaal 8 uren. Gedurende deze tijd kan de aandacht van de vijand worden getrokken. Door meerdere malen te roken in korte periodes kan vlees/vis eveneens consumptiegereed gemaakt worden. Indien zout voorhanden is, dient het te roken voedsel daarmee te worden ingewreven.

Rookstelling.

Y-CHE.M

HOOFDSTUK 16 BOUWEN VAN ONDERKOMENS EN SLAAPPLAATSEN

1. Algemeen

Tijdens de exfiltratie dient in een schuilbivak zo comfortabel mogelijk verbleven en gerust te worden. Afhankelijk van de weersomstandigheden zal het veelal noodzakelijk zijn een onderkomen te maken. Dit kan variëren van het maken van een eenvoudige slaappleaats tot het bouwen van een winddicht onderkomen.

2. Factoren van invloed op keuze locatie en soort onderkomen

a. Opdracht

Elke militair/eenheid die afgesneden is geraakt van eigen troepen of ontsnapt is uit krijgsgevangenschap, heeft de opdracht zich zo spoedig mogelijk bij eigen troepen te voegen. Alleen bij verwondingen, ziekte of oververmoeidheid kan de beslissing worden genomen om voor langere tijd op dezelfde locatie te verblijven. De locatie en het onderkomen dienen optimale bescherming te bieden.

b. Terrein en weer

(1) Terrein.

- (a) Indien mogelijk dient in de directe omgeving van het onderkomen water, voedsel, brandstof en materiaal voor het te bouwen onderkomen voorhanden te zijn.
- (b) Rekening dient te worden gehouden met het gevaar voor overstroming en het omverwaaien van dode bomen.
- (c) Inzinkingen in het terrein zoals kuilen en greppels vergemakkelijken in vele gevallen het maken en vooral ook het camoufleren van het onderkomen.

(2) Weer.

Het weer is een belangrijke factor bij de keuze van het soort en de plaats van het onderkomen. Bij goede weersomstandigheden kan volstaan worden met inrichten van een slaappleaats, terwijl bij (zeer) koud en winderig weer een wind- en waterdicht onderkomen noodzakelijk kan zijn.

c. Vijand

Het optreden van de vijand is bepalend of een onderkomen kan worden gemaakt.

d. Eigen middelen

De keuze van het soort onderkomen is sterk afhankelijk van de beschikbare uitrusting bijv. tent- en grondzeil, pionierschap, etc., dit in combinatie met de aanwezigheid van bruikbaar materiaal in de onmiddellijke omgeving.

3. Het maken van een slaapplaats

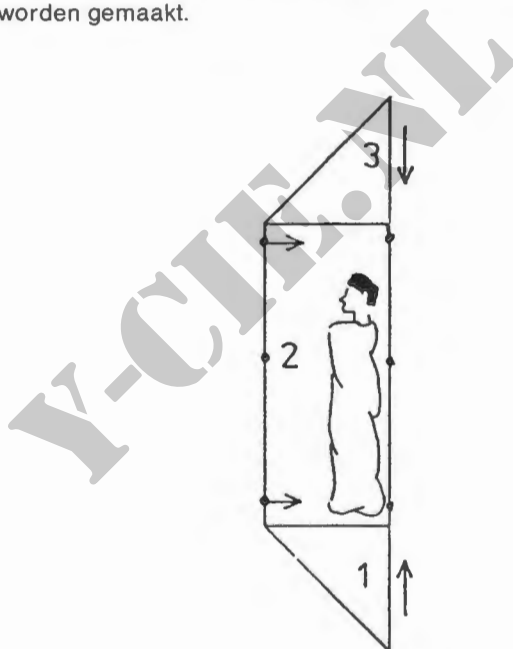
a. Isolerende laag

Bij natte koude of strenge vorst dient een zo dik mogelijke isolerende laag tussen de grond en de (geïmproviseerde) slaapzak aangebracht te worden. Als isolatiemateriaal kan mos, heide, varens, sparre- of dennetakken, riet, hooi, stro, papier, kleding e.d. gebruikt worden. De isolerende laag dient zodanig te worden samengesteld dat een grote hoeveelheid lucht wordt vastgehouden.

b. Gebruik slaapzak en tenthelft

De tenthelft kan als waterdicht omhulsel voor de slaapzak gebruikt worden. De tenthelft wordt zo gevouwen dat neerslag niet naar binnen kan lopen.

Bij normale weersomstandigheden is deze methode toereikend om in het schuilbivak te kunnen slapen. Bij slecht weer dient een onderkomen te worden gemaakt.

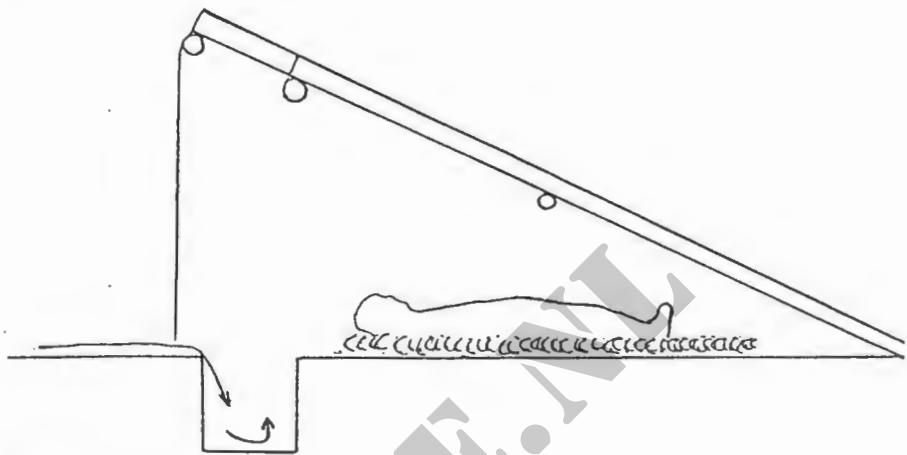

4. Het bouwen van onderkomens

a. Algemeen

(1) Koudeval.

Koude lucht is zwaarder dan warme lucht. Door het graven van een koudeval kan worden voorkomen dat de koudste lucht bij de slaapplaats komt.

(2) Vuurreflector.

Door gebruik te maken van een vuurreflector wordt de warmte teruggekaatst.

(3) Camouflage.

Onderkomens met een laag silhouet kunnen gemakkelijk worden gecamoufleerd. Geheel of gedeeltelijk ingegraven onderkomens genieten de voorkeur.

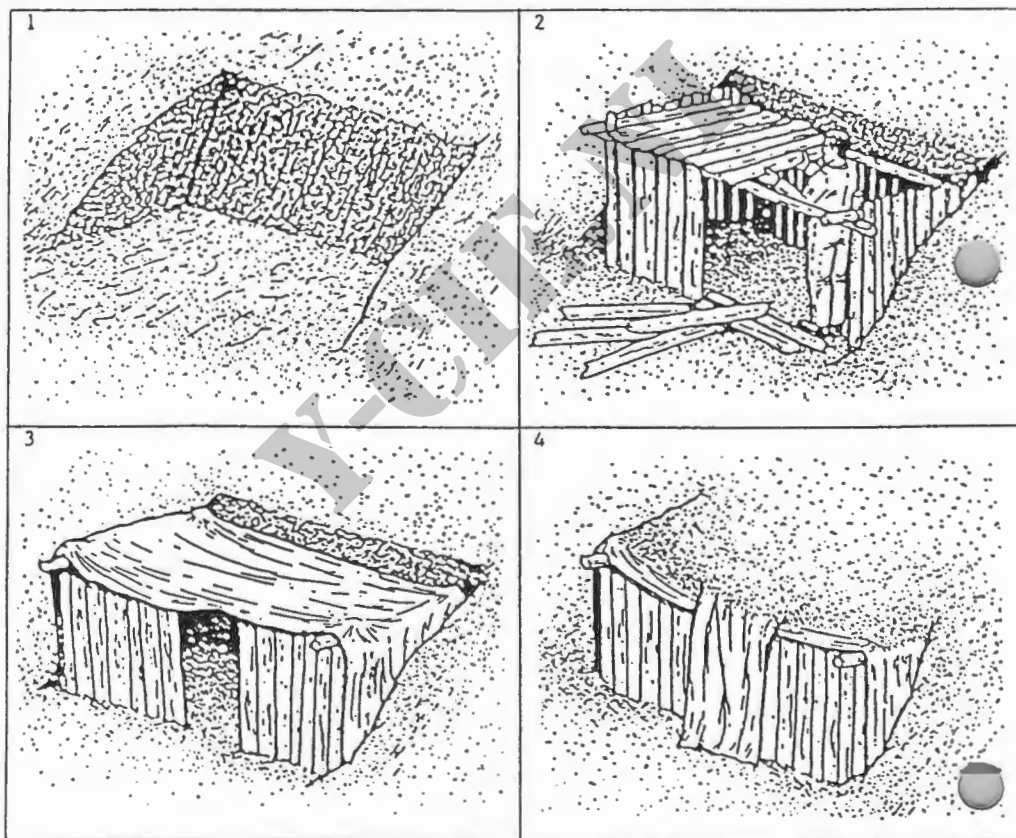
b. Voorbeelden onderkomens

Afhankelijk van de situatie, mogelijkheden, middelen, weersomstandigheden, terrein, etc. kunnen onderkomens ingedeeld worden in:

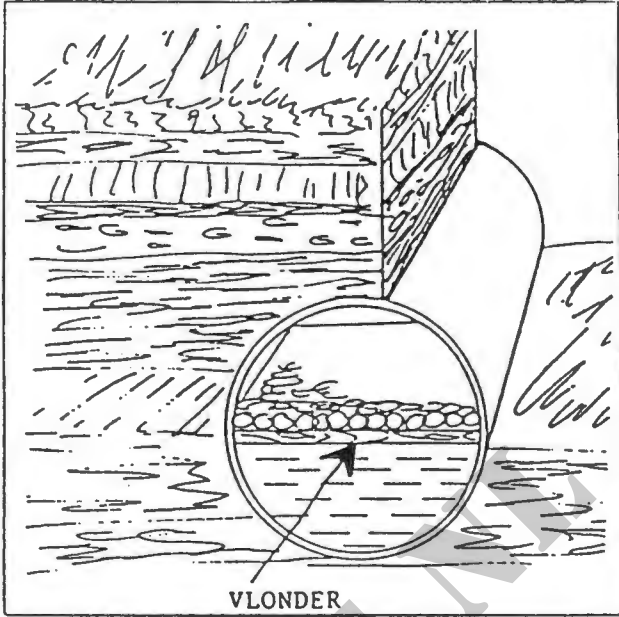
- Onderkomens onder het maaiveld.
- Onderkomens boven het maaiveld.
- Onderkomens in drassig terrein.
- Sneeuwonderkomens.

(1) Onder het maaiveld.

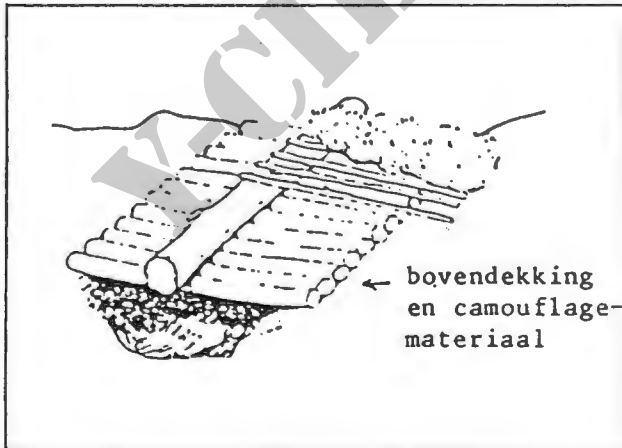
(a) (Uit)gegraven.

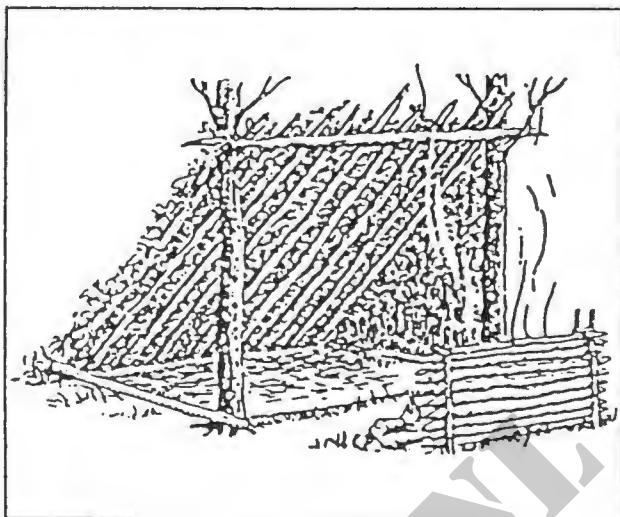
(b) Riolen:, pijpen en buizen.

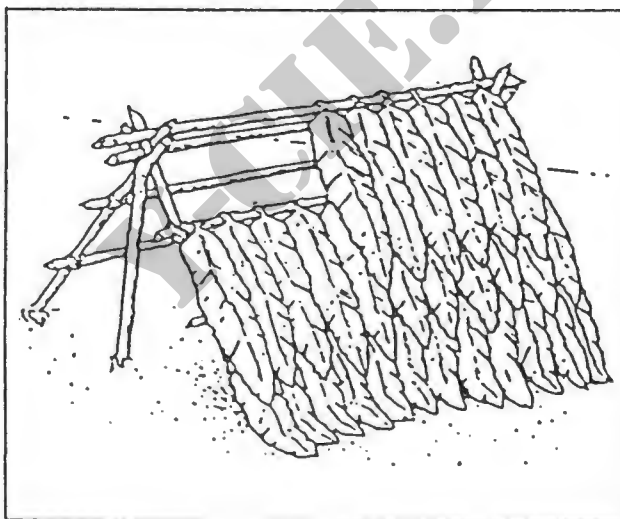
(c) Greppel:, droge sloot:, etc.

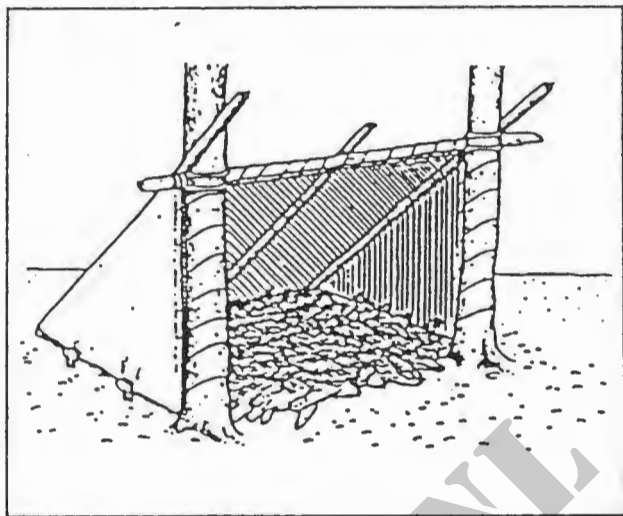
- (2) Boven het maaiveld.
(a) 'Schuurtje' met een vuurreflector m.b.v. natuurlijk materiaal.

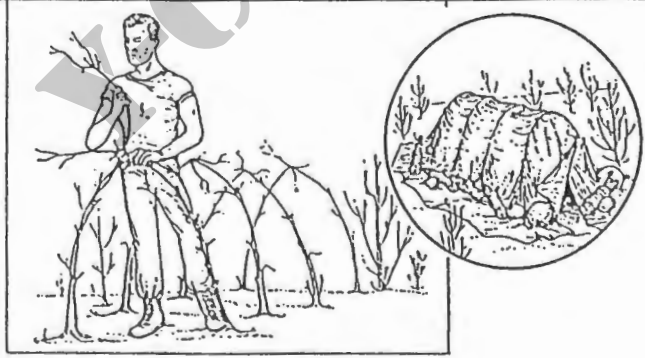
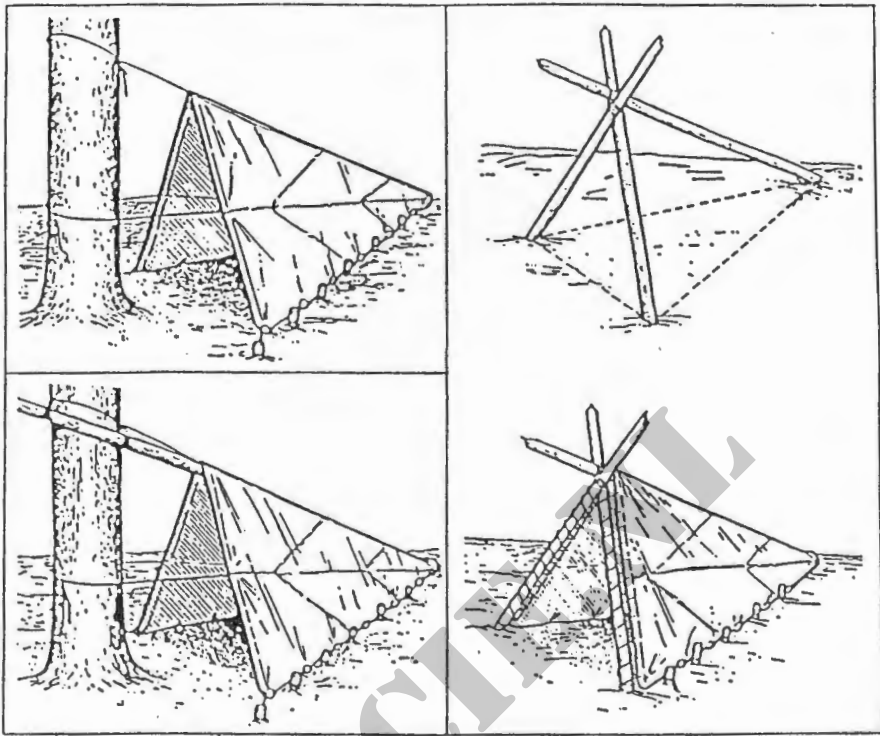
Opm.: Natuurlijk materiaal dakpangewijs aanbrengen.

(b) Met behulp van zeil.

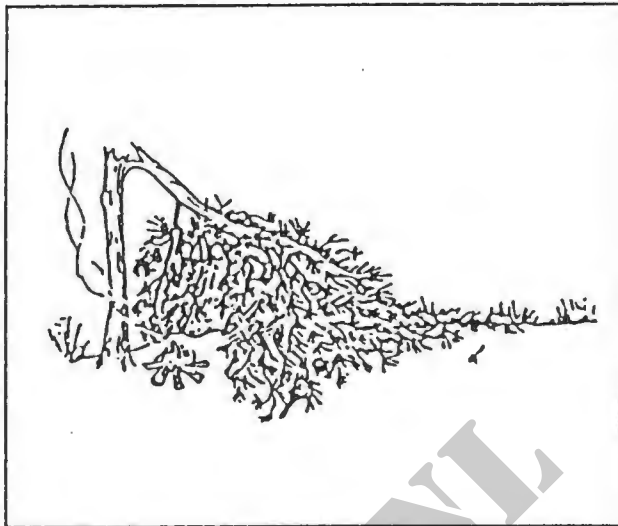

(c) Onderkomens m.b.v. zeil, plastic of parachutemateriaal.

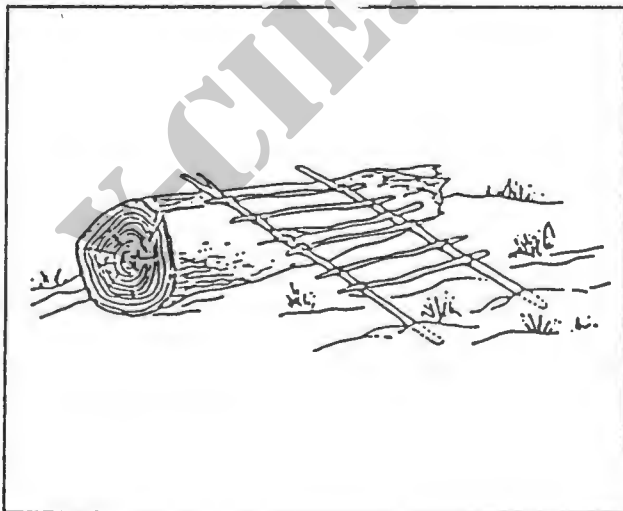

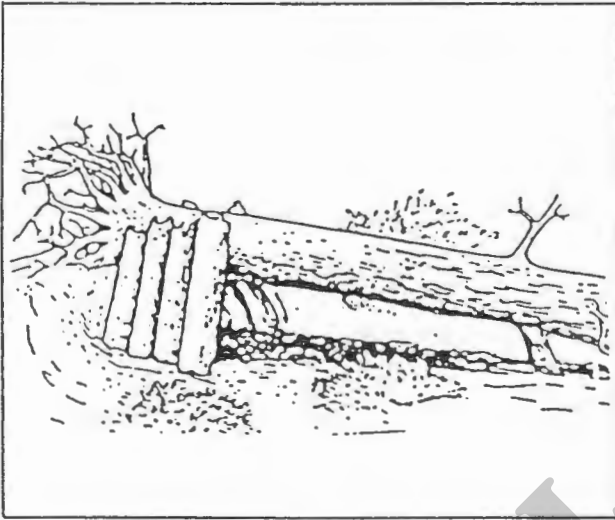
Opm.: Jonge bomen aan elkaar knopen.

(d) Bomen, boomstammen, etc.

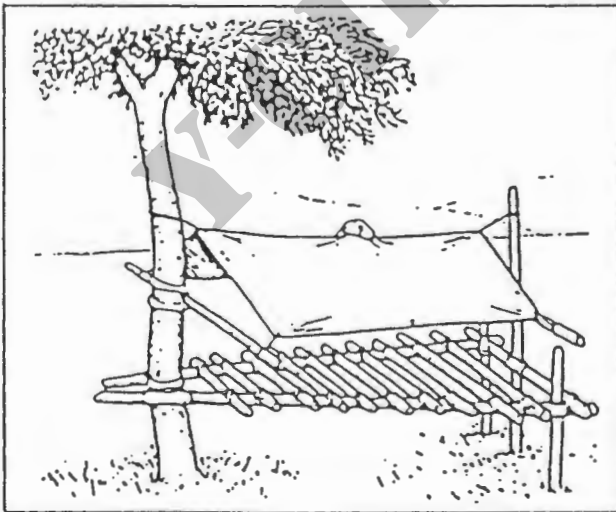
Opm.: Door de onderste takken weg te kappen en de bovenste aan te vullen, ontstaat een goed onderkomen.

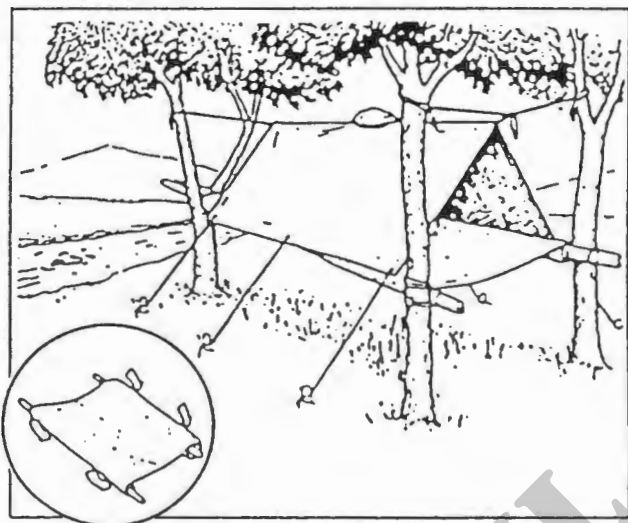

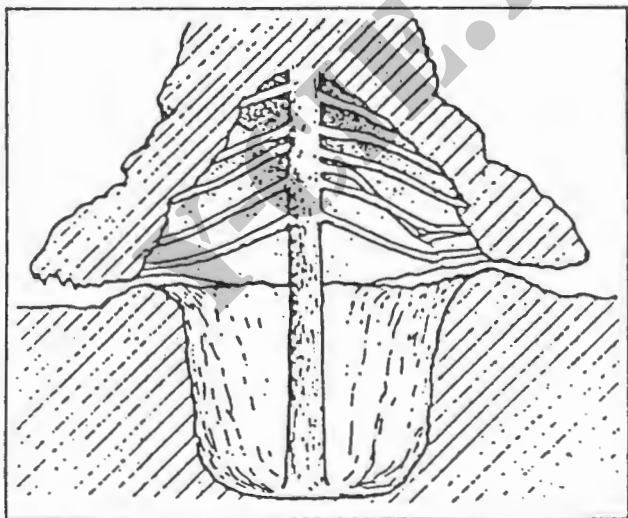
Opm.: Eenvoudig onderkomen. Voor de bedekking kan zeil e.d. of natuurlijk materiaal worden gebruikt.

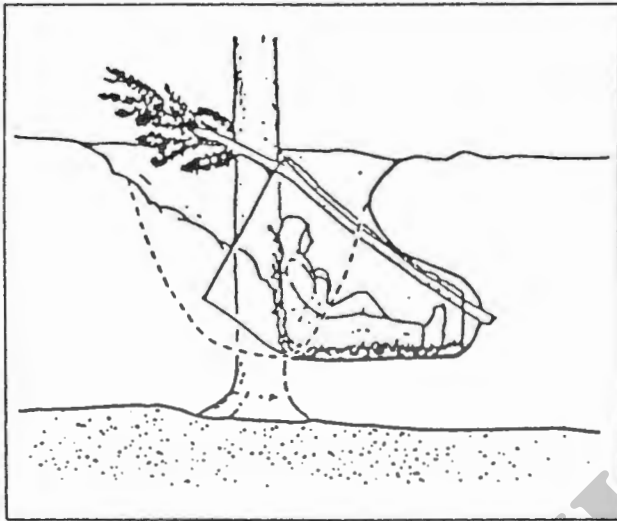
- (3) In nat of moerassig gebied.
Van zeil en natuurlijk materiaal.

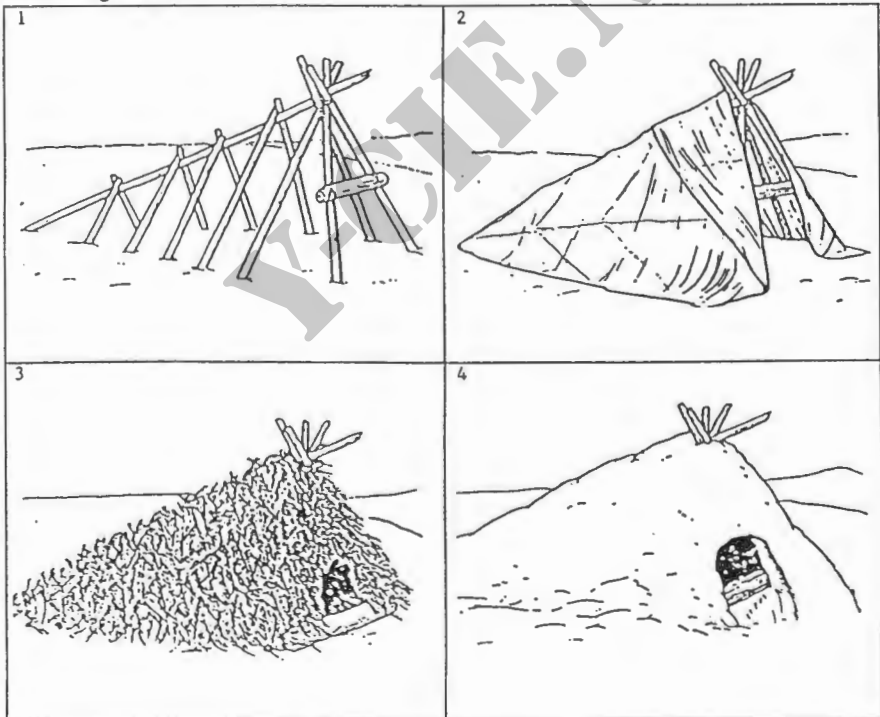

(4) Sneeuwonderkomens.
Ingegraven in de sneeuw, onder een boom of paal.

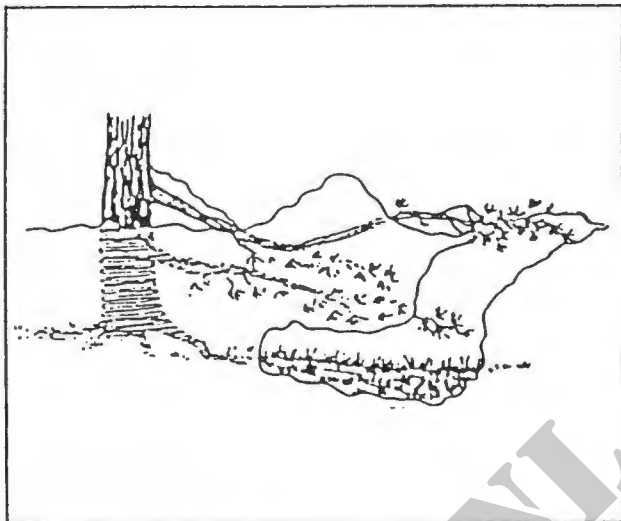

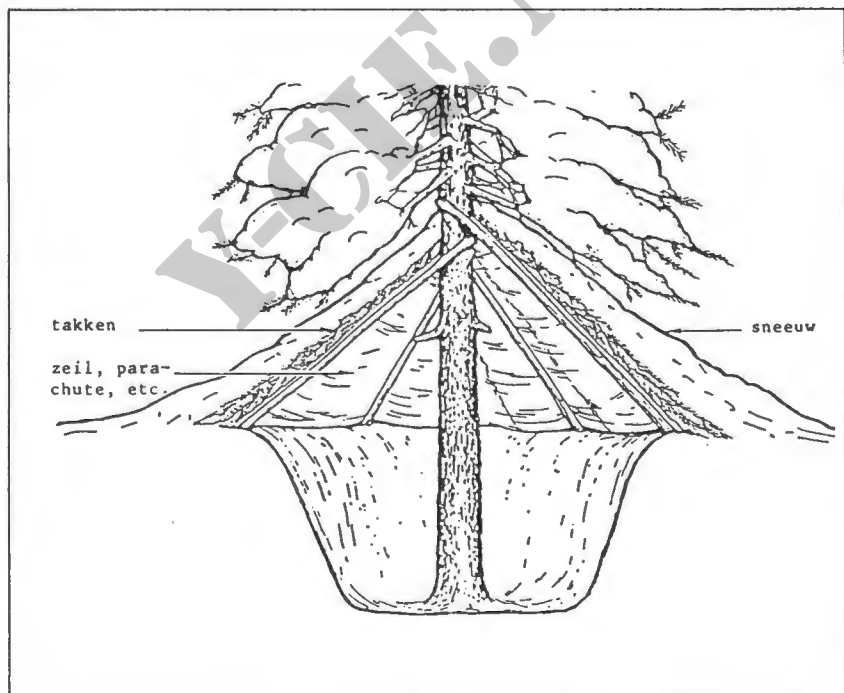
Met of zonder zeil en natuurlijk materiaal.
Bouwvolgorde:

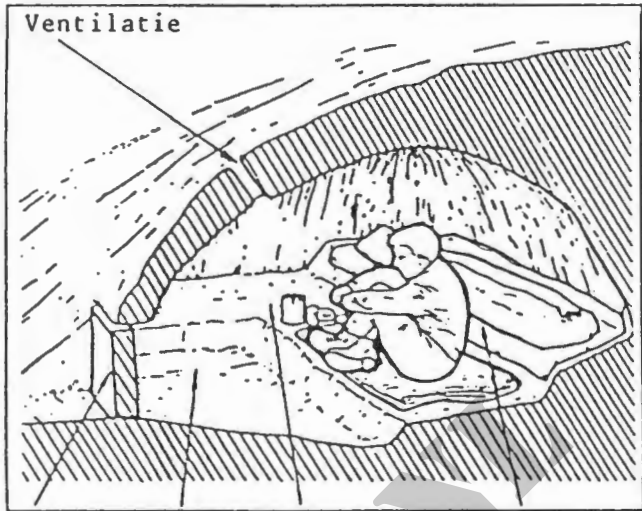
Ingegraven in de sneeuw onder overhangende takken.

Ingegraven met bedekking boven het maaiveld.

Uitgegraven.

Ingang Koudeval Werkniveau Slaapniveau

HOOFDSTUK 17 GEBRUIK VAN VUUR

1. Algemeen

Tijdens de exfiltratie kan vuur het verschil uitmaken tussen leven en dood. Enerzijds verschaft het warmte om het lichaam op temperatuur te houden, anderzijds kan er water en voedsel mee worden bereid. Ook kan vuur worden gebruikt om kleding/uitrusting te drogen. Hoewel het gebruik van vuur van levensbelang kan zijn, dient echter steeds in overweging te worden genomen of de eigen veiligheid niet in gevaar wordt gebracht.

2. Factoren van invloed op gebruik van vuur

a. **Terrein**

Het terrein is bepalend voor het al of niet maken van vuur. Inzinkingen in het terrein en dichtbeboste gebieden zullen het veilige gebruik van een vuur doorgaans mogelijk maken.

b. **Weer**

Neerslag maakt de te gebruiken brandstof nat, waardoor bij een beginnend vuur veel rookontwikkeling kan ontstaan. Plaatsen waar harde wind heerst kunnen het aansteken van een vuur sterk belemmeren. Doorgaans zal op dit soort plaatsen veel stralingswarmte verloren gaan.

c. **Vijand**

De aanwezigheid van vijand in het gebied is bepalend of vuur gebruikt kan worden c.q. in welke mate vuur gebruikt kan worden.

d. **Beschikbare middelen**

De hoeveelheid beschikbare brandstof ter plaatse is mede bepalend voor het maken van een vuur. Het is onveilig om een vuur te maken als de brandstof over grote afstanden moet worden aangevoerd.

3. Maken van vuur

a. **Ontstekingsmiddelen**

(1) Lucifers of aansteker.

Gebruik bij het ontsteken, indien voorhanden, een kaars om lucifers of de aansteker te sparen. Lucifers kunnen tegen vocht worden beschermd door ze met warm kaarsvet in te smeren. Op het gevechtveld zijn voldoende andere hulpmiddelen te vinden om lucifers droog te houden.

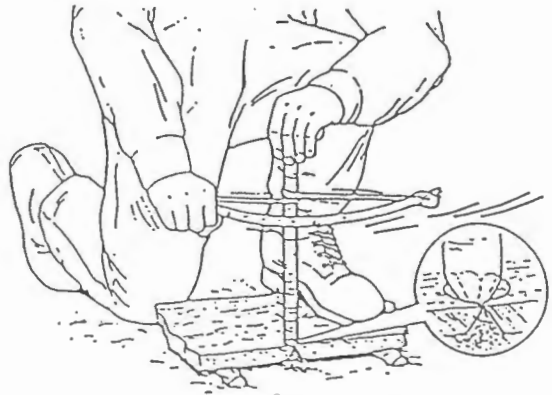
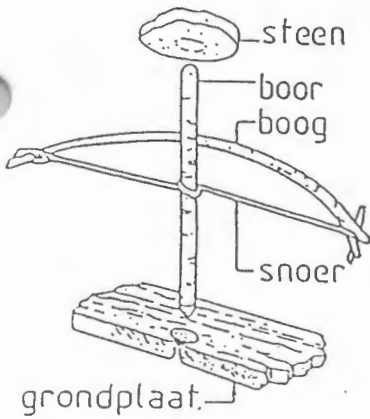
(2) Brandglas.

Door gebruik te maken van vergrootglazen, lenzen uit kijkers/camera's of een ander soort bolgeslepen glas kan fel zonlicht worden gebundeld om vuur te verkrijgen. Licht ontvlambaar materiaal zal na enkele minuten op de plaats van het 'brandpunt' gaan smeulen.

(3) Vuurboor.

De vuurboor bestaat uit 3 delen: boog, boor en grondplaat. De boog kan worden gemaakt uit een veerkrachtige tak of stok. Nadat de tak op spanning is gebracht worden de uiteinden met een touw aan elkaar gebonden. De boor is een stok van ± 30 cm lang en ± 3 cm dik. De stok dient enigszins achtkantig en taps toelopend te zijn gemaakt. De grondplaat wordt van dezelfde houtsoort als de boor gemaakt. Op de zijkant dient een uitholling te worden aangebracht waar de boor in past. De methode heeft vooral succes wanneer een harde houtsoort wordt gebruikt (eik, beuk, iep, etc.).

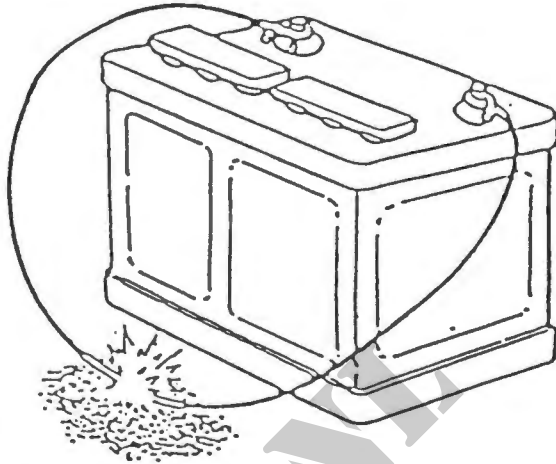

Werkwijze:

- Aan de zijkant van de uitholling wordt een inkeping gemaakt, waarin licht ontvlambaar materiaal wordt gelegd.
- De boor wordt verticaal in de uitholling geplaatst.
- Door de boor met een hard voorwerp (steen, hout) naar beneden te drukken en tegelijkertijd de boog snel horizontaal heen en weer te bewegen ontstaat wrijving.
- De wrijving wekt hitte op, waardoor het licht ontvlambaar materiaal begint te smeulen.
- Vervolgens dient de smeulende brandstof voorzichtig te worden aangeblazen.

(4) Stroombron.

Met behulp van een stroombron (accu) en een paar draadjes kan kortsluiting worden gemaakt. De vonken die ontstaan kunnen zeer licht ontvlambaar materiaal vlam laten vatten.

b. **Opbouw van een vuur**

- (1) Leg enkele takjes op de grond en leg daarop licht ontvlambaar materiaal. Het ontstekingsmateriaal ligt dan niet op de grond, waardoor er veel zuurstof bij kan komen.
- (2) Hierna worden droge houtsplinters of dun gespleten takjes piramidegewijs op de licht ontvlambare brandstof gestapeld. Het geheel wordt aan de onderzijde aangestoken.
- (3) Na het aansteken dient te worden geblazen tot het hout gloeit.
- (4) Het vuurtje wordt voorzichtig met dikker hout opgebouwd.

c. **Licht ontvlambare brandstof en ontvlammingsmateriaal**

- (1) Licht ontvlambare brandstof is ook in de natuur te verkrijgen:
  - vellen van de berkebast of andere fijngevreven boombast,
  - dood gras, pijpestro, plantenpluis, etc.
  - uitgerafelde kleding en touw.Verder zullen er op het gevechtsveld diverse andere licht ontvlambare stoffen te vinden zijn.
- (2) Alvorens grovere brandstoffen gebruikt kunnen worden dient de brandende licht ontvlambare stof met ander gemakkelijk brandbaar materiaal tot een basisvuurtje te worden uitgebouwd. Ontvlammingsmateriaal is ook in de natuur te vinden:
  - dode, droge takjes uit bomen,

- dode varens en plantenstengels,
- houtsplinters en
- hars.

d. **Het bewaren van vuur**

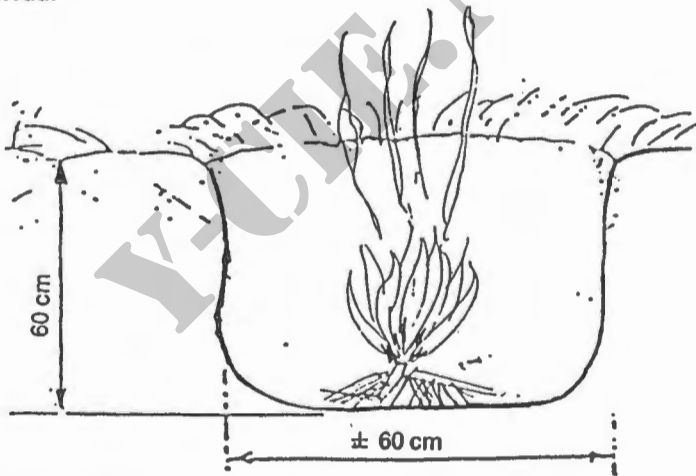
Om eenmaal op geïmproviseerde wijze verkregen vuur te bewaren, kan gebruik worden gemaakt van een vuurmandje. Gloeiende houtskool van bijv. hardhout dient in een blik gedaan te worden. De houtskool wordt met zand en gras afgedekt, waardoor minimale zuurstoftoevoer plaatsvindt. In het blik worden een aantal luchtgaatjes aangebracht. Om warmteverlies te voorkomen dient het geheel in een tweede, met zand gevuld, blik te worden geplaatst.

Het buitenste blik dient ook van luchtgaatjes te worden voorzien. Met een touwtje of ijzerdraad kan een draagmogelijkheid worden gecreëerd. De houtskool kan ± 6 uur lang blijven gloeien.

4. **Kookstellingen**

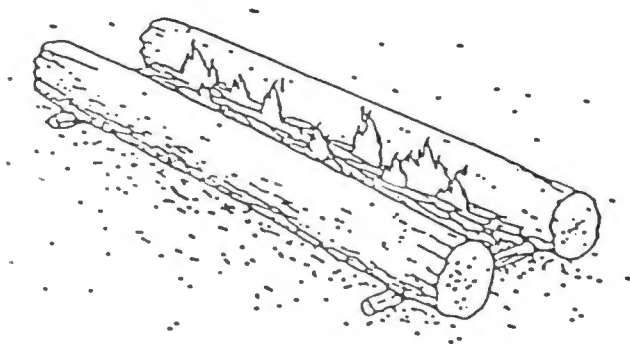
Afhankelijk van de behoefte, beschikbare middelen, weersomstandigheden alsmede de tactische situatie kan een keuze worden gemaakt uit onderstaande vuren:

a. **Kuilvuur**

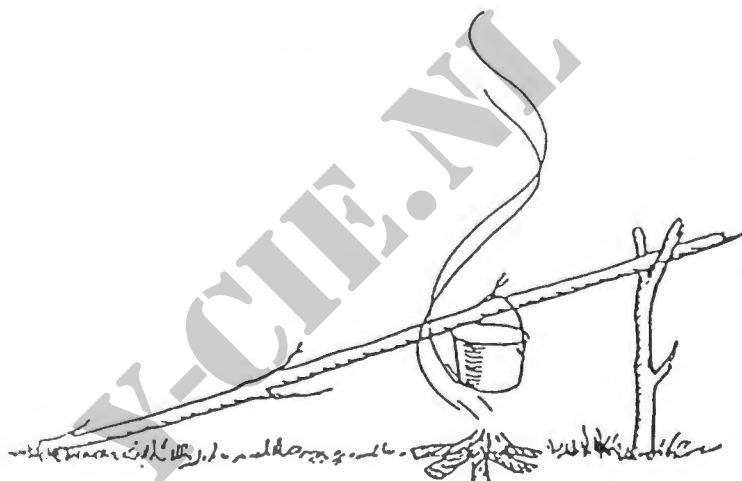

Het kuilvuur kan op elke plaats gegraven worden, het vuur is in zijn geheel onder het maaiveld en daardoor minder waarneembaar. Ook is dit vuur uitermate geschikt om er een rookstelling boven te plaatsen. Door op de wind een sleuf te graven kan de zuurstoftoevoer beter worden geregeld.

b. Kookstellingen

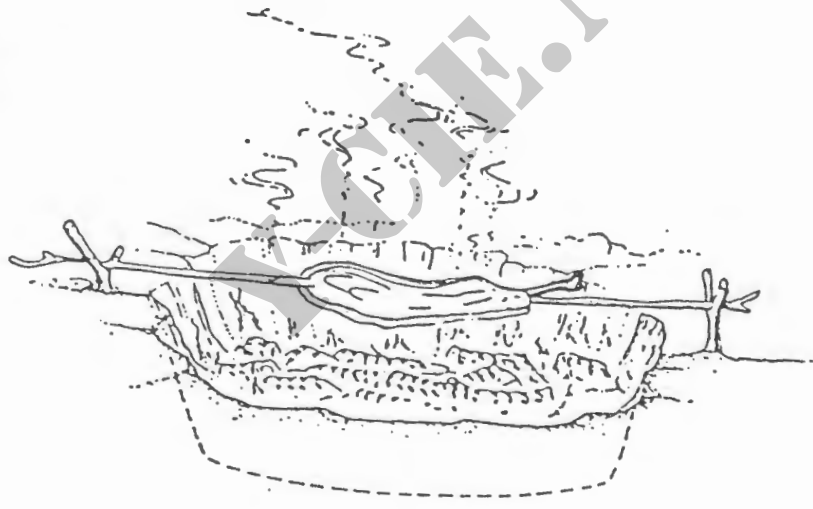
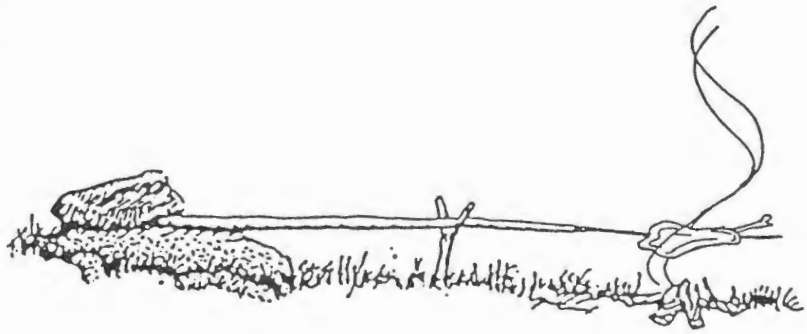

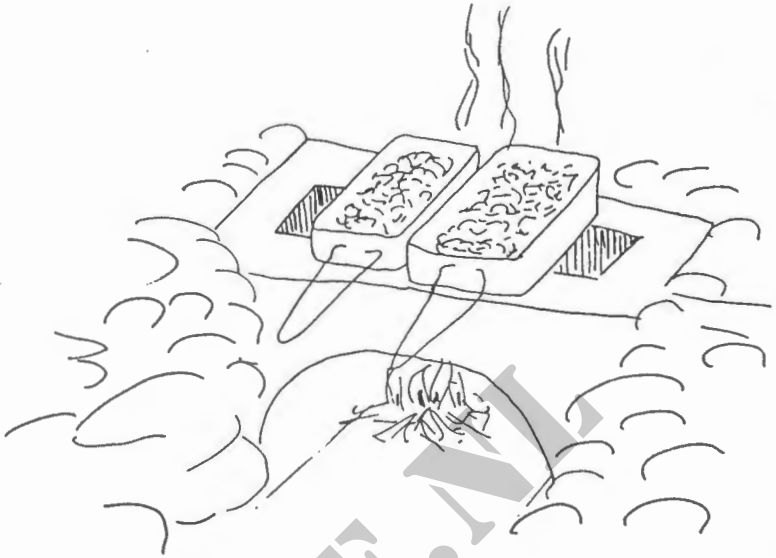
Van natte (groene) stammetjes.
Opn... Hiervoor kunnen eveneens stenen worden gebruikt.

Met gebruikmaking van een blik.

Roostervuur.

De veldoven kan op elke plaats gegraven worden. De ingang dient op de wind te liggen, zodat er een goede trek ontstaat. Het kookgerei is bepalend voor de breedte van de sleuf. Het vuur ligt onder het maai-veld en is daardoor minder waarneembaar.

HOOFDSTUK 18 VERVAARDIGING VAN UITRUSTING EN GEBRUIKSVOORWERPEN

1. Algemeen

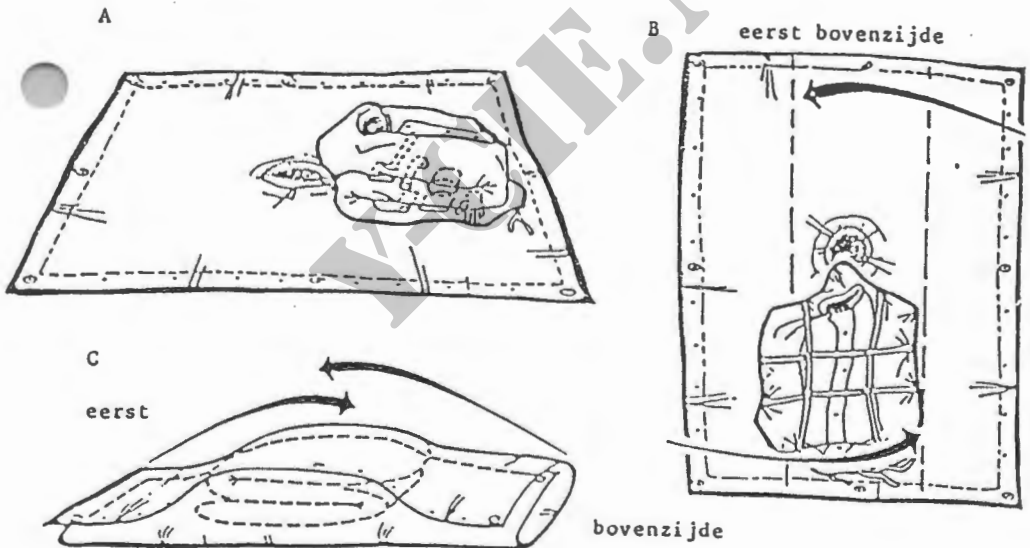
Tijdens het verblijf in door vijand bezet gebied is het mogelijk dat (delen van) uitrusting niet meer beschikbaar is. Afhankelijk van de weersomstandigheden, afstand naar eigen troepen en conditie van de eenheid kan het noodzakelijk zijn om uitrusting, kleding en andere gebruiksvoorwerpen zelf te vervaardigen.

Voor het maken van geïmproviseerde uitrusting kunnen allerlei materialen gebruikt worden. Veelal kunnen uit afval zoals verpakkingsmaterialen, versleten gebruikersartikelen en natuurlijke materialen op eenvoudige wijze nuttige gebruiksvoorwerpen gemaakt worden.

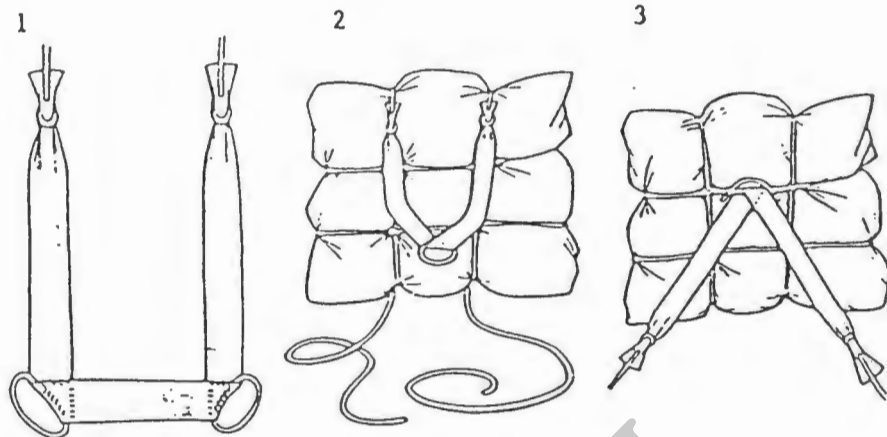
2. Geïmproviseerde uitrustingsstukken

a. Rugzak

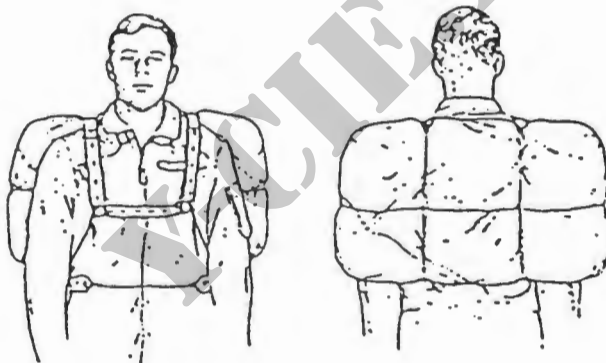
(1) Met behulp van poncho, stuk zeil of plastic.

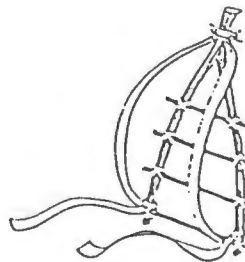
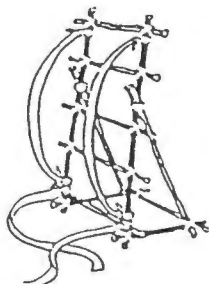
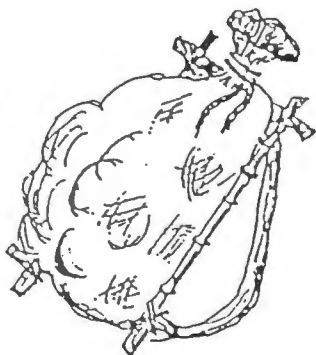
(2) Draagbandenstel t.b.v. rugzak.

(3) Draagwijze rugzak.

(4) M.b.v. jute of plastic zak en draagframe.

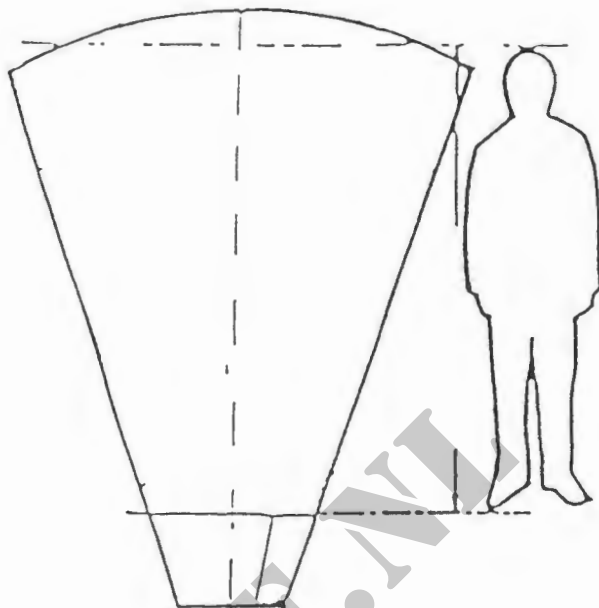

b. **Slaapzak**

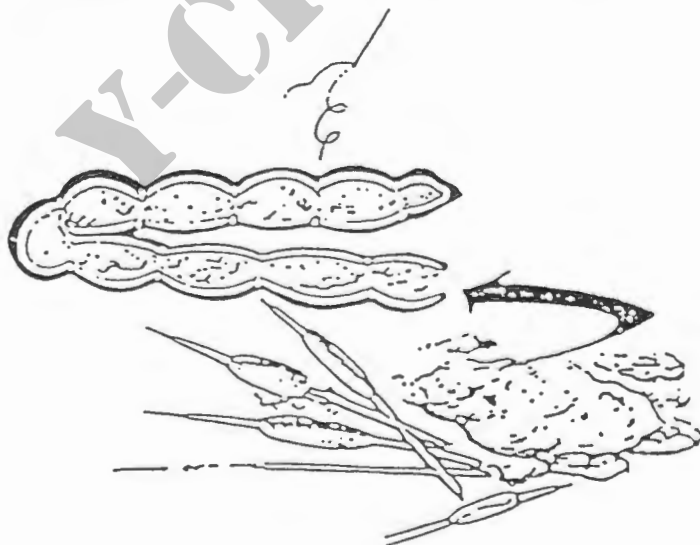
- (1) Het omhulsel van de slaapzak kan gemaakt worden van materialen zoals katoen, jute, plastic e.d.
- (2) Voor de vulling kunnen materialen gebruikt worden die droog zijn en een isolerende werking hebben bijv. hooi, stro, heide, papier e.d.

(3) Werkwijze:

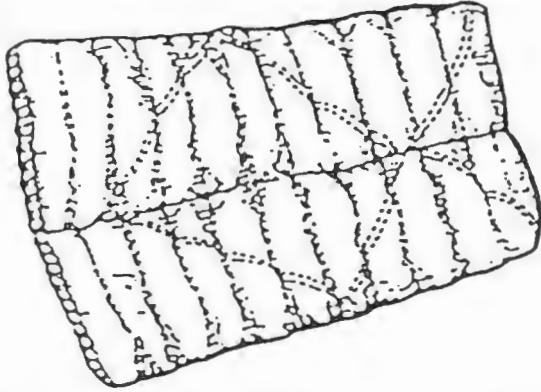
(a) Snijd het materiaal voor het omhulsel in de juiste vorm.

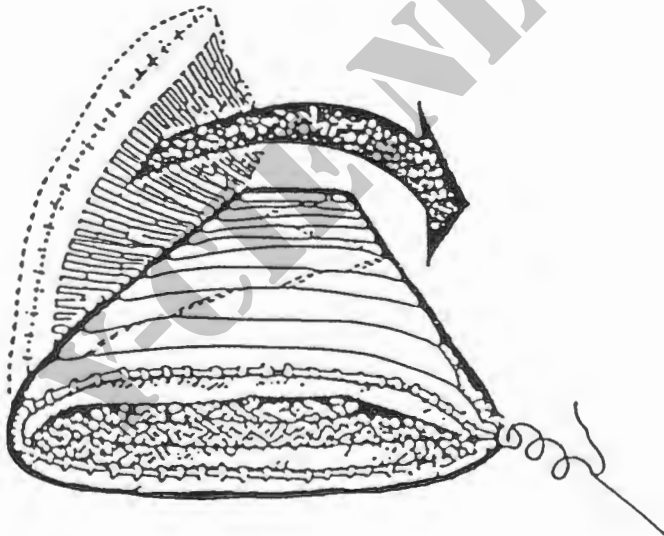
(b) De lagen in banen aan elkaar naaien en opvullen met isolatiemateriaal.

(c) De banen voorkomen opeenhoping van isolatiemateriaal.

(d) Dubbelvouwen en de buiten- en onderzijde dichtnaaien.

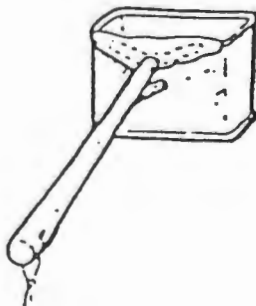
c. **Veldfles**

- (1) De gevonden fles goed schoonmaken.
- (2) Om warmteverlies en breuk te voorkomen dient de fles met isolerende materiaal omwikkeld te worden.
- (3) Als stop kan een op maat gesneden zachte houtsoort gebruikt worden.

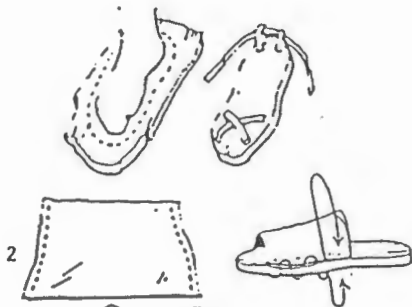

d. **Etensblikken**

De gevonden blikken goed schoonmaken.

e. Schoen

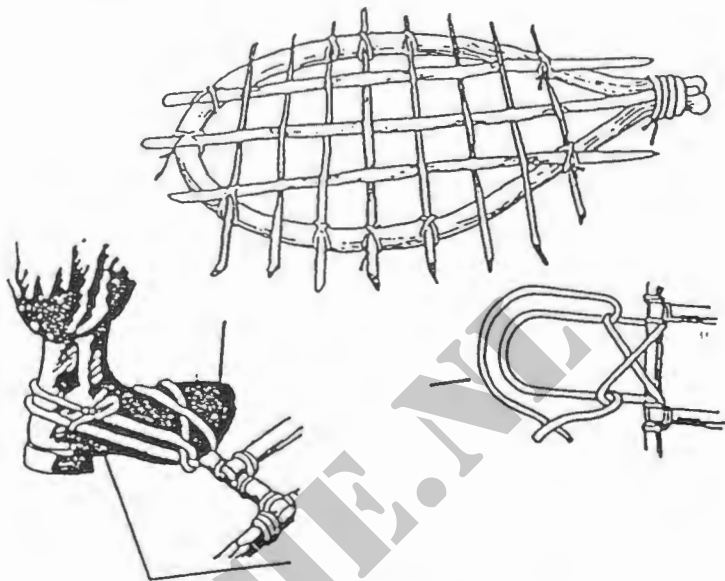

f. **Sneeuwschoen**

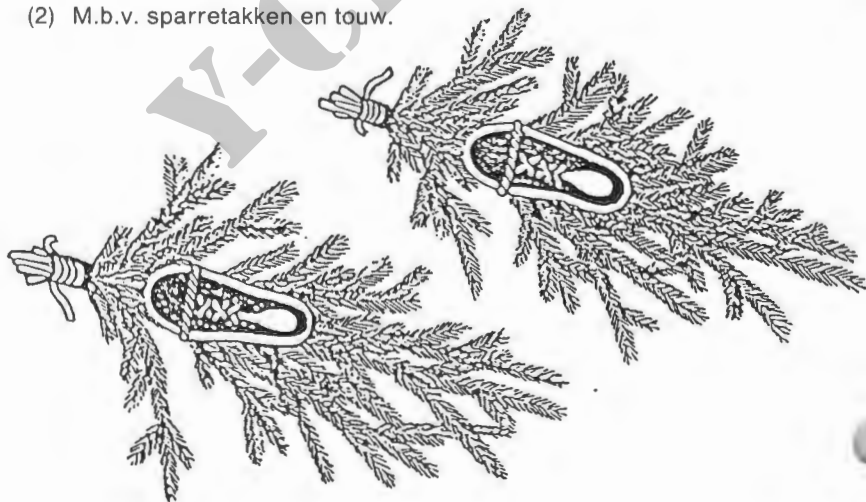
Om wegzakken in zwaar besneeuwd terrein te voorkomen kan het noodzakelijk zijn dat 'sneeuwschoenen' gebruikt worden.

(1) Met behulp van takken en touw.

Om kapottrappen van de sneeuwschoen te voorkomen dient de binding scharnierend gemaakt te worden.

(2) M.b.v. sparretakken en touw.

FOUTMELDINGEN

Algemeen

Tijdens het gebruik van dit voorschrift is het mogelijk dat u onderwerpen of (detail-)zaken tegenkomt die volgens u aanpassing behoeven.

Om te voorkomen dat goede ideeën/aanvullingen/opmerkingen verloren gaan is er de mogelijkheid uw opmerkingen middels legerformulier (lf) 17046 (Foutmeldingsformulier voorschriften) rechtstreeks in te zenden.

Dit formulier dient door u te worden gezonden aan:

KORPS COMMANDOTROEPEN

T.a.v. Sectie Plannen

Engelbrecht van Nassaukazerne

Postbus 5011

4700 KA ROOSENDAAL

Uitvoering

1. Vul het lf 17046 in. Maak hierbij gebruik van de op het voorbeeld aangegeven adres- en publicatiegegevens.
2. Zie voor de wijze van invulling het formulier.
3. Tekeningen ter verduidelijking.
4. Zo spoedig mogelijk na ontvangst van het door u ingezonden foutmeldingsformulier voorschriften krijgt u een ontvangstbevestiging.

BIJLAGE A
FOUTMELDINGSFORMULIER VOORSCHRIFTEN

LF 17046

AFZENDER: (Naam, Rang, Ehd en Functie)	Telefoon	Datum
	Dat.ontv. *1)	Nr. *1)
AAN:		
WIJZIGINGS-/AANVULLINGSVOORSTEL VS		
Het voorstel betreft het (de) onderwerp(en):		
OMSCHRIJVING: (zodanig gebruik maken van vervolgbleden)		
		Handtekening
*1) niet invullen		

Y-CHE.ME

Y-CHE.ME